

Säästva arendamise võtmesündmused ja ülemaailmsed kokkulepped

Gloobaalsete probleemide lahendamiseks toimus ÜRO algatusel rahvusvahelisel valitsuste tasandil esimene inimese arengu ja keskkonnateemade seostatusele pühendatud konverents Stockholmis 1972. aastal. Seejärel asutati arenenud riikides hoogsalt keskkonnaministeeriume ja võeti vastu keskkonda puudutavaid seadusi.

1992. aastal toimus Rio de Janeiro ÜRO egiidi all järgmine inimese ja keskkonna arengu teemaline konverents⁵⁷, kus osales ligi 180 riigipead. Konverentsil võeti vastu Rio kokkulepped: poliitiline deklaratsioon, Agenda 21⁵⁸, samuti kliimamuutuste konventsioon, bioloogilise mitmekesisuse konventsioon ja säästva metsanduse põhimõtted.

Poliitiline deklaratsioon nägi ette, et iga piirkond, riik, kohalik omavalitsus ja kogukond töötaks välja oma säästva arendamise eesmärgid ja tegevuskava ning et 10 aasta möödudes antakse tehtule hinnang. Sellest lähtudes töötati välja näiteks Läänemere ümber olevaid riike hõlmav Läänemere Agenda 21 – *Baltic Agenda 21*⁵⁹

Euroopa Liidu Amsterdami lepingus⁶⁰ sätestatakse säästva arengu prioriteetsus järgmiselt: *artikkel 2* – Ühenduse ülesanne on ühisturu ning majandus- ja rahaliidu rajamise ning artiklites 3 ja 3a märgitud ühise poliitika või meetmete kaudu edendada ühenduse kõigis osades majandustegevuse harmoonilist, tasakaalustatud ja säästvat arengut, tööhõive ja sotsiaalkaitse kõrget taset, meeste ja naiste võrdõiguslikkust, püsivat ja inflatsioonivaba kasvu, konkurentsivõime ja majandusliku suutlikkuse vastastikuse lähenemise kõrget taset, keskkonna kaitse ja kvaliteedi parandamise kõrget taset, elatustaseme ja elu kvaliteedi parandamist ning liikmesriikide majanduslikku ja sotsiaalset ühtekuuluvust ja solidaarsust; *artikkel 3c* – artiklis 3 osutatud ühenduse poliitika ja tegevuse määratlemisse ja rakendamisse peab integreerima keskkonnakaitse nõuded, eelkõige pidades silmas säästva arengu edendamist.

Lepingus esitatu ellurakendamiseks esitleti 1998. aasta juunis Euroopa Nõukogu tippkohtumisel Cardiffis “Strateegiat keskkonnanõuete integreerimiseks Euroopa Liidu poliitikatesse”⁶¹ ja algas nn Cardiffi protsess, mille eesmärgiks on integreerida keskkonna ja säästva arengu aspektid Euroopa Liidu kõigi võtmevaldkondade tegevuspõhimõttesse.

Esimesed kokkuvõtted tegevuse tulemustest tehti Helsingi tippkohtumisel⁶² detsembris 1999, kus otsustati ka Euroopa Liidu säästva arengu pikaajalise strateegia aastaks koostamise algatamine.

⁵⁷ Ingl. k *United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*, meedias kasutati ka lühendit *Earth Summit* – Maa Tippkohtumine ja *Rio Conference* – Rio Konverents.

⁵⁸ Seda võib lugeda globaalseks valitsustevaheliseks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tasemel kavandatud 21. sajandi jätkusuutliku arendamise strateegiaks (niinimetatud sotsiaalne ideaal).

⁵⁹ <http://www.ee/baltic21/>, 09.05.2003

⁶⁰ <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/a15000.htm>, 09.05.2003

⁶¹ <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l28075.htm>, 09.05.2003

⁶² http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm, 09.05.2003

Euroopa Nõukogu Göteborgi tippkohtumisel 2001. aasta juunis kiideti heaks Euroopa Liidu säästva arengu strateegia⁶³.

Eestis on selline arengustrateegia välja töötamisel⁶⁴ kokkuleppelise nime all "Säästev Eesti 21"⁶⁵, jätkusuutlikkuse arengustrateegiad on välja töötatud umbes 25 kohaliku omavalitsuses (linnades, valdades) ja mõnedes külades; kolmes omavalitsuses on see volikogu poolt ka vastu võetud (Kuressaares, Tartus ja Viljandis). Lisaks kohalikele tasandile toimuvad Eestis ka mitmed regionaalsed säästva arendamise projektid, näiteks Võrtsjärv 21, Ida-Virumaa 21 jt.

Igal kogukonnal, kes soovib teadlikult tegutsedes oma heaolu edendada, on see tavaliselt kirjas oma arengustrateegias ja vastavas tegevuskavas.

ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil Rio de Janeiro 1992. aastal võeti vastu ülemaailmne säästva arengu tegevusprogramm aastani 2030 – **Agenda 21**, mis esitab säästva arengu põhiprintsiibid ja globaalsed strateegilised lähtekohad neljas alajaotuses:

- sotsiaalne ja majanduslik mõõde;
- ressursside kaitse ja majandamine;
- peamiste sotsiaalsete gruppide rolli tugevdamine;
- programmi rakendamise vahendid.

Iga riik langetab olemasolevatele lähtetingimustele tuginedes ja säästva arengu põhimõtteid arvestades pikaajalist arengut suunavad poliitilised ja majanduslikud otsused. See tähendab, et iga riigi kontekstis mõtestatakse lahti globaalses mastaabis esitatud strateegilised eesmärgid:

- majandusliku kasvu ergutamine ja selle sisu muutmine;
- inimeste elukvaliteedi parandamine põhiliste eluvajaduste rahuldamise kaudu (tööhõive ja tervishoiu võimaluste tagamine, toidu, energia, joogiveega varustamine);
- rahvastiku arvukuse stabiilsuse saavutamine, inimeste hoiakute ja harjumuste muutmine;
- ressurssibaasi kindlustamine ja säilitamine, arvestades keskkonna taluvuspiire;
- jäätmete ja saasteainete hulga vähendamine.

Ühiskonna arengut suunavad poliitilised otsused lähtuvad siinjuures riigi rahvastikust, tarbimisharjumustest ja kasutatavatest tehnoloogiatest. Kogu protsessi edukust määravateks teguriteks on inimeste teadlikkus, tehnoloogiate tase ja tarbimise maht.

(Vaht jt 2000, 13)

⁶³ <http://www.envir.ee/saastev/euroopa.html>, <http://www.europa.eu.int/comm/environment/eussd/index.htm>, 09.05.2003

⁶⁴ Raamatu kirjutamise ajal 2003. aasta kevadel oli teada, et kavade kohaselt esitatakse Säästev Eesti 21 Riigikogule heaks kiitmiseks sügisel 2003.

⁶⁵ <http://www.tpu.ee/SE21.html>, 09.05.2003, <http://www.envir.ee/saastev/maailm.html>, 10.05.2003

ÜRO Peaassamblee eristungil⁶⁶ 1997. aasta juunis tehti vahekokkuvõtteid esimese viie aasta jooksul toimunud ning tõdeti, et riikide säästva arengu alases tegevuses ei ole saavutatud ootuspärast kiiret edasiminekut ja käegakatsutavaid tulemusi. Edaspidise tegevuse konkretiseerimiseks rõhutati samal foorumil vajadust **luua eeldused tulemuste saavutamiseks 2002. aastaks** (Rio+10 kokkuvõtete tegemise ajaks) kõigi huvitatud ja vastutavate osapoolte koostöös. Samal ajal toimus ka Maanõukogu (*Earth Council*) eestvedamisel alternatiivne Rio+5 konverents, kus hinnati säästva arendamise edusamme laiemalt: kogu ühiskonna, mitte ainult valitsuste vaatevinklist. Analüüs näitas, et säästva arendamise retoorikas polnud eriti suurt vahet Euroopa lääne ja idapoolsel osal (Oja 1997, Kaasik 1997).

Maailma Säästva Arendamise Tippkohtumine Johannesburgis 2002. aastal

Paraku polnud **2002. aastaks** eriti midagi juhtunud ei säästva arendamise elluviimisel ega elluviimata jätmise põhjuste uurimisel. Lõuna-Aafrika Vabariigi pealinna **Johannesburgis** toimus **Maailma Säästva Arendamise Tippkohtumine**⁶⁷ 26. augustist 4. septembrini 2002. Juba enne tippkohtumist ei soovitatud kasutada Rio+10 lühendit, sest see viitaks juba 10 aastat toimunud näilisele tegevusele. Autori sügava veendumuse kohaselt on globaalse säästva arendamise suurimaks takistuseks olnud see, et puudub analüüs, mis tooks välja põhjused, miks siis säästev arendamine on jäänud deklaratiivseks sõnakõlksuks, omamata otsustavat mõju peavoolu poliitikatele⁶⁸.

Reaalne mõju oli kliimamuutuste konventsiooni elluviimiseks sõlmitud Kyoto protokollil, mis sätestas arenenud riikide kohustused CO₂ heitmeid teatud hulgal teatud ajaks vähendada. Mõned suurimad õhusaastajad arenenud riikidest (sh Ameerika Ühendriigid) kuulutasid veidi enne Johannesburgi Tippkohtumist, et nad ei kavatsengi Kyoto protokollit ratifitseerida. Põhjenduseks oli, et see kahjustab nende majanduse konkurentsivõimet, kuna arengumaadest saastajatele ei ole konventsiooni täitmine kohustuslik. Kui konventsioon jõustub⁶⁹, tuleb küsida, kuidas sundida USA-d seda täitma. On esitatud idee töötada välja Inimkohustuste Konventsioon, mille visand on toodud lisa 3, toetudes erinevatele säästva arendamise kokkulepetele (Oja 2002, 90). Selle elluviimise mehhanismiks tuleks formeerida ÜRO rahuvalvejõud ümber keskkonnarahuvalve jõududeks, mis peaksid tagama keskkonnakonventsioonide täitmise. Johannesburgi Tippkohtumisel võeti vastu (järjekordne) 4-leheküljeline poliitiline deklaratsioon (lisa 4) ja ligi 70-leheküljeline tegevuskava (*Plan of Implementation*)

⁶⁶ Ingl. k *United Nations General Assembly Special Session – UNGASS*, tuntud ka nime all *Earth Summit+* või *Rio+5*

⁶⁷ ingl. k *World Summit on Sustainable Development – WSSD*

⁶⁸ Üheks põhjuseks on autori arvates seni valitsev inimkeskne loodussuhe, enamik inimesi on loodusest võõrandunud ega tunne ennast selle osana. Inimene ei teadvusta lihtsat vanasõna “Kõik mis teed, teed endale”. Probleem lõpeb /algab vana patarei autoaknast välja viskamisega, tajumata, et selles sisalduvad mürkained võivad põhjavee kaudu jõuda viskaja kodukaevu ja põhjustada talle endale raskeid haigusi.

⁶⁹ Konventsioon ja tema protokollid võivad jõustuda ka ilma Ameerika Ühendriikideta, kui arenenud riikide esindajad (suurimad neist on Austraalia, Kanada ja Venemaa), kelle saaste kokku ületab 55% kogu CO₂ aastasest saastest, selle ratifitseerivad.

ning korrati üle, et kõik varasemad kokkulepped ja põhimõtted kehtivad. Huvitava uuendusena võib leida ÜRO kahe erineva algatuse ühendamise katse – ÜRO Millenniumi eesmärgid (lisa 5) ja mainitud Johannesburgi tegevuskava. Viimases fikseeritud konkreetset tegevuskavad (pooltele Maa elanikele puhas joogivesi aastaks 2030) on pärit just “Millenniumi eesmärkidest”.

ÜRO maailmakonverentsi tulemused 2002

ÜRO säästva arengu maailmakonverentsi loetakse kordalainuks, sest ta tõestas säästva arengu kontseptsiooni ja protsessi elujõulisust. Keeruliste läbirääkimiste tulemusena võtsid riigid vastu edasist tegevust suunavad dokumendid:

- 1) poliitiline dokument – Johannesburgi Säästva Arengu Deklaratsioon (*The Johannesburg Declaration on Sustainable Development*)
- 2) tegevuskava (*WSSD Plan of Implementation*), mille mõned olulisemad punktid on järgmised:

- 2005. aastaks säästva arengu riiklike strateegiate rakendamine
- 2010. aastaks aeglustunud bioloogilise mitmekesisuse kadu
- 2015. aastaks poole võrra vähem kanalisatsiooniga liitumata majapidamisi
- 2015. aastaks kalavarude ohutu ja tasakaalustatud kasutamine
- 2020. aastaks kemikaalide ohutu käitlemise skeemid
- säästva tootmise ja tarbimise raamistik
- Kyoto protokollit ratifitseerimine.

Lisaks otsustati, et oluliselt tuleb suurendada taastuvate energiaallikate kasutust ning Euroopa Liit algatas eraldi taastuvenergia deklaratsiooni.

Eri osapoolte ja rahastajate konkreetse koostööna sai alguse üle 300 partnerlusprojekti, nende hulgas näiteks 32 energeetikaalast initsiatiivi; 32 bioloogilise mitmekesisuse ja ökosüsteemi majandamisega seotud algatust ning 21 veeprogrammi.

Riigid toetasid efektiivse rakendus- ja järelevalvemehhanismi loomist, mis võimaldab järgmisel kümnendil keskenduda tegevuste elluviimisele ning üldjuhul ei toetata järgmise nii suure mastaabiga maailmakonverentsi korraldamist lähiajal.

ÜRO maailmakonverentsi kajastavaid kodulehekülgi, kust on võimalik leida toimunud ümarlaudade, kõrvalütistuste, partnerlusprogrammide jms kohta informatsiooni: <http://www.johannesburgsummit.org>

<http://www.josummit.org/home/default.sps>

<http://www.envir.ee/saastev/maailm.html>

Tegelikult oli suur saavutus seegi, et üldse milleski suudeti kokku leppida. Tippkohtumise ettevalmistamise käigus joonistusid välja kolm väga selget huvigruppi, kes ajasid oma “õigust” taga ja oli suur oht, et kui kompromissi ei leita, ei lepitagi milleski kokku. Esimese grupi eestvedajaks olid Ameerika Ühendriigid, kes olid huvitatud, et üheski saaste määra vähendamise ajalisel ega mahulisel ulatusel ei käidaks välja mingit konkreetset numbrit (et ei võetaks üldse teemaks juba mainitud Kyoto protokollit).

Teise grupi vedajaks oli Euroopa Liit, kes risti vastupidiselt soovis võimalikult karme, konkreetseid ja kontrollitavaid meetmeid saaste vähendamiseks ja looduse kaitse suurenendamiseks. Kolmanda grupi moodustasid arengumaad, kes ütlesid, et neil on samasugune huvi ja õigus saavutada esmalt lääne ühiskonna elustandard ja alles seejärel kanda keskkonnakahjustuste vähendamisel lääneriikidega võrdset vastutusekoormat (Vaht 2002).

Arengumaade suhtumise mõistmiseks võib tuua erineva startipositsiooni näite. See tähendab, et arenenud maad on saavutanud teatud heaolu taseme globaalsete ja arengumaade loodusvarade arvel. Võrreldes arengut 100 meetri jooksuga, on osa jooksjaid juba ammu stardist lahkunud, kui ühtäkki öeldakse – tegelikult on nüüd start, hakake jooksuma. Seda näidet edasi arendades võiks 100 meetri jooksus kehtivate reeglite kohaselt liiga vara stardist lahkujad tagasi kutsuda, anda hoiatus või reeglite korduva rikkumise puhul diskvalifitseerida. Kuna aga inimese tarkuse hulka ei kuulu ajaratta tagasipööramine, siis edasi saab reaalses elus minna ikka sellelt positsioonilt, kus keegi on. Kuna arenenud maid stardijoonele tagasi kutsuda ei ole võimalik, siis tuleb neile lihtsalt raskem seljakott selga panna. Seljakoti raskus võiks olla sõltuvuses saastamise hulgast. Arengumaade huve kohe kiiresti jooksuma hakata võib täiesti mõista. Aga see ei tähenda, et nüüd peaks laskma neil samamoodi sama kaugele jõuda. Mis ei pruugi tähendada neile sama raske koti selga panemist, vaid pigem selgitamist, millist mõju näiteks “keskkonda kahjustavate” jalanõudega (loe tehnikatega) jooksmine nii neile, teistele jooksjatele kui pealtvaatajatele põhjustada võib.

Arenenud riikide seljakoti raskus ei tähenda aga saavutatud heaolu tasemest loobumist, pigem on see heaolu mõiste uuesti mõtestamine – heaolu ei tähenda palju materiaalseid väärtusi, vaid pigem vaimseid. Eeldus on muidugi, et põhivajadused on rahuldatud. Luksuskaupadelt, mille tootmine ja kasutamine tavaliselt koormab keskkonda ja millel pole põhivajadustega midagi pistmist, võiks üldistes (keskkonnakaitse) huvides vabalt maksu korjata 100–300% ulatuses. Autor on veendunud, et ökorenessanss ei ole enam kaugel, see tähendab rahalis-materiaalse heaolu ümbermõtestamist ning inimese ja looduse harmoonilise koosolemise väärtustamist.

Koostöö võimalikkusest erinevate huvide vahel 2002. aasta Johannesburgi Tippkohtumise näitel

Kindlasti oli Johannesburgi Tippkohtumisel positiivne erinevate huvigruppide aktiivsem osalemine (ja ÜRO abi selle võimaldamisel). Erinevalt 30 aastat tagasi Stockholmis ja 10 aastat tagasi Rio de Janeiros toimunud tippkohtumistest olid seekordsel kohtumisel nii valitsusvälised organisatsioonid (Maasõbrad, *Greenpeace*, *Christian Aid*, *WWF*, *IUCN* jt) kui majandushuvide esindajad ehk kasumiteenijad (Maailmapank, *OECD*⁷⁰, suurtöösturid). Igatiüks oma motiivide, nõudmiste, huvide ja deklaratsioonidega. Kui osa majanduslikke ja riiklikke suurvõime olid väga tundlikud näiteks kliimamuutuste puudutamise või ILO⁷¹ töökaitsestandardite kohustuslikuks muutmise suhtes, siis teised nõudsid karme ja mõõdetavaid meetmeid seniste mitte millekski kohustavate hüüdlause e asemel. Kohal viibides oli huvitav osaleda *talk-show* tüüpi plenaaristungil, kus rohkem kui 20 erinevt huvigrupi vaagisid koostöövõimalusi valitsuste ja eraettevõtluse vahel jätkusuutliku elukorralduse saavutamiseks. Kõrvuti istusid majandusinimesed, keskkonnaorganisatsioonid, naiste-, noorte-, usu- jpt ühendused. Kõigil neil on oma maailmavaade, väärtushinnangud ja missioon, kuid just nende põhjendamise ning teise osapoole ärakuulamine oli kindlasti arendav protsess kõigile osalejatele (kokku osales Tippkohtumisel väidetavalt kuni 65 000 inimest).

Maasõprade eestvedamisel tegid rahvusvahelised keskkonnaorganisatsioonid Johannesburgi Tippkohtumisel mitmeid ettepanekuid, kuidas riikidevaheliste mehhanismidega jätkusuutlikumalt eluolu arendada. Olulisemad nendest olid üleilmsete keskkonnakahjude kriminaalkohtupidamise sisseadmine, ökoloogilise võla maksimine ja ettevõtluse (*corporate social responsibility*) põhimõtte omaksvõtmine rahvusvaheliste “kodumaata” suurettevõtete poolt.

Rahvusvaheline Keskkonnakahjude Kriminaalkohus

Esimene põhimõtte tähendab, et sõltumata keskkonnale kahju tekitaja asukohamaast tuleb see kahju tekitajal hüvitada kogukonnale, kelle keskkond kahjustus. Hüvituse määr sõltub kahest asjaolust. Esiteks, kas ja kui kiiresti kahjustus (ise) taastub või kui palju tema taastamiseks kulutusi tuleb teha. Teiseks, kui palju kohalik kogukond kahjustatud keskkonnast eluliselt sõltus, s.t kui palju ohustab keskkonna kahjustumine kogukonna ellujäämist tervikuna. Probleemi olemus peitub asjaolus, et kõikides riikides siseriiklik seadusandlus ei taga tihti kohalike kogukondade ja kohaliku keskkonna kaitset. Rahvusvahelised suurfirmad kasutavad seda ära ja rikkumata kohalikke seadusi, kahjustavad või hävitavad keskkonda, mis olenevalt ökosüsteemist võib taastuda, aga võib ka taastumata jääda. Kui kohalik kogukond sellest loodusvarast eluliselt sõltus, siis tähendab see ka selle kogukonna, mõnikord terve kultuurikillu hukku.

⁷⁰ *Organisation of Economic Cooperation and Development*

⁷¹ *International Labour Organisation*

Kaudselt võib näiteks vihmametsade hävitamine lisaks sellest otseselt sõltuvale sugharule kahjustada kogu inimkonna toimetuleku eeldusi. Kuna vihmametsad ei ole reeglina isetaastuvad, siis sellega kahjustub globaalne süsinikuringe. Selle tagajärjel suurendab atmosfääri jääv süsinik kasvuhooneefekti, mis põhjustab üleilmse soojenemise, liustike sulamise ja rannikualade üleujutuse. See põhjuste ning tagajärgede ahel on kindlasti lihtsustatud ja toodud selleks, et põhjendada, mis võiks õigustada sellise rahvusvahelise õigusemõistmise sekkumist siseriiklikku olukorda sel juhul, kui isegi vastava riigi seadusi ei rikuta. Oluline on aru saada ja meeles pidada, et kasu saab rahvusvaheline ettevõtte, kasum liigub riigist välja ja kahjustub lisaks kohalikule ka üleilmne keskkond. See sekkumise võimalus sarnaneb Rahvusvahelise Inimõiguste Kohtuga Haagis, kus aegumatute inimsusevastaste kuritegude eest mõistetakse kohtu⁷² sõltumata rikkuja asukohamaast.

Ökoloogiline võlg

Teine vabatahtlike ettepanek oli juurutada ökoloogilise võla tasumise põhimõte. See lähtub arenenud maade ja arengumaade ebavõrdse olukorra muutmise vajadusest. Globaalse vastutustundega arenenud maad peaksid seega olema säästva arendamise veduriteks, hüvitama globaalsetele ökosüsteemidele ja kohalikele kogukondadele tehtud kahjud. Enamgi veel – kustutama ka kõik arengumaadele rahvusvaheliste rahandus- asutuste ja arenenud riikide poolt antud võlad, mis on paljuski tekkinud võla võtjate ökosüsteemide (näiteks vihmametsade) hävitamise või teiste loodusvarade võileiva- hinna eest kokkuostmise teel. Kui mõni suurvõim sellele vilistab ning oma rahvuslikud huvid kõige tähtsamaks kuulutab, nagu eespool kirjeldatud juhul USA tegi, siis on arusaadav, miks selle suurvõimu esindajal kõnetoolis vabalt rääkida ei lasta⁷³. Sama meeoleolu võis täheldada tippkohtumise ajal ka Johannesburgi tänavatel, kus võis tihti kohata suurt rinnamärki *“Bush lost”*⁷⁴.

Ettevõtte vastutus

Kolmas põhimõte, korporatiivne sotsiaalne vastutus, tähendab seda, et iga korporatsioon jälgib oma ettevõtetes, tütarfirmades ja allhankijate puhul üle maailma ühtmoodi keskkonnahoidlikke tegutsemispõhimõtteid ja (keskkonna)standardeid, sõltumata asukohamaast ja selle seadusandlusest või selle puudulikkusest. Selle põhimõtte omaksvõtt tähendaks ettevõtete vabatahtlikku tegutsemist keskkonna heaks.

⁷² Raamatu kirjutamise ajal, 2003. aasta alguses, toimusid Haagi Rahvusvahelises Kohtus protsessid endiste Jugoslaavia tippjuhtide, sh Slobodan Milosevici üle, nende väidetavate inimsusevastaste kuritegude pärast Kosovos ja mujal endise Jugoslaavia territooriumil 20. sajandi viimasel kümnendil.

⁷³ Rahvusvahelises telepildis jooksis Johannesburgi Tippkohtumise ajal kaader, kus USA esindaja Colin Powell kuulajate, s.o eelkõige teiste riikide delegatsioonide poolt maha plaksutati.

⁷⁴ Selline loosung on kindlasti tinglik, kaotuste ja võitude loetlemise asemel oli kindlasti suurim saavutus see, et see tippkohtumine üldse toimus.

Sellekohase näite võib tuua ka Eestimaalt, kui rahvusvahelise metsakontsern Stora Enso kuulutas, et jälgib Eestis metsa kokkuostul kogu firmas kehtivat põhimõtet, et kogu kokkuostetav puit peab olema legaalne. Selle põhimõtte elluviimiseks nõuab Stora Enso alati müüjalt kinnitust puidu päritolu kohta, mis peaks välistama varastatud puidu müügi⁷⁵.

Mis rahvusvaheliste keskkonnaorganisatsioonide ettepanekutest Johannesburgis sai? Sellisel kujul ega sõnastuses nad tippkohtumise lõppektidesse ei jõudnud. Riikide valitsuste jaoks olid nad veel liiga radikaalsed. Samas pani see fakt ehk paljusid osalejaid ja huvigruppe mõtlema, kas tahamegi järjekordseid deklaratsioone ja kinnitusi selle kohta, et juba 10 aastat tagasi vastuvõetud strateegia (Agenda 21) ja põhimõtted kehtivad. Või tahame midagi enam, mis tegelikkuses ka realselt midagi muudaks. Näiteks esimese sammuna Rahvusvahelise Keskkonnakahjude Kriminaalkohtu loomiseks moodustada Maailma Keskkonnaorganisatsioon⁷⁶, kellel oleks õigus riikide tegevusse sekkuda, kui nende tegevus ohustab ökosüsteeme või aineringeid. Kuid ÜRO Keskkonnaprogrammi⁷⁷ endise direktori sõnul ei ole riigid veel keskkonnaküsimustes valmis loovutama oma õigusi rahvusvahelistele organisatsioonidele. Kuigi vabakaubandusküsimustes on riigid osa oma õigusi loovutanud Maailma Kaubandusorganisatsioonile⁷⁸, kellel on õigus organisatsiooni kuuluvat liikmesriiki kokkulepitud reeglite rikkumisel korrale kutsuda. Rahvusvaheline Keskkonnakahjude Kriminaalkohus oleks järgmine vajalik samm riikidevahelises koostöös kogu inimkonna huvides –inimõiguste ja kaubandusküsimuste järel⁷⁹.

Reaalpoliitilistel põhjustel ei puudutatud Johannesburgi Tippkohtumisel rahvastiku kasvuga seonduvat. Seevastu rõhuti hariduse, teadlikkuse ja keskkonnaga tasakaalus olevate väärtuste olulisusele ning elluviidud säästva arendamise näidetele kogu maailmast. Nüüdseks on autor näinud kütuse-elementil töötavat autot, mida aga Eestis osta ei saa, kuna vesinikku meie tanklad veel ei paku⁸⁰. Lugematutes näitusesaalides eksponeeriti elluviidud jätkusuutlikke tegevusi, mis tõestab säästva arendamise võimalikkust ja tasakaalustatud arendamise mitmepoolset kasumlikkust. Kuluarides kõlas varasemate aastatega võrreldes palju kindlamalt sõnum, et tulevikus tuleb alustada selle ühisosa defineerimisega, mida üldse on võimalik säästva arengu elluviimiseks ära teha globaalselt.

⁷⁵ Eesti keskkonna- ja metsaküsimustega tegelevate organisatsioonide analüüsid osutavad, et veerand kuni pool metsaärast ei ole seaduslik, s.t järgitud ei ole kõiki kehtivaid seadusandlikke akte (sh käibemaksupettused, ümbrikupalgad, dokumentide võltsimine, üle- ja röövraie, jne) (Ahas 2001).

⁷⁶ *World Environment Organisation – WEO*

⁷⁷ *United Nations Environment Program – UNEP*

⁷⁸ *World Trade Organisation – WTO*

⁷⁹ http://www.foei.org/wssd/political_declaration.htm, 09.05.2003

⁸⁰ Tegin ühel Johannesburgi tippkohtumise raames korraldatud näitus-messil ettepaneku vastavale autotootjale (Toyota), et olen nõus nende toodet meie karmis Põhjamaa kliimas tasuta testima (eeldusel, et saan auto mõneks ajaks tasuta kasutusse). Vastuseks kõlas, et korraldage enne vesinikutanklate probleem, siis vaatame. Samas on näiteks Islandi pealinna Reykjavíkis esimesed vesinikutanklad töös ja kolm linnaliinibussi sõidavad kütuseelemendiga. Näitusi säästva arendamise praktiliste lahenduste kohta oli Johannesburgis kümmekond. Tuhanded stendid näitasid, et säästev arendamine on võimalik ja saab olla ka kasumlik.

Leiti, et raskuspunkt tegelike keskkonna-, majandus- ja sotsiaalprobleemide lahendamisel ja ennetamisel lasub siiski iga regiooni kohalikel inimestel, ettevõtjatel ja võimudel. Säästev areng sõltub eeskätt kohalikust kultuurikontekstist ning kodanikualgatustest. Sihipärane tegutsemine tasakaalustatud ühiskonnakorra suunas peaks igas konkreetsetes kultuurikontekstis algama heaolu defineerimisest, oma väärtuste teadvustamisest ja tunnustamisest ning alles seejärel võiks minna Maailmapangalt laenu küsima. Ainult sellele kultuurile jätkumist tagavate tingimustega. Ja ainult nendega.

Näide jätkusuutlikust külaarendusest Ungaris

Ungari küla Gömörszölös on võitnud hiljuti mitmeid auhindu rahvusvahelisel tasandil (*Kos Karoly Hungarian Award*, *British Airways "Tourism for Tomorrow award"* ja *Council of European Landscape Award*). Mahajäetud, laastatud, osaliselt varemetes külast, mida ümbritsesid intensiivpõllundusest kurnatud põllud ja lootusetu tulevik, sai mõne aastaga kaunis vaatamisväärsus koos elujõulise elanikkonnaga. Piisas paarist-kolmest visiooniga teadlasest, kes soovisid eksperimenteerida säästva arengu teoreetiliste aspektide paikapidavusega praktikas ning suutsid innustada ka ärksamaid külaelanikke kaasa tulema ühistulise ja kasumliku tegevuse arendamiseks. Nad koostasid arengukava, kolisid sellesse külakesse elama, võtsid taas kasutusse vanavanaisadeaegsed juba unustatud põlluharimise, niisutamise, puuviljade kuivatamise jm viisid, mis olid küll inimressursikulukamad, kuid seevastu täiesti keskkonnaga tasakaalus. Loodi tulundusühing, mis tootis tulu kogu kohalikule kogukonnale. Teadlased aitasid üles ehitada looduslähedase ökoküla. Peagi olid kohal ka turistid. Kohalikud hakkasid tegelema käsitööga, müügiks turistidele. Arenes majutusäri, üksikud taludes elavad pensionärid teenisid paari pensioni jagu lisa, edendati kohalikku taastuvenergeetikat jne.

(Banuri jt 2002, 29)

Kokkuvõtteks võib öelda, et Johannesburgi Tippkohtumine näitas, milline oli aastal 2002 globaalne kokkuleppesuutlikkus keskkonna, arengu ja tuleviku küsimustes (milles seisukorras pärandame planeedi Maa oma lastele). Kas järgmised kümnepäevased aastat oleme jätkusuutlikumad – inimesena, kogukonnana, riigina, inimkonnana – sõltub igaihest meist. Jätkusuutlikkus on maailmavaade ja elulaad, mille loomulikuks osaks on inimese harmooniline koosseksisteerimine ümbritseva keskkonnaga. Kuidas me teadvustame endale, et jätkusuutlik arendamine on meie kõigi huvides, kuidas suudame omavahel kokku leppida ja koos ühistes huvides tegutseda, seda näitab aeg. Kahte keskkonnaeetilise ja säästva arendamise kokkulepet kirjeldame alljärgnevalt.

Säästva Eesti Lepe kui keskkonnaeetiliste põhimõtete – Maa Harta – rakendus Eestis

Üleilmne Maa Harta ja Säästva Eesti Lepe on vabatahtlikud eetilisi printsiipe käsitlevad kokkulepped inimeste vahel, kes soovivad teha enam, kui seadus nõuab. Inimene, kes tunneb vastutust oma tegude eest ja tahab sellest ka teisi teavitada, saab seda soovi kinnitada planeet Maa kodanikuna Maa Hartaga ühinedes, Eesti elanikuna Säästva Eesti Lepega ühinedes. Oma valitud maailmavaadet viib igäüks ellu nende põhimõtete kohaselt oma tööl, olmes ja lastekasvatamisel, innustades oma eeskujuga ka sõpru ja kaaslasi. Olgu nendeks riiklikud või erainvesteeringud, kooli või elukutse valik või olmelised otsustused – millega kütta kodu, milline auto osta, millisesse kooli panna lapsed jne. Maa Harta eestikeelse tõlke toome lisas 6. Selle väljatöötamisel on olnud eestvedajaks Maa Nõukogu, mis on valitsusväline mittetulundusorganisatsioon Costa Ricas. Maa Hartat on tõlgitud paljudesse keeltesse ning sellega on võimalik ühineda kõigil planeet Maa kodanikel.⁸¹

Säästva Eesti Lepe töötati välja projekti “Eesti 21”⁸² käigus ja lepiti kokku esimesel Säästva Eesti Foorumil osalenute poolt 2001. aasta veebruaris. See rajanes Maa Hartal, arvestades Eesti tingimuste eripära, eesmärgiks oli kokku leppida arendustegevuse põhimõtetes.

⁸¹ Maa Hartat saab lugeda ja soovi korral ühineda interneti aadressil:

<http://www.earthcharter.org/earthcharter/charter.htm>

⁸² <http://www.agenda21.ee>

SÄÄSTVA EESTI LEPE

Vastu võetud I Säästva Eesti Foorumil 22.02.2001 Tallinnas,

Rahvusraamatukogus

Meie, allkirjutanud, toetame käesolevaga põhimõtteid, mis meie veendumuste kohaselt on otsustavad Säästva Eesti ülesehitamiseks ja mida me tahame järgida. Üheksakümnendatel taastas Eesti rahvas iseseisvuse ja usu tulevikku. Nüüd, 21. sajandi alguses on esmatähtis leida ja võtta omaks Eesti ühiskonda siduvad väärtused ja hoiakud ning luua põlvkondi ühendav tulevikunägemus. Oleme veendunud, et parimal viisil saame seda teha Rio protsessi ja säästva arengu põhimõtete vaimus.

Tunnistame, et Eesti siirdeühiskonna karmus on paratamatu. See on vähendanud ühiskonna sidusust ning viinud tasakaalust välja konkurentsi ja koostöö. Peame esmaülesandeks luua ja laiendada "avalikku koostööruumi", et inimesed ja institutsioonid leiaksid ühishuve ja -eesmärke. Tihedam ühistöö on Eesti toimetuleku ja Säästva Eesti ülesehitamise peamine tingimus. On aeg asuda otsustavalt üles ehitama osalusdemokraatiat.

Avaliku sektori asjatundlikkus on tõusuteel, kuid muret teeb poliitilise otsustamise, planeerimise ja juhtimiskorralduse lühivaatelisus ja sektoriteks killustatus. Sestap peame vajalikuks pikemaajaliste rahvastikku, majandust ja keskkonda sidustavate poliitikate, strateegiate ja tegevuskavade koostamist ja elluviimist. Peame seda nii riigi kui teadlaskonna ülesandeks Säästva Eesti ülesehitamiseks.

Soovime üles ehitada haridussüsteemi, mis kindlustab kõigile tingimused potentsiaalsete vaimsete võimete väljaarendamiseks ja nende loominguks rakendamiseks mis tahes kodumaisel majandus-, sotsiaal- või kultuurialal. Edukaks ja säästvaks võib Eesti saada ainult kaugemale ette vaatava ja elukestva õppimise kaudu.

Peame tähtsaks kindlustada kõigi ühiskonnaliikmete sotsiaalne kaitstus ja kvaliteetne tervishoid, mis kindlustaks rahvastiku püsijäämise ja leevendaks riigisiseseid sotsiaalseid pinged. Säästev Eesti peab suutma vastu seista välisele majanduslikule, sotsiaalsele ja poliitilisele survele.

Eesti majanduse edu saab põhineda sotsiaalsete ja ökoloogiliste muutuste ning säästvate tehnoloogiate kasutuselevõtu pikaajalisel ette planeerimisel. Me ei tohi jääda passiivseteks järelejoosjateks globaalmajanduse lühiajalistele turusignaalidele. Säästva Eesti ja Maailma kodanikena on meil kohustus tunnetada ja järgida ökoloogilisi "kolbelisi keelupiire" ja selleks:

- me austame loodust kui tervikut, elu ja kultuuri mitmekesisust;
- me tunnistame vastutust oma tegevusvabaduse piiride seadmisel ja kohustust kaitsta oma looduslikku, sotsiaalset ja kultuurikeskkonda;
- me püüdlime niisuguste tootmis- ja tarbimisviiside poole, mis vastavad Maa taastootmisvõimele ja teeme meist oleneva, et seda mitte kahjustada; kui tuleb otsustada teaduslikult ebamäärasel olukorras, valime suurima ettevaatlikkuse tee;
- me peame õigeks, et loodusressursside kasutamisel arvestataks sotsiaalseid ja ökoloogilisi kulusid ning lülitataks need väliskuludena toodete omahinda.

Säästva Eesti Leppega saab tutvuda ja ühineda interneti aadressil: <http://www.agenda21.ee> ja SEI-Tallinna kontoris aadressil Lai 34.

(Oja 2001, 31)

Kui vaadata Säästva Eesti Leppe viimase punkti alajaotusi, siis näeme, et need sisaldavad enamiku käesoleva osa alguses toodud säästva arendamise põhimõtteid. Kui ükskõik mis valdkonna arendajad tunnistaksid neid põhimõtteid ja Säästva Eesti Lepet, siis see oleks autori arvates üks võtmelahendusi erinevaid valdkondi läbiva jätkusuutliku arendamise saavutamiseks. Omaette raskus on panna teiste valdkondade väljakujunenud isiksused uskuma, et loodusseadused kehtivad, et globaalprobleemid eksisteerivad, et iga oma valdkonna otsusega on võimalik neid probleeme kas kasvatada või kahandada ning et eeltoodud põhimõtete arvestamine pigem kahandab kui kasvatab neid.

Tavatarbijale annab Lepe lootuse, et piisava jätkusuutliku tarbijaskonna moodustamisega on võimalik mõjutada jätkusuutmatuid tootjaid keskkonnatasakaaludega arvestama. Järgmistes peatükkides kirjeldame esiteks Eesti elanike loodusteadlikkust ja keskkonnasõbralikkust erinevate sotsioloogiliste uuringute tulemuste kaudu. Teiseks tutvustame konkreetsemaid kokkuleppeid ühe või teise valdkonna tingimuste kohta, mis on kirja pandud standardites ja mis mõjutavad otseselt tootmist ning tarbimist erinevate keskkonnamärkide kaudu. Leppega ühineja saab olla eeskujuks teistele, kes pole veel teadvustanud Maa globaalprobleeme ja jätkavad säästva arendamise ignoreerimist. Kui inimene peab Leppes toodud põhimõtteid õigeaks, siis sellega väljendab ta oma hoolt Maa ja Eesti tuleviku, oma laste tuleviku, looduse ja omaenda heaolu jätkumise üle!

Kirjandus

Ahas, R. 2001. Eesti varimetsanduse osatähtsuse hinnang. Tartu: Eesti Rohelise Liikumise metsatoimkond, käsikiri.

Annist, A., Jüssi, M., Oja, A., Post, R. 2000. Säästva arengu sõnaseletusi. SEI väljaanne nr. 1. Tallinn: SEI-Tallinn.

Arrow, K., Bolin, B., Costanza, R., Dasgupta, P., Folke, C., Holling, C.S., Jansson, B.-O., Levin, S., Mäler, K.-G., Perrings & C., Pimentel, D. 1995. Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment. *Science*, 268. American Association for the Advancement of Science.

Banuri, T., Najam, A. & Odeh, N. (toim) 2002. *Civic Entrepreneurship. A Civil Society Perspective on Sustainable Development*, 7. Central and Eastern Europe Report. SEI-Boston: Gandhara Academy Press.

Bright, C. 2003. A History of Our Future. L. Starke (toim), *State of the World 2003* (lk 3–13). New York: W.W. Norton & Company.

Brown, L. & Flavin, C. 2000. Uus sajand vajab uut majandust. L. Brown, C. Flavin & H. French (toim), *Maailm aastal 1999* (lk 3–21). Tallinn: SEI-Tallinn.

Brown, L. 2001. Uue sajandi väljakutsed. L. Brown, C. Flavin, & H. French (toim) *Maailm aastatel 2000 ja 2001* (lk 1–17). Tallinn: SEI-Tallinn.

Brown, L., Flavin C. & French H. (toim) 2000. *Maailm aastal 1999*. Tallinn: SEI-Tallinn.

- Brown, L., Flavin, C. & French, H. (toim) 2001. *Maailm aastatel 2000 ja 2001*. Tallinn: SEI-Tallinn.
- Carson, R. 1968. *Hääletu kevad*. Tallinn: Valgus.
- Fussler, C. 2000. *Dedicated to making a difference*. Euro-Environment 2000 Conference Proceedings on CD, 18–20 October Aalborg, Denmark.
- Kaasik, T. (toim) 1997. *Experience of Central and Eastern Europe in the implementation of sustainable development. Report of Regional Consultations of Central and Eastern Europe and CIS*. Stockholm: Stockholm Environment Institute.
- Merenäkk, T. 2000. Saabuv sajand ja Eesti biofilosoofia. T. Maran & K. Tüür (toim) *Tekst ja loodus*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Oja, A. (koost) & Raukas, A. (toim) 1999. *Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad, visioonid, valikud*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Oja, A. 1997. In Implementation of Sustainable Development There isn't Western and Eastern Europe, why there have been so few results in the implementation of sustainable development in whole Europe, new ethics is needed. Konverentsi "Nature Conservation in a Europe of Unification – looduskaitses ühinevas Euroopas" kogumikus. 11–13. 09. 1997, Tallinn, Naissaar: Eesti Keskkonnaministeerium, Eesti Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus.
- Oja, A. 2001. Looduse jätkusuutlikkus on ühiskonna jätkusuutlikkuse eeldus. *Eesti inimarengu aruanne 2001*, (29–32). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Oja, A. 2002. Inimkohustuste konventsioon – jätkusuutliku tsivilisatsiooni möödapääsmatu eeltingimus. H. Eenmaa (toim), *Eesti filosoofia: mis see on* (85–98)? Tallinn: SE&JS.
- Statistikaamet 2002. *Säästva arengu näitajad*. Tallinn: Statistikaamet.
- Vaht, Ü. 2002. Eesti sõnum maailmale - Johannesburgi kaudu. Ülevaade Eesti raportist. Post-Johannesburgi tegevusplaanid Eesti Keskkonnaministeeriumis ja koostöö kohalike omavalitsustega. Erttekanne Eesti Linnade Liidu büroo *IMPROVE* projekti lõpuseminaril Tallinnas 11.10.2002.
- Vaht, Ü., Kuldna, P. & Oja, A. 2000. *Kohalik Agenda 21*. SEI väljaanne nr 2. Tallinn: SEI-Tallinn.
- WCED 1987. *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press.
- Vital Signs* 2002. New York: W.W. Norton & Company.
- World conservation strategy: living resource conservation for sustainable development, 1980. IUCN, UNEP, WWF, FAO. Unesco - Gland: IUCN.

6.2 SAAREMAALE SÜVASADAMA RAJAMISE PROJEKTI LUGU

KAJA RIIBERG

Saaremaale süvasadama rajamisega seonduv on tähelepanuväärne kui taasiseseisvunud Eesti esimene suuremat avalikkuse tähelepanu pälvinud ettevõtmine, kus valitsusvälised keskkonnaorganisatsioonid ehk vabaihendused on kasutanud jõulist sekkumist kuni kohtusse pöördumiseni välja. Pikka aega planeeriti süvasadama ehitamist Undvale, Uudepanga lahe idakaldale, tänaseks on muutunud aktuaalseks süvasadama ehitamine Tammele, Küdema lahe idakaldale. Undva süvasadama arendusprojekti võiks tinglikult nimetada Arhusi konventsiooni sissejuhatavaks juhtumiks Eestis. Läbiti kõik konventsiooniga hõlmatud aspektid, alates õigusest juurdepääsule keskonda puudutavale informatsioonile, jätkates õigusega sekkuda otsustusprotsessi ja saada kaasatud, ning lõpetades õigusega pöörduda vaidluste lahendamiseks kohtusse. Kui looduse kaitseks kohtu poole pöördumine oli aastal 2000 veel pretsedent, siis tänaseks on sellest üha kindlamalt kujunemas iseenesestmõistetav abinõu. Undva arutelude ajal konventsioon veel ei kehtinud, ei meil ega mujal maailmas, Tamme vaidluste puhul on võimalik sellele juba toetuda ja seda aluseks võtta.

Saaremaa süvasadama idee taustaks on arvestatava sadama puudumine Saaremaa läänerrannikul ning väidetavalt suur nõudlus selle järele. Sadama asukohavaliku eeldustena piirkonnas on nimetatud jäävabadust ning sobivust geograafilisest ja logistilisest aspektist.

Kogu Saaremaa süvasadama protsessi võiks tinglikult jagada neljaks etapiks:

- suure vaikuse periood, 1997 – oktoober 1999
- vabaihenduste aktiivne sekkumine (asukohavaliku keskkonnamõjude hinnang (KMH) ja detailplaneering), oktoober 1999 – mai 2000
- EOÜ kohtuasi Kihelkonna Vallavolikogu vastu, mai 2000 – märts 2001
- süvasadama rajamise teine ring (Tamme), aprill 2001 – ...

Juba **1997.** aastal koostas AS Merin esialgse ekspertarvamuse võimaliku kruuilaevade sadama asukoha kohta Uudepanga lahe idarannikul Undvas, **1998.** aastal järgnes Herald Holding'ü uurimus Saaremaa süvasadama vajalikkusest. Kihelkonna Vallavolikogu ja Saare Maavalitsuse ettepanekul tegi valitsus **veebruaris 1999** Teede- ja Sideministeeriumile ülesandeks korraldada Saaremaa süvasadama rajamisele eelnevate uuringute teostamine – süvasadama projekti koordineerivat töörühma asus juhtima regionaalminister Toivo Asmer. Laiema avalikkuse ette jõudis Undva süvasadama temaatika **11. märtsil 1999** Postimehe esilehel ilmunud artikli “Vilsandit ähvardavad kruuisisuristid” (N. Niitra, J. Pütsepp) kaudu. Artiklis kirjutati sadamaehituse algusest sama aasta sügisel.

Juuliks 1999 kinnitati AS Undva Sadam põhikiri. Samal suvel oli president Lennart Meril Kagu-Euroopa Stabiilsuspakti tippkohtumisel Sarajevos kohtumine Euroopa Rekonstruktsiooni ja Arengupanga (EBRD) esindajaga, kellega arutati Saaremaa süvasadama projekti rahastamist.

Saaremaa süvasadama asukohavaliku keskkonnaekspertiisiks vajalike uuringute teostamisega hakkas **augustis 1999** tegelema Eesti Mereinstituut. Keskkonnaekspertiisi eesmärgiks oli anda võrdlev hinnang Saaremaa süvasadama rajamiseks sobivatele alternatiivsetele asukohtadele ning tuua välja sadama asukoha eelisvariant. Töös leidis süvasadama võimaliku asukohana käsitlemist vaid Undva.

KMH protsessi käivitumise teate ilmumise järel **oktoobris 1999** lõppes suur vaikus ja algas kokku poolteist aastat järjepanu kestnud torm. Sadamavaidluste haripunktiiks kujunes 1999. aasta november. Olles olukorraga tutvunud ja jõudnud seisukohale, et Uudepanga laht on mitmetel põhjustel nii mastaapse sadama ehituseks ebasobiv, esitasid 11 looduskaitajat ja vabaihendust (ELF⁸³, Saaremaa Linnuklubi, EOÜ⁸⁴, ERL⁸⁵, ENLÜ⁸⁶, UNICEF-i Eesti Rahvuskomitee, ajakiri Loodus) ühiskirja regionaalministrile, kus oldi vastu sadamaehitusele Undvas. Süvasadama rajamise kavast teavitati ka rahvusvahelisi kontaktorganisatsioone. Peamisteks argumentideks sadamaehituse vastu Undvas oli suure loodusliku väärtusega ja kaitset väärivate või juba kaitse all olevate häiringutundlike alade lähedus (Vilsandi rahvuspark, rahvusvahelise tähtsusega linnuala (globaalselt ohustatud linnuliigi – kirjuhaha *Polysticta stelleri* – talvituspaik), potentsiaalne *Natura 2000* võrgustiku erikaitseala) ja võimalik laevaliiklusest ning sadamategevustest tulenev reostusohu.

Saaremaa süvasadama asukohavaliku keskkonnamõjude hindamise ekspertgrupi aruande valmides moodustati aruande hindamiseks Keskkonnaministeeriumi juurde ekspertkomisjon. Avaliku väljapaneku käigus avaldas ELF rahulolematust selle üle, et Saaremaa süvasadama komisjon on lasknud end mõjutada ühe grupi huvidest ja on asunud läbi suruma sadama ehitust Undvale. Ka asukohavaliku uuringus keskenduti vaid Undvale. ELF-i avalduse kohaselt kujutanuks süvasadam Undvas endast ohtu Vilsandi rahvuspargi loodusele, sadamale sobiva asukohana nimetati Veeret. Samal ajal osales Kaplinnas looduslike rändliikide kaitse ehk Bonni konventsiooni osapoolte konverentsil keskkonnaminister Heiki Kranich. Meedias oli juttu Eesti võimalikust ühinemisest konventsiooniga lähitulevikus. Ministri sõnul näidati konverentsil üles elavat huvi Uudepanga lahte planeeritava süvasadama vastu ja tunti ka muret. EOÜ pöördumises sadamaarendusega seotud institutsioonidele toodi välja Undvasse süvasadama rajamise vastuolu rahvusvaheliste konventsioonidega. Kihelkonna Vallavolikogu teatas, et vaatamata keskkonnakaitsjate arvamusele, pooldavad nad süvasadama rajamist Undvasse, neid toetasid Kuressaare Linnavolikogu ja Saare Maavalitsus. EOÜ palus *BirdLife Internationalilt* toetust tehtud avaldustele ning vastuseks *BirdLife Internationali* kirjale teatas regionaalminister Toivo Asmer, et kõiki keskkonna kaitsmiseks vajalikke samme kavatsetakse järgida.

SEI-Tallinna poolt asukohavaliku ekspertiisile teostatud analüüsis (Kaja Peterson) leiti, et see dokument ei ole piisavaks aluseks, millest lähtudes saaks teha pädevat otsust sadama asukohavaliku kohta. Kritiseerisid ka EOÜ ja TA Looduskaitse Komisjon. Keskkonnaministeeriumi ekspertkomisjon tunnistas ekspertiisi ebapiisavaks ning

⁸³ Eestimaa Looduse Fond – ELF

⁸⁴ Eesti Ornitoloogiaühing – EOÜ

⁸⁵ Eesti Roheline Liikumine – ERL

⁸⁶ Eesti Noorte Looduskaitse Ühing – ENLÜ

saatis selle Mereinstituudile täiendamiseks tagasi. Sellele vaatamata toimus Tagamõisa koolimajas Saaremaal keskkonnaekspertiisi tulemuste avalik arutelu. Öhkkond muutus üliemotsionaalseks, sest kohale tulnud vallarahvas oli sadamaidee kui sealse elule paranemist toova umerohu omaks võtnud ja ei tahtnud kuulda, et mandriinimesed neid õpetama ja kiusama tulevad. Seni on saladuses hoitud, kes siis ikkagi on süvasadama ehituse rahastamise taga. Pöördumised võimalike investorite poole ei andnud tulemusi, üksnes Põhjamaade Investeeringuspank (NIB) vastas ELF-i järelepärimisele, et nendega on sel teemal konsulteeritud ja nad on keskkonnakonfliktist teadlikud.

Rahvusvahelistest organisatsioonidest saatsid keskkonnaministrile omapoolsed kirjad Ramsari konventsiooni Tšehhi komitee ning looduskaitse- ja inimarenguorganisatsioon Artemis. Mõlemad rõhutasid, et Eesti on Ramsari konventsiooniga liitudes võtnud endale kohustuse mitte kahjustada Vilsandi märgala. Keskkonnaminister rahustas protestikirju saatnuid omakorda. Eesti vabauhendused väljendasid oma rahulolematust potentsiaalse investori poolt dikteeritud tempo suhtes ning soovitasid kaaluda KMH-d valdava rahvusvahelise neutraalse eksperdi kaasamist protsessi. Täiendatud süvasadama KMH oli aga juba valmis ning Saare Maavalitsus esitas peaminister Mart Laarile taotluse rahuldada investorite süvasadama Undvasse rajamise soov. Regionaalministri süvasadama komisjon andis taotlusele omapoolse toetuse. Aastavahetuse eel otsustas valitsus, et Undva sadama küsimus pole tema pädevuses ja lõpliku otsuse teeb maavalitsus. Maavalitsus väljastas seepeale kohe pressiteate, kus ta valitsuse seisukohta refereerides andis teada oma otsusest jätkata sadamaarendust Undvas.

Jaanuaris 2000 algatas Kihelkonna Vallavolikogu Undvale süvasadama rajamiseks detailplaneeringu koostamise. Eesti Mereinstituudi täiendatud asukohavaliku KMH aruande (II osa) ekspertotsus kattus KMH eelmise aruande ekspertotsusega: sadama rajamine kõigisse alternatiividena välja pakutud kohtadesse (Undva, Veere, Tamme) põhjustaks negatiivseid keskkonnamõjusid, aga teatud nõudeid täites pole ükski kõnealustest kohtadest sadama asukohana välistatud. Eesti Roheline Liikumine leidis põhjust koostada KMH kohta hävitav arvamus. Keskkonnaministeeriumi ekspertkomisjon tunnistas, et ka selle töö põhjal pole võimalik midagi otsustada. Undva sadama vastaste ja pooldajate konfrontatsioon jõudis kriisini ning päädis looduskaitsete süvasadama vastases võitluses kaotajateks kuulutamiseга ajakirjanduse poolt.

Saaremaale süvasadama rajamise poleemika ja pöörepunktide juures on sõna võtnud ja avalikkuse poole pöördunud mitmed prominentsed isikud ja arvamused. Nende seas on keskkonnakaitselistel kaalutlustel Undvale sadama rajamise vastu olnud või siis otsustajaid alalhoidlikkusele ja vastutustundlikkusele kutsunud, Walesi prints Charles, tuntud indiaanipealik Mona Polacca, EL keskkonnavalinik Margot Wallström, loodusemees Fred Jüssi jt. Negatiivse näitena võiks tuua tollase regionaalministri, kes näitas kogu oma ministriks oleku aja üles ignorantsust süvasadama keskkonnatemaatikast puudutatavates küsimustes ja käitus kõigi sadamakohtade puhul arendaja ärihuve esiplaanile seades. Reetlikkuse palga teenis ära ka Vilsandi rahvuspari direktor, kes arvati EOÜ ridadest välja ühingu põhimõtete vastu töötamise tõttu. Kohalike inimeste ja saarlaste osalus oli protsessis kahetsusväärset väike. Üldiselt

kajastati keskkonnakaitsjate argumente ajakirjanduse poolt vähema innu ja põhjalikkusega kui positiivsemateks ja edumeelsemateks maalitud arendajate omi.

Lähtudes koostatavast detailplaneeringust taotles Kihelkonna Vallavolikogu sadama territooriumi piires 200 m ehituskeeluvööndi vähendamist veepiirini ja osaliselt 50 m kaugusele veepiirist – keskkonnaministeeriumi keeldus. **Aprillis 2000** lõppenud Undva sadama detailplaneeringu avaliku väljapaneku jooksul esitatud EOÜ ettepanekuid ja detailplaneeringu vastuolusid käsitlevat kirja lõpparuande koostamisel ei arvestatud – tehtud ettepanekud lükati tagasi. *BirdLife International* vibutas Keskkonnaministri suunas taas näppu tegematajätmistest pärast linnukaitse tagamisel Tagamõisa poolsaare tähtsal linnualal. Peagi jõudis keskkonnaminister siiski kindlale seisukohale, et süvasadamale tuleks leida teine asukoht.

Mais 2000 esitas EOÜ kaebuse Saare Maakohtule, kus taotles süvasadama detailplaneeringut kehtestava otsuse tühistamist. Kaebuse motiivina toodi välja ranna ja kalda kaitse seaduse ning planeerimis- ja ehitusseaduse rikkumine Kihelkonna Vallavolikogu poolt. EOÜ-lt kaebeõigust tõendavaid lisadokumente nõudnud kohus jäi selgitustega rahule ning kohtuvaidlus algatati. EOÜ kaebust Undva sadamaala detailplaneeringu tühistamiseks arutati neljal istungil.

Paralleelselt kohtuprotsessiga käis ajakirjanduses ja riigivõimu tasandil äge diskussioon süvasadama rajamise vajalikkuse, selle võimalike keskkonnamojude ja kogu Saaremaa ning ka teiste Eesti saarte arenguperspektiivide üle. Riigikogu Eesti saarte toetusgrupp soovis süvasadama ehitamist Undvale. Tartu Ülikooli Saaremaalt pärit üliõpilased kutsusid Saare Maavalitsust üles tegema vaid läbimõeldud samme. Peaminister kinnitas, et valitsus on jätkuvalt veendunud süvasadama vajalikkuses ning on valmis toetama omapoolsete investeeringutega projekti teostamiseks vajalike teede ehitamist. Vallavolikogu ja maavalitsus tegid jõupingutusi Undva sadama maaüksuse munit-sipaalomandisse jätmiseks, kuid valitsus lükkas taotluse Keskkonnaministeeriumi ettepanekul tagasi, sest taotletav äri- ja tootmismaa ei ole kohalikele omavalitsusele pandud ülesannete täitmise seisukohalt vajalik.

Planeeritava süvasadama võimalike asukohtade täiendavate uuringute teostamiseks telliti taas Mereinstituudilt pea miljon krooni (Keskkonnainvesteeringute Keskuse rahastamisel) maksnud uuring. Ekspertgrupi **novembriks 2000** valminud hinnangul oli hüdrodünaamilisi, geoloogilisi ja hüdrogeoloogilisi ning keskkonnakaitselisi iseärasusi arvesse võttes sobivaim Suuriku-Kuriku pankade vaheline ala, järgnes Undva, ebasobivaimaks peeti Veeret. Eesti Mereakadeemia kritiseeris Eesti Mereinstituudi saadud tulemusi ja hindas süvasadama rajamiseks ülekaalukalt ohutuimaks hoopis Veere sadamakoha. Ka Eesti Kaptenite Klubi pidas meresõiduohutuse seisukohast parimaks Veeret ja halvimaks Undvat.

AS Undva Sadam püüdis korduvalt otsustajaid tagant kiirustada ja teatas ajakirjanduse vahendusel provokatiivselt ehituse alguse edasisel venimisel rahastaja kindlast loobumisest ning süvasadamaprojekti võimalikust kolimisest Läti. EOÜ väljendas oma pressiteates nõrdimust surve avaldamise ja Saare Maavalitsuse ettepaneku üle algatada sadama maaüksusele hoonestusõiguse taotlemine, mis on ennatlik ning demonstreerib jätkuvat keskkonnakaitseliste küsimuste ignoreerimist. Eelõeldu illustreerib hästi EOÜ kogu protsessi juures üles näidatud operatiivsus ja adekvaatset reageeringut, teiste vabaihenduste osavõtt jäi mõnevõrra loiumaks.

22. detsembril 2000 otsustas Saare Maakohus EOÜ kaebuse Kihelkonna Vallavolikogu vastu rahuldamata jätta. Otsuse motiveeringuna toodi välja väidetav kaebeõiguse puudumine, sest planeering ei rikkuvat EOÜ huvisid. Vähem kui aasta pärast, 30. oktoobril 2001 jõustus ülemaailmselt **Arhusi konventsioon** (õigus keskkonnaalase info kättesaadavusele, üldsuse kaasamisele keskkonda puudutavatesse otsustesse ning õigus pöörduda kohtusse), mis Eestis ratifitseeriti 6. juunil 2001. Jõustunud konventsiooni tingimustes ei oleks Saare Maakohus saanud vastu võtta otsust, mis möönab, et “EOÜ-l puudub põhjendatud ja tõsiselt võetav kaebeõigus”. Arhusi konventsiooni järgi on keskkonnaühenduste huvi alati põhjendatud. EOÜ otsustas jätkata kaebuse arutamist ringkonnakohtus ning esitas **jaanuaris 2001** apellatsioonikaebuse Tallinna Ringkonnakohtule, millega taotles Saare Maakohtu otsuse tühistamist täies ulatuses ning asja uut läbivaatamist halduskohtus teises koosseisus. Selleks ajaks oli arendajatele selgeks saanud, et süvasadama rajamine Undvale on välistatud. Lõpetamaks kohtuvaidlust looduskaitsetega ja jõudmaks kõikide asjast huvitatud osapooltega sadama rajamise suhtes kokkuleppele, algatas Kihelkonna Vallavolikogu **märtsis 2001** Undva sadamaala detailplaneeringu tühistamise. Peatselt teatas AS Undva Sadam Undvale süvasadama ehitamisest loobumisest.

Veere

Oktoobris 2000 algatas Kihelkonna Vallavalitsus AS Veere Sadam taotlusel Veere sadama ja sellega külgnevate alade detailplaneeringu ühe lisakai ja reisijate terminali rajamiseks. Pooleteise aasta pärast, **märtsiks 2002**, oli detailplaneering valmis ning sellele KMH teostanud OÜ Hendrikson & Ko leidis, et sadama laiendamine-rekonstrueerimine ei kujuta endast ohtu keskkonnale. Tegemist ei ole siiski süvasadamaga (12 m), Veere sügavuse piiriks jääb 8 m, sadam tegutseb edasi ka kalasadamana.

Tamme

Pärast teadet EOÜ otsusest jätkata kaebuse arutamist ringkonnakohtus, kutsus Kihelkonna naabervald Mustjala **vebruaris 2001** kokku ümarlaua, mis pidi algust tegema Tamme kui potentsiaalse süvasadama asukoha esitlusega. Undva süvasadama projekti takerdumise järgselt näitas **2001. aasta kevadel** Saaremaa läänesadama rajamise vastu huvi üles riigifirma Saarte Liinid. Pärast peaaegu poolteist aastat kestnud vaikust tõi **2002 septembris** laiema avalikkuse ette oma plaanid riigile kuuluv AS Tallinna Sadam, kes teatas kavatsusest investeerida kruusilaevade sadamasse Saaremaal. Peagi selgus, et 2002. aasta jooksul on juba ka läbi viidud uuring, mis peab perspektiivikaimaks Küdema lahe äärset Tamme sadamakohta. **Novembris 2002** kiitis AS Tallinna Sadama nõukogu heaks 70 mln krooni maksva kruusilaevade sadama rajamise Tammele. Ehitus peaks kava kohaselt algama 2003. aasta kevadel ja sadam peaks valmima aprilliks 2004 ning võtma hooaja jooksul vastu 30–35 kruusilaeva. **Novembris 2002** algatas Mustjala vallavolikogu valla osatüldplaneeringu koostamise Saaremaa süvasadama rajamiseks Tammele.

Seni protsessi jälginud vabaihendused on jätkuvalt seisukohal, et süvasadama arendamine on ebasoovitav nii Undval kui Tammel ning vajab võimalike keskkonnariskide tõttu igakülgset kaalumist. EOÜ on juhtinud teemaga seotud institutsioonide tähelepanu Küdema lahe kui rahvusvahelise tähtsusega linnuala ja tulevase *Natura 2000*

võrgustiku ala staatusele ja pidanud vajalikuks tulevasel linnuhoiualal sadamaplaani hindamiseks kasutada vastavat Euroopa Liidu hindamisskeemi. Linnukaitseliselt sobivaimaks peetakse sadama rajamist Tagalahe läänekaldale Veerele.

Pärast Tamme süvasadama ideed tutvustava arutelu toimumist **veebruaris 2003** ilmus ajakirjanduses eksitava sisuga info, nagu ei ilmutaks looduskaitssjad huvi ega protesteeriks sadama rajamise vastu Tammele. Vabaühendustes tekitas Tammele sadama rajamise puhul lisaks loodus- ja keskkonnakaitselistele ohtudele valvsust arendaja ja omavalitsuse selge soov viia asukohavaliku ja osatüldplaneeringu ning nende keskkonnamõju hindamise protsess läbi võimalikult ruttu, lähima paari kuu jooksul. Kevadeks peaks valmima ka sadama projekt, mis samuti vajab KMH-d. Varasema kogemuse põhjal on näha, et taoline kiirustamine ei jäta piisavalt aega planeerimiseks ega KMH nõutavaks avalikustamiseks ja kaasamistegevuseks, samuti ei jõua toimuda arutelud ja infovahetus erinevate huvigruppide vahel, rääkimata ettepanekute tegemisest ja nende konstruktiivsest arvestamisest. EOÜ on rõhutanud kompetentse väliskesperdi kaasamise vajalikkust KMH teostamisse, ka see oleks ajapiirangute tõttu raskendatud. Samas on sadama KMH programmi arutelu juba toimunud, hindamist asub Rein Ratase juhtimisel teostama AS Tallmac.

Suurinvesteeringu libisemise tõttu naabervallale on Kihelkonna valla esindajate ja nn Undva sadama huvigrupi teravad avaldused olnud ootuspärased, pretendeeriti ju iga hinna eest selle ühe ja ainsa läänesadama rajamisele. Teisest küljest võib paljude analoogsete juhtumite puhul olla rohke inimlike konfliktide esiletulek ja huvide konkurents looduse seisukohast isegi kasulik – ressursi kõige optimaalsema ja kõige säästlikuma kasutamise nimel. Omapärase ja mõistetava näitena võibki tuua Undva sadama arendajad, kes on kunagi nende enda vastu kasutatud keskkonnakaitseliste argumentidega asunud sõakalt tüli tegema konkurendile, aktsiaseltsile Tallinna Sadam. Nende motiivid ei pruugi olla küll üheselt selged, aga kasutatavad relvad teenivad lõppkokkuvõttes looduse huve. Õppetunniks on süvasadama juhtum kujunenud eelkõige protsessiga otseselt seotud olnud vabaühendustele ja aktsiaseltsile Undva Sadam, kes liigse jäikuse tõttu oma suurejoonelisest arendusprojektist kokkuvõttes ikkagi ilma jäi. Laiemalt näitas see Eesti vabaühenduste suutlikkust oma tahe ühiselt läbi viia. Arendajaile hakkas vast silma, et nende keskkondamõjutava tegevuse vastu võidakse tunda rohkem huvi, kui see neile meeldib. Undva lugu õpetas, et suuremad eelised on paindlikel ja järjekindlatel läbirääkijatel.

Siinne ülevaade on koostatud ELF-i, EOÜ, Tartu Üliõpilaste Looduskaitseringi, ERL-i ning Eesti Kaitsealade Liidu käsutuses olevate materjalide ning ajakirjanduses ilmunud informatsiooni põhjal seisuga märts 2003.

6.3 LOODE-EESTI REGIONAALSE JÄÄTMEKÄITLUSSETTEVÕTTE KAVANDAMISE LUGU

AHTO OJA

AS Ragn Sells Eesti kavandas Loode-Eesti regionaalset jäätmekäitlusettevõtet (JKE) Harjumaale Ääsmäe küla vahetus läheduses paiknevasse Rabadiku rabasse alates 1997. aastast. Erinevalt Undva juhtumist iseloomustab seda lugu kohaliku kodanikualgatuse aktiivne ja vedav roll enda ja looduse õiguse kaitseks koostöös vabaihendustega, mille tulemusena arendaja otsustas 2002. aasta lõpus Rabadiku rabas igasugune prügilat kavandamine lõpetada.

Esiteks kirjeldame lühidalt toimunud sündmusi ja teiseks kogemusi, mida kodanikualgatus võiks tulevikus sarnaste olukordade tekkimisel arvestada.

Üleriigiline jäätmekava näeb ette 8 regionaalset euronõuetele vastava prügilat⁸⁷ rajamist Eestisse⁸⁸. Osa neist on juba valmis (Väätsa), osa ehitamisel (Jõelähtme), mõne asukoht on riiklikust ja kohaliku omavalitsuse huvist lähtuvalt valitud (Paikuse), mõne asukoht valimata (s.h Loode-Eesti regionaalset prügilat oma). Tulenevalt Euroopa suundumustest on suur tõenäosus, et prügi tekitamise ennetamisele ning taaskasutamisele hakatakse senisest palju enam tähelepanu pöörama ka Eestis, mistõttu valmiv Jõelähtme euronõuetele vastav prügilat võiks lähitulevikus katta Tallinna prügi käitlemise vajadused.

Ühele rootsi perekonnale kasumit teeniv erafirma AS Ragn Sells Eesti teatas 1998. aasta sügisel ajakirjanduses, et nemad hakkavad ehitama lisaks Jõelähtmele teist euronõuetele vastavat prügilat Tallinna külje alla Rabadiku rabasse, sest see on majanduslikult kõige tasuvam. Kohalikud elanikud lugesid sellest ajalehtedest ja kohe tekkisid küsimused, kuidas kavandatav prügilat hakkab mõjutama loodust ja inimeste eluolu. AS Ragn Sells Eesti poolt oli tolleks hetkeks rahastatud erinevaid asukoha- ja detailuuringuid, kus Rabadiku raba (uuringutes küll Ääsmäe raba nime all, Rabadiku nimetus võeti kasutusele 2001. aastal) ei olnud mitte esimene ega sobivaim. Veokaugused olid juba asukohtade võrdlemisel sees. Veokaugus Tallinnast toodi kahekordselt argumentideks põhjendusega, et Ääsmäe on Tallinnale kõige lähemal. Tolleaegsed asukohad, mida analüüsiti, valiti välja ainuüksi AS Ragn Sells Eesti ekspertide poolt, ilma riiklike ja kohalike huve avalikult arvestamata ja kaasamata. Mõned mahajäetud rikutud maastikuga karjäärialad olid asukoha valimisel välja jäetud. Ääsmäel läbi viidud detailuuringu kohaselt on kavandataval alal põhjavesi nõrgalt kuni keskmiselt kaitstud, kuid just kavandatud ladestusala all olevas piirkonnas on põhjavesi nõrgalt kaitstud (Ääsmäe ...1998, 42).

Rabadiku raba kaitseks loodi 1998. aasta sügisel kodanikualgatuse korras Liikumine "Puhta Ääsmäe Eest" (edaspidi Liikumine), kes asus tutvuma uuringutega, konsulteeris ekspertidega ning kogus teavet. Liikumine leidis ebakõlad asukoha valikul,

⁸⁷ Prügilas toimub põhiliselt prügi ladestustamine. Jäätmekäitlusettevõttes toimub sellele lisaks prügi töötlemine, nagu sorteerimine, taaskasutamine jne.

⁸⁸ <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=232285>, 09.05.2003

majanduslikus kasumlikkuses ja ebaselgused põhjavee kaitstuse kohta. Tuli välja, et Ääsmäe oli parim asukoht ainult kasumit taotlevale prügikäitlejast erafirmale, aga mitte inimestele ja loodusele. Saue valla arengukava kohaselt lähtub omavalitsus valla arendamisel jätkusuutliku arendamise põhimõttest, milleks on tasakaal majandusliku kasu, inimeste heaolu ja loodusväärtuste kaitse vahel (Saue ... 2003). Kavandatava prügila asukoht koos võimalike negatiivsete keskkonnamõjudega sellele põhimõttele ei vastanud.

Liikumine kogus kodanikualgatuse korras ligi nelisada allkirja prügila rajamise vastu ja tollane vallavanem lubas, et kui rahvas on vastu, siis prügilat Ääsmäele ei tule. Enamik rahvast jäi seda uskuma ja edasi enam aktiivselt ei tegutsetud. Samuti rauges mõneks ajaks AS Ragn Sells Eesti huvi Rabadiku suhtes, keskendudes võimalusele rajada uus prügila Tuulasse, kus kõigepealt oleks tulnud sulgeda nõuetele mittevastav nõukogudeaegne prügila ja seejärel oleks saanud asuda uue rajamisele.

2001. aasta sügisel sai Liikumine endale tugevad liitlased Koppelmaa ja Maidla külvavanemate näol, kuna Ääsmäele prügila rajamine oli taas päevakorda tõusnud⁸⁹. Liikumine kogus Koppelmaa külvavanema initsiatiivil teistkordselt ligi 600 allkirjaga kinnitatud prügilavastast arvamust ja saatis vastava avaliku kirja vabariigi presidendile, peaministrile, õiguskantslerile, keskkonnaministrile, Saue vallavalitsusele ja teistele. Ääsmäe küla esindaja ning Maidla ja Koppelmaa külvavanemad olid kutsutud 2001. aasta sügisel Saue valla volikogu koosolekule Rabadiku raba ja inimeste arvamuse kohta infot jagama. Samal koosolekul tutvustas erafirma oma prügila rajamise plaane.

MTÜ Ääsmäe Külakogu tegi omapoolse otsusega 16. detsembril 2001. aastal ettepaneku Saue valla volikogule, et prügila kavandamine Rabadiku rabasse tuleb lõpetada, kuna selgusetuks on jäänud selle vajalikkus, tema ohtus ja keskkonnaningimustele vastavus. AS Ragn Sells Eesti saatis omalt poolt Saue valla volikogule kirja 17. detsembril, pakkudes Saue vallale pikaajalist kasu 1 miljoni krooni ulatuses, lubades maksta igale Ääsmäe prügilas ladestatud tonnile valla eelarvesse 10 krooni peale ja teise miljoni krooni ulatuses kokkuhoidu, mille tagaks olmeprügi ladestustonnihinna hoidmine Saue valla elanikele 500 krooni tasemel eeloleva 30–35 aasta jooksul (Remmelg 2002, 2). Saue valla volikogu prügila kavandamise lõpetamise otsust heaks ei kiitnud ja rahuldas hoopis AS Ragn Sells Eesti soovi uurida kavandatava jäätme-käitlusettevõtte võimalikke keskkonnamõjusid Rabadiku rabas.

Iga keskkonnamõju hindamine algab keskkonnamemorandumist, kus arendaja kirjeldab kavandatavat tegevust, mille keskkonnamõjusid asutakse hindama. Saue valla kiituseks tuleb öelda, et ta nõudis keskkonnamemorandumis ise täiendavaid uuringuid ja kinnitas Koppelmaa külvavanema Janek Tippo avaliku kirja keskkonnamemorandumis lahutamatuks osaks. Avalikus kirjas oli Janek Tippo toonud välja keskkonnamemorandumis esinenud vead ja teinud ettepaneku teha täiendavalt 17 uuringut. Keskkonnamõju hindamist valiti läbi viima AS Entec. Kodanike ja valitsusväliste organisatsioonide pöördumise peale lisati keskkonnamõju hindamise programmi punkt, et tuleb anda hinnang ka asukoha valikule, kuna tegemist on Loode-Eesti

⁸⁹ Harjumaa keskkonnateenistuse poolt anti AS-ile Ragn Sells luba maavarade (turba) uurin-guteks ja vastavasisulisel kodanike järelepärimistele, miks prügifirma uurib turba kaevanda-mist, vastati väga üldsõnaliselt või jäeti lihtsalt vastamata.

regionaalse JKE-ga, mille erinevate asukohtade võimalikud keskkonnamõjud on seni hindamata ja võrdlemata.

Liikumine palus omalt poolt asjatundjatel veelkordselt analüüsida detailuuringuid ja seni käsitlemata loodusväärtusi. 69 hektarist oli uuritud ainult 3 hektarit, kust 1998. aastal leidis Tallinna Botaanikaia asjatundja 4 kaitsealust liiki, sh II kategooria kaitsealuse taime – eesti soojumika. Koppelmaa külvavema initsiatiivil tehtud täiendavate uuringute käigus 2002. aastal leiti veel 3 kaitsealust taimeliiki. Lisaks olemasolevale suure ja väikese konnakotka segapaarile tuvastati Ääsmäe raba piirkonnas veel üks konnakotkapaar, kelle elupaik on registrisse kandmisel. Suur konnakotkas on maailmas üliharuldane liik, kelle elupaigad on Euroopas hävitatud ja neid on üle maailma alles vaid ligi 3000 paari. Samuti on kaitse all väikese konnakotka elupaigad. Et nimetatud loodusväärtusi kaitsta ja loodusharidust edendada, tegi Liikumine 2001. aasta novembris Saue vallale avalduse taastada Ääsmäe rabas 1970. aastatel toimunud looduse tundmaõppimise rada, mis on lühikese jalgsimatka kaugusel Ääsmäe külast ja põhikoolist. Raba on puhke- ja matka-ala, pakub võimalusi jahimeestele ning marju- listele ja seenelistele.

Keskkonnamõjude hindamise käigus saatis AS Entec laiali 300 küsitluslehte kohalikele elanikele koos vigase hindamisaruande 6-leheküljelise kokkuvõttega, mille kohta Liikumine tegi järjekordse avaliku kirja, juhtides tähelepanu esinevatele vigadele. Küsimustikule vastas üle 350 inimese (vastavalt kokkuleppele hindajaga paljundas Liikumine küsitluslehti juurde), 99% vastanutest oli prügila rajamise vastu.

Loode-Eesti regionaalse JKE keskkonnamõju hindamise aruande avalik arutelu toimus 26.09.2002. Ääsmäe koolimajas. Liikumine oli oma küsimused ja ettepanekud kirjalikult ette valmistanud ja andis need hindajale üle. Koosoleku alguses lepitati kokku, et need on avaliku koosoleku protokollil lahutamatud osad, samuti et kõigile küsimustele vastatakse ja ettepanekuid arvestatakse või mitteamustamist põhjendatakse. Aruanne oli vigane ning võimalikke keskkonnamõjusid osaliselt ignoreeriv. Liikumise liikmed saatsid keskkonnaministrile kui keskkonnamõju hindaja üle järelevalvet teostavale isikule kirja, kus näitasid ära aruande konkreetset puudujäägid ja nõudsid, et aruannet heaks ei kiidetaks ja keskkonnamõju hindajalt võetaks ära vastav litsents.

Tolle hetkeni olid välja selgitamata riiklikud ja piirkondlikud huvid Loode-Eesti regionaalse jäätmeäitlusettevõtte vajaduse, majandusliku tasuvuse ja otstarbekuse kohta, samas kui linnulennult on toimivasse Väätsa europrügilasse 57 km ja valmis- vasse Jõelähtme europrügilasse 37 km. On küsitav, kui kasumlikult nende vahele veel kolmas europrügila toimima mahub. Seda olukorras, kus kogu Euroopa liigub ühelt poolt looduslike rabaökosüsteemide säilitamise ja taastamise suunas ning teiselt poolt jäätmete vähendamise ja korduskasutuse suunas. Liikumine tegi Euroopa keskkonnaorganisatsioonidele pöördumise “Soo-prügila – uus trend Euroopas”, kus palus rahvusvaheliste keskkonnaorganisatsioonide abi Rabadiku raba kaitseks. Esimesele kirjale vastati elektrooniliselt kakskümmend minutit pärast selle väljasaatmist, mis näitab, kui aktuaalne on Euroopa mastaabis soo kui ökosüsteemi ja seal elavate kaitsealuste taimede ja lindude kaitse (Dissing 2002). Euroopas on enamik soid (ohustatud liikide elupaiku) hävitatud ja looduslikud kooslused kadunud. Nüüd püütakse neid

kalli raha eest taastada. Eesti ei pea tingimata kordama Euroopas tehtud möödalaskmisi ning võiks näidata eeskju, kuidas on võimalik tasakaalustatud areng ja koostöö kodanikualgatuse ning omavalitsuse vahel.

Keskonnamõju hindamise (KMH) aruandes osundatud vigade parandamiseks täiendas AS Entec KMH aruannet ja tegi novembris 2002 uue avaliku koosoleku, mis korralduse poolest oli esimesest tunduvalt parem (võimenduse kasutamine, koosoleku juhatamine, päevakorrast kinnipidamine jne), kuid sisuliste küsimuste vastamisega jäid mõju hindajad nii mõnelgi korral kimpu. Lisaks tõi Liikumine välja lihtsad arvutusvead asukohtade võrdlemisel, kus õigesti liitmise korral Rabadiku ei olnud prügila sobivuse mõttes enam kõige rohkem punkte saanud asukoht. Liikumine aitas keskonnamõju hindajal protokollil vormistada, kirjutades lindilt maha kolme tunni jooksul esitatud küsimusi ja vastuseid, kokku mitmekümnelt lehekülje ulatuses. Mitmed faktivead ja möödalaskmised olid aga aruandesse sisse jäänud, mispeale Liikumine tegi selle kohta pressiteate ning teistkordse kirja ministrile ettepanekuga aruannet mitte heaks kiita ja vastavalt eksperdilt litsentsi ära võtta.

Pärast neid sündmusi teatas AS Ragn Sells Eesti, et peatab Rabadikku rabasse prügila kavandamise ja asub uue asukoha otsingule.

Mis puutub JKE keskonnamõju hindamise aruande heakskiitmisesse, siis selle järele polnud enam vajadust, kuna arendaja oli langetanud otsuse Rabadiku rabas prügila kavandamine lõpetada. AS Entec aga taotles ise keskonnaministeeriumilt aruande heakskiitmist. Tulenevalt Liikumise kirjalikest nõudmistest keskonnamõju hindaja litsents peatada või ära võtta tegi vastav komisjon keskonnaministrile ettepaneku ühel hindajal tegevuslitsentsi kehtivus peatada ja teisele eksperdile litsentsi mitte väljastada. Keskonnaminister komisjoni otsust ei kinnitanud ja litsents jäeti kehtima. Liikumine koos vabaihendustega asus kaaluma võimalust ministri otsus kohtus vaidlustada.

Alljärgnevalt kirjeldame mõningaid praktilisi kogemusi, mida tulevikus enda ja looduse õiguste kaitsel on mõistlik arvestada.

Õpi tundma teemat

Koos enese vastava teemaga kurssi viimisega on oluline leida endale liitlasteks head asjatundajad, kes on võimelised kiiresti detailides orienteeruma ja vajaduse korral jooksvalt nõustama. Kõik küsimused, mis tekivad, tuleks endale kirja panna, samuti vastused. Kui võimalik, tuleks kaasata asjatundajad tervesse protsessi, mille osaks on koosolekud, arutelud, ajurünnakud, tekstide (näiteks aruannete) analüüs, ettepanekute tegemine jne. Kui asjatundjad on nõus, siis võiks paluda neil ametlikke ekspertarvamusi, mida on võimalik hiljem kasutada oma ettepanekute põhjendamisel.

Tunne seadust

Oluline on tunda nii haldussüsteemi üldisi nõudmisi (teabenõuetele ja kirjadele vastamise kohustus teatud aja jooksul) kui ka vastava teema seadusandlust. Tänapäeval peaks internetist olema kättesaadav kogu seadusandlus, piiravaks teguriks võib muutuda aeg. Võimaluse korral tuleks kasutada vabaihenduste tasuta juriidilist nõustamist. Ääsmäe puhul olid abiks nii Eestimaa Looduse Fondi kui Eesti Rohelise Liikumise juristid.

Moodusta tuumik

Igat protsessi on kergem juhtida väikese grupiga (5–10 inimest). Tavaliselt moodustub see kohalikest aktiivsematest inimestest. Oluline on gruppi kaasata kohaliku volikogu liikmeid, sest kohaliku elu üle otsustab lõpuks ju volikogu. Tuumik võiks koguneda regulaarselt, et jooksvalt protsessi juhtida. Ääsmäe puhul oli esimeses tuumikus üks Ääsmäe elanik, kes hiljem volikokku valiti ning kelle kaudu oli Liikumisel info, mida vald plaanib.

Teavita inimesi

Kõige lihtsam on aeg-ajalt teha teabepäevi, kus inimestele räägitakse, mis parajasti toimub, mis on oluline järgmisel etapil ja mida inimesed saavad ise teha. Näiteks selgitatakse, et oluline on vastata küsimustikule, tulla avalikule arutelule ja öelda seal oma arvamus, esitada oma küsimused kirjalikult, kirjutada ajalehte jne. Hea on kokku leppida koht, kust saab jooksvalt infot. Ääsmäe puhul oli selleks raamatukogu koos avaliku internetipunktiga. Raamatukogus hoiti koopiaid kõikidest Liikumise kirjadest, nende vastustest, aruannetest ning meedias ilmunud artiklitest. Huvitatud inimestel oli jooksvalt võimalus protsessiga kursis olla, suulist infot jagasid ka raamatukogu töötajad.

Leia liitlasi

Oluline on leida lähikonnast liitlasi, nende hulgast, kellel on samasuunalised huvid. Võimaluse korral tuleks oma huvid ühendada nende huvidega. Ääsmäe puhul olid Liikumise liitlasteks näiteks Ääsmäe mõisaomanik, kes alaliselt ei elanud Ääsmäel, kohalik turbakaevandaja, mõne kilomeetri kaugusel asuvate suvilate omanikud, linnukaitsjad, jahimehed, meditsiinitöötajad jne. Olulisteks liitlasteks kujunesid ka üleriigilised keskkonnaorganisatsioonid, nagu Eesti Roheline Liikumine ja hiljem ka Eestimaa Looduse Fond ning Eesti Ornitoloogiaühing. Liitlaste leidmine suurte keskkonnaorganisatsioonide hulgast on vajalik ka sel juhul, kui Arhusi konventsiooni alusel peaks tekkima kohtusse pöördumise vajadus, kuna väljatöötamisel on kriteeriumid, mille kohaselt tekib puutumus ja antakse kaebeõigus just pikalt tegutsenud üleriigilistele vabaihendustele.

Suhtle meediaga

Oluline on oma sõnum edastada meediale. Selleks on hea otse suhelda ajakirjanikega, kel võib asja vastu huvi tekkida ning keda siis on mõtet detailidega kurssi viia. Liikumine tegi kohe e-listi ajakirjanikest – lisaks uudisteagentuuride aadressidele, kellele kõigile Liikumine oma pressiteated saatis.

Valmistu hoolega avalikeks aruteludeks

Avalikud arutelud (näiteks keskkonnamõju hindamise programmi ja aruande ning planeeringute avalikustamine) on olulised, kuna nende läbiviimist näeb ette seadus ja avalike arutelude protokollid on avalikustamisel olevate dokumentide lahutamatud osad. Oluline on kohe alguses avaliku koosoleku läbiviijaga kokku leppida, kuidas protokollitakse ja et kirjalikult esitatud küsimused pannakse kindlasti protokollis sisse. Seetõttu on oluline koosolekuks hästi ette valmistuda ja küsimused endale kirja panna. Samuti on soovitatav teha konkreetne muudatusettepanek tekstis. Näiteks Ääsmäe

puhul kirjutasi kõik tuumiku liikmed endale välja küsimused ja ettepanekud keskkonnamõju hindamise aruande kohta, siis tuldi kokku ning jaotati küsimused omavahel ära – kes mida koosolekul küsib.

Aita keskkonnamõju hindajat, hinda avalike koosolekute protokollide tähtsust

Eriti olulisi sõnumeid, mida tahetakse kindlasti protokollis näha, tuleb rõhutada ja alustada sõnumi ütlemist palvega “palun protokollida” ja siis teha oma sõnum teatavaks piisavalt aeglaselt, et protokollija jõuaks üles kirjutada. Ääsmäe puhul ei vastanud septembrikuise koosoleku protokoll kohapeal räägitule, protokollija pani kirja ainult niipalju, kui jõudis. Mõnel juhul oli kirjapandu risti vastupidine kohapeal räägitule. Seda ette nähes lindistas Liikumine ise kogu esimese koosoleku ja palus hiljem need helilindid koosoleku protokollile lisada, et need, kel tekivad kahtlused protokollis täpsuses, saaksid ise kohapeal räägitu üle kuulata. Teise koosoleku lindistas juba keskkonnamõju hindaja ise, kuid kurtis siis, et teeb lindist kokkuvõtte, kuna füüsiliselt olevat kõige mahakirjutamine liialt aeganõudev. Liikumise huvides oli aga, et protokoll oleks lindi täpne ümberkirjutus, kuna siis tulid esile vastamata jäänud või poolikult vastatud küsimused. Sestap pakkus Liikumine hindajale oma abi ja kirjutas ise talgukorras lindid puhtaks. See on oluline, sest otsustajad (nii arendaja kui kohalik omavalitsus) ei viibi tavaliselt avalikel aruteludel, küll aga loevad aruannet ja selle lisana olevaid avalike koosolekute protokolle.

Saada oma ettepanekud ka järelevalve teostajale, põhjenda kõiki oma nõudmisi

Lisaks saatis Liikumine oma küsimused ja leitud vead keskkonnaministrile kui järelevalve teostajale, et järelevalve teostaja teaks, mida hindajalt on küsitud. Eesmärgiks oli saavutada olukord, et hindaja vastaks kõikidele küsimustele ja tehtud ettepanekute mitteametustamiseks põhjendaks, miks neid arvestatud ei ole. Mitmed Liikumise küsimused olid väga detailsed ja ettepanekud konkreetsetes, hindaja vastas aga väga üldiselt, jättis vastamata või ettepanekuga mitteametustamise põhjendamata. Seejärel tuli teha uus analüüs, võrrelda esialgset aruande teksti, täiendatud aruande teksti, enda küsimusi ja ettepanekuid ning hindaja vastuseid. Tulemuseks oli näiteks Ääsmäe puhul neljaleheküljeline analüüs konkreetsete vastamata jätmiste, möödarääkimiste ja ettepanekute mitteametustamise põhjendamata jätmise kohta. See analüüs oli aluseks keskkonnaministrile esitatud nõudmistele keskkonnamõju hindamise aruannet mitte heaks kiita ja korduvate vigade tõttu vastavalt eksperdi litsentsi ära võtta. Iga ettepanekut tuleb argumenteerida, põhjendamata nõudmisi on nii hindajal kui järelevalve teostajal lihtne tagasi lükata väitega, et ei ole alust, mille põhjal ühte või teist asja nõutakse.

Hoia korrastatud arhiivis kõik andmed alles

Väga oluline on pidada korras kõik paberid – väljasaadetud kirjad, saadud vastused, kirjutatud artiklid ja pressiteated, märkmed kohtumistelt. Juhul kui tekib vajadus oma õiguste kaitseks kohtu poole pöörduda, siis saavad aluseks olla ainult kirjalikud materjalid. Ääsmäe puhul viisid Liikumise liikmed mitmel korral isiklikult kirjad keskkonnaministri kantseelisse ja võtsid kirja koopiale templi kättesaamise kohta koos kuupäevaga, millal kiri üle anti. Teine võimalus on saata tähitud kiri.

Elementaarne on kõikide kirjade õige vormistamine: kuupäev, allkiri, aadress, millele saab vastuse saata jne.

Võib tunduda, et Saue valla ja Ääsmäe kodanikualgatuse vaheline koostöö puudulikkus on ainult Saue valla probleem. Julgeme selles kahelda, ja madal osalusprotsent kohalike omavalitsusorganite valimisel on kindlasti kodanike võimust võõrandumise üldisem näitaja. Ääsmäl lõppes lugu nii raba kui inimeste jaoks soodsalt, kuid selleks tuli järjepidevalt ise vaeva näha. Paranes ka koostöö kodanikualgatuse ja valla vahel. Lõpuks asus vald toetama kodanike algatust teha rabasse looduse õpperada. Kindlasti andis see julgust juurde ka teistele algatustele: visadus viib sihile ja tuleb teha kõik endast sõltuv, et eesmärk saavutada.

Kirjandus

Dissing, H. 2002. Koopia elektronkirjast 18.10.2002. kell 13.20. Henrik Dissingilt Ahto Ojale pealkirjaga *Using an important bog in Estonia for landfill purpose.*

Eesti Vabariigi põhiseadus, RT I 1992, 26, 348.

Oja, A. 2002. Koopia avaldusest 25.09.2002 keskkonnaministrile Loode-Eesti regionaalse jäätmekäitlusettevõtte keskkonnamõju hindamise aruande puudulikkuse kohta ettepanekuga seda mitte heaks kiita.

Remmelg, A. 2001. Koopia AS-i Ragn Sells Eesti kirjast Saue valla volikogule 17. 12. 2001 „Ragn Sells'i pakkumine suurinvesteeringuteks Saue valda ja koostööks vallaelu pikaajalisel arendamisel.“

Saue valla arengukava, lisa Saue Vallavolikogu 23.11.2000. aasta määrusele nr 13;

Saue valla kodulehekülj 2003. http://www.saevald.ee/failid/Arengukava_01.02.doc, 09.05.2003

Tippo, J. 2002. Koopia avaldusest 23.09.2002 keskkonnaministrile Loode-Eesti regionaalse jäätmekäitlusettevõtte keskkonnamõju hindamise aruandes toodud valeandmete tõttu võtta ära AS Entec vastavalt eksperdilt keskkonnamõju hindamise litsents.

Ääsmäe regionaalse jäätmekäitlusettevõtte asukoha detailuuringud. 1998. Leping 52/98, Täitja AS Maves. Tellija AS Ragn Sells. Tallinn.

7. KESKKONNASÕBRALIKKUS SOTSIOLOOGILISTE UURINGUTE PÕHJAL

7.1. KUI KESKKONNASÕBRALIKUD ON EESTLASED?

MAARIS RAUDSEPP

Keskkonnasõbralikkus hõlmab nii teatud mõtteviisi (keskkonnateadlikkus) kui ka teatud käitumis- või eluviisi (keskkonnateadlik käitumine, ökoloogiliselt vastutus- tundlik tegevus). Nende kahe poole vahel ilmneb sageli vastuolu: ehkki üha enam inimesi deklareerib oma muret keskkonnaseisundi pärast, ei suuda paljud seda adekvaatselt realiseerida keskkonnasõbraliku käitumisena igapäevaelus.

Sotsiaalteadlased ei oska mõõta inimeste tegelikku keskkonnamõju. Meie käes olevad vahendid võimaldavad vaid selgitada, kuidas inimesed mõtlevad ja mida nad tunnevad, mida nad kavatsevad teha ja kuidas nad oma tegevust õigustavad, suhestudes keskkonnaga. Saame otsida vastust küsimusele, kas mõni grupp on enam või vähem keskkonnasõbralik, võrreldes teiste gruppidega, või kuidas keskkonnasõbralikkus on aja jooksul muutunud. Küsimusele “kui keskkonnasõbralikud on eestlased?” saame vastata ainult seda laadi võrdluste kaudu.

Oma uurimuses lähtusime sellest, et inimeste keskkonnasõbralikkuse kirjeldamiseks ei ole ühte “õiget” indikaatorit. Meie käsituse kohaselt koosneb keskkonnasõbralikkus paljudest komponentidest, mida võib kõige üldisemalt jagada kolme gruppi: looduse ja keskkonnakaitsega seotud käitumuslikud, kognitiivsed ja hinnangulised nähtused. Käitumusliku komponendina vaatleme inimeste elulaadi iseärasusi ning keskkonnasõbralikke harjumusi igapäevaelus. Kognitiivne komponent koosneb teadmistest, ettekujutustest ja arusaamadest looduse ja keskkonnaprobleemide kohta. Hinnangulise komponendi hulka kuuluvad mitmesugused hoiakud ja tunded seoses loodusega, keskkonnaväärtused ja -normid. Seega saame inimeste keskkonnasõbralikkust iseloomustada teatud profiili järgi, mis moodustub paljudest üksikküsimustest.

Alljärgnev materjal pärineb TPÜ keskkonnapsühholoogia uurimisgrupi hiljutisest uurimusest. Kogu Eesti elanikkonda hõlmav küsitlus korraldati 2002. aasta alguses. Valim (987 inimest) on esinduslik territoriaalselt, vanuse ja soo lõikes (EMOR). Küsitlus viidi läbi nii eesti kui vene keeles. Meie eesmärgiks oli kaardistada Eesti üldine olukord loodusmeelsuse, keskkonnateadlikkuse ja keskkonnasõbralike käitumisharjumuste leviku osas.

Kasutasime erinevaid keskkonnasõbralikkuse indikaatoreid.

1. Elulaadi iseärasused, millel on otsene keskkonnamõju.
2. Keskkonnasõbraliku käitumise harjumused; arusaamad käitumise keskkondlikest tagajärgedest, isikliku vastutuse taju jm.

3. Keskkonnateadlikkus: arusaamad keskkonna ja inimtegevuse seostest, hoiakud keskkonnaprobleemide suhtes.
4. Looduslähedus: tegevuslik seos loodusega, loodusega seotud tunded, väärtushinnangud ja arusaamad.

Püüame vastata küsimusele, kas selliselt mõõdetuna on eestlaste keskkonnasõbralikkus oluliselt erinev teiste gruppide keskkonnasõbralikkusest. Milline on eestlaste keskkonnasõbralikkuse profiil ehk millisel kombel on eestlased keskkonnasõbralikud?

Järgnevalt on esitatud küsitluse tulemused, võrreldes eestlaste ja kohalike mitte-eestlaste vastuseid.

Märkus. Tabelites tähistab e eestlasi, v tähistab mitte-eestlasi, > või < märgid tähistavad statistiliselt olulist erinevust gruppide keskmistes väärtustes, = tähistab erinevuse puudumist gruppide vahel.

Elulaadi iseärasused, millel on otsene keskkonnamõju

Üheks elulaadi indikaatoriks meie küsitluses on auto omamine ja kasutusviis. 57,5% eestlastest ja 40,6% mitte-eestlastest omab vähemalt ühte autot. Iga päev kasutab autot 65,7% eestlastest autoomanikest ning vaid 44% mitte-eesti autoomanikest. Seega võib väita, et autoga seotud keskkonnamõju on eestlastel suhteliselt suurem kui mitte-eestlastel.

Igapäevased keskkonnasäästlikud käitumisharjumused

Meie küsimustikus oli esitatud 32 tegevusviisi, mida seostatakse keskkonnasäästlikkusega. Inimesed pidid hindama nende tegevuste esinemist oma perekonnas.

Tabel 1**MÄRKIGE, KAS TEIE KODUS ON KOMBEEKS TEHA JÄRGMIST:**

	JAH %	e %	v %
Püüame kodus säästa elektrienergiat	92,9		
Vahel ostame toiduaineid turult või tuttavate käest	89,8	88,2	93,7
Teeme ise talvehoidiseid (näiteks seemned, marjad)	87,0		
Kui võimalik, siis pigem parandame katkised asjad kui ostame uued	86,6	85,0	90,2
Soojustame talveks oma kodu (näiteks tihendame aknaid)	83,4		
Kui võimalik, kasutan kirjutamiseks ära paberi mõlemad pooled	81,1	79,1	86,1
Ma käin sagedamini duši all kui vannis	79,2		
Pöörame tähelepanu sellele, kui palju me vett kulutame	78,5	72,7	92,7
Kasutame vanu pakendeid (pakkepaber, nõör, kilekotid, pargid, topsikud) teistkordselt	77,3		
Meil on kombeks kogu toit ilma ülejääkideta ära süüa	73,0		
Paneme mittetagastatavad pudelid muu prügi hulka*	71,6	64,5	89,0
Püüame kasutada loodusele kahjutuid pesemisvahendeid	68,8	64,1	79,9
Oma toidujäägid anname loomadele	67,4	64,6	74,1
Kui vähegi võimalik, kasutan ma ühiskondlikku transporti või sõidan jalgrattaga	65,8	59,1	82,5
Paneme tühjaks läinud patareid muu prügi hulka*	63,6	56,2	81,7
Sööme looduspuhtaid toiduaineid (kasvatatud ilma liigsete väetiste ja keemiliste tõrjevahenditeta)	62,5	69,1	46,3
Meil ei ole midagi kasutatud asjade ostmise vastu (riided, mööbel jms)	61,4		
Püüame leida uut kasutajat oma vanadele tarbeasjadele (mööbel, riided, tööriistad jne)	58,7		
Paberi viskame tavaliselt muu prügi hulka*	56,4	47,6	77,7
Ostame eestimaiseid tooteid, isegi kui need on välismaistest kallimad	56,2	59,1	49,1
Ma eelistan poes osta tagasiostetavates pudelites olevaid jooke	53,6	50,6	60,9
Mõnikord laename ühekordseks kasutamiseks asju, selle asemel et neid endale osta	48,5	53,7	35,6
Poes eelistan osta tooteid ilma pakendita või valin sellise pakendi, mis looduses laguneb	48,3	45,9	54,2
Komposteerime oma aia- ja köögijäätmeid	42,0	45,5	33,2
Pärast sööki viskame ülejäägid prügikasti*	40,5	33,2	58,5
Kanname talvel toas natuke soojemaid riideid, et ei peaks nii palju kütma	40,1	43,6	30,7
Me põletame kodus kogu vanapaberi	39,2	48,7	15,8
Kasutame kodus keemilisi õhuvärskendajaid*	29,1	26,2	36,3
Sorteerime oma kodust prügi (plastmass, klaas, plekkpurgid) ja viime vastavatesse kogumispunktidesse	25,5	29,6	15,4
Tavaliselt kasutame ühekordse kasutusega tooteid (plastnõud, paberrätikud jms)*	23,7	21,8	28,4
Kogume vihmavett ja kasutame seda majapidamises	20,2		
Ma ostan sagedamini metallpurkidesse kui pudelitesse villitud jooke (siider, õlu jms)*	7,8		
Ma valan õli, värvide jm remondivahendite jäägid kanalisatsiooni*	5,3		

* ümberpööratud skaala

Teatud tegevusviisid on igapäevased ja harjumuspärased enamikule küsitletutest (näiteks elektri ja vee säästlik kasutamine) ning teiselt poolt on käitumisviise, mis on suhteliselt haruldased (koduse prügi sorteerimine).

Küsimuste põhjal moodustasime keskkonnasõbraliku käitumise indeksi, mis iseloomustab summaarselt igapäevaste harjumuste keskkonnasõbralikkust. Selle indeksi keskmised väärtused erinevad oluliselt eri vanusegruppides: vanemad inimesed harrastavad suhteliselt sagedasemalt keskkonnasõbralikke tegevusviise. Meeste ja naiste ning erineva haridusega inimeste vahel erinevusi ei ilmnenu. Keskkonnasõbraliku tegevuse koordineksi keskmine väärtus on eestlastel kõrgem kui mitte-eestlastel. Oluline erinevus ilmnis ka elupaigaga seoses: maaelanikel oli indeksi keskmine väärtus kõrgeim, Tallinna elanikel madalaim. Ent kui võrrelda indeksi keskmisi väärtusi ainult Tallinna vastajate hulgas, siis ei ole erinevusi soo, vanuse, keele ega hariduse alusel. Seega on sellel indeksil oluline seos just elupaigast sõltuva elulaadi iseärasustega.

II. Üksikisiku keskkonnasõbralikud toimingud: subjektiivne aspekt

Rida küsimusi oli pühendatud keskkonnasõbraliku tegevuse subjektiivsele küljele: kuivõrd inimesed teavad, mis on keskkonnasõbralik toimimine, kuivõrd nad tunnetavad sellise toimimise mõttekust ja **efektiivsust jne.**

Arusaam üksikisiku vastutusest on veidi enam omane mitte-eestlastele: 52,5% eestlasi ja 60,2% mitte-eestlasi peab end kui üksikisikut üsna või suurel määral vastutavaks keskkonnaprobleemide eest.

Arusaam üksikisiku tegevuse keskkonnamõjust

Üks keskkonnasõbralikkuse psühholoogilisi eeldusi on, et inimene tajub oma tegevuse tulemuslikkust või teisisõnu, kuivõrd ta tunnetab, et saab keskkonna heaks midagi ise ära teha. Küsimustikus oli küsimus sõnastatud nii: KUIVÕRD IGA INIMENE JA PERE SAAB OMA IGAPÄEVAELUS KAASA AIDATA KESKKONNA HOIDMISELE? 65,1% eestlasi ja 46,3% mitte-eestlasi vastas, et nad saavad ise üsna või väga palju selleks teha.

Üksikasjalisemalt on arusaamad oma tegevuse keskkonnamõjust toodud järgnevas tabelis.

Tabel 2

KUIDAS TE ARVATE, KUIVÕRD MÕJUKAS ON ÜLDSE ÜKSIKINIMESTE KESKKONNASÕBRALIK TEGEVUS?

1 - ei ole üldse nõus 2 - pigem ei ole nõus 3 - ei oska öelda 4 - pigem nõus 5 - täiesti nõus

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Igatihe keskkonnasõbralik tegevus (isegi kui see keskkonda oluliselt ei mõjuta) on vajalik kui eskuju teistele	4,3	e>v	88,6
Kohalikud elanikud saavad palju kaasa aidata oma kodupaiga keskkonnaseisundi parandamiseks	4,2	v>e	86,6
Üksikute inimeste keskkonnasõbralikul tegevusel ei ole erilist mõju, kui kõik teised samuti ei toimi	3,7	=	68,2
Tavainimesed ei saa eriti midagi teha keskkonna kaitseks, kui tööstusettevõtted jätkavad saastamist	3,7	v>e	66,2
Keskkonnakaitse on eelkõige valitsuse ja spetsialistide, mitte üksikisikute ülesanne	2,7	v>e	32,5
Minusugusel inimesel on väga keeruline midagi teha keskkonna heaks	2,8	e>v	28,3
Keskkonna kaitsmine on eelkõige roheliste ülesanne	2,3	v>e	16,9
Keskkond on juba nii kahjustatud, et inimesed ei saa enam midagi ära teha	2,0	v>e	7,6

Üldine arusaam üksikisikute keskkonnasõbraliku tegevuse mõjukusest ei erine eestlastel ja mitte-eestlastel. Silma torkab mitte-eestlaste suhteliselt enam väljendunud abituse ja skeptilisuse üksikisikute võimaluste suhtes toimida keskkonnasäästlikult. Mitte-eestlased omistavad ka oluliselt enam vastutust institutsioonidele.

Igapäevane keskkonnasäästlikkus: üldine orientatsioon

Kui inimestele anti valida rea üldiste seisukohtade vahel keskkonnasäästlikkuse rollist igapäevaelus, siis enamik vastanutest paigutas end mõõdukate keskkonnasõprade hulka. Keskkonnaga seotud nõuete eitajad olid selges vähemuses (tabel 3).

Tabel 3

INIMESTEL ON ERINEVAD ARVAMUSED SELLE KOHTA, KUIDAS IGAPÄEVAELU ON SEOTUD KESKKONNA SÄÄSTMISE JA KAITSEGA. MIDA ARVATE TEIE? (valige üks variant)

	Eestlased %	Mitte-eestlased %
Ma ei mõtle oma igapäevaelus üldse keskkonna peale	5,8	2,5
Ma ei taha oma igapäevaelu sättida keskkonnaga seotud nõuete järgi	2,1	1,1
Oma igapäevaelus ma ei saa tegutseda keskkonnasõbralikult	9,1	18,7
Kui see suurt tüli ei tee, siis ma püüan vahetevahel toimida keskkonnasõbralikult	50,1	55,5
Ma püüan enamasti toimida keskkonnasõbralikult, isegi kui see on suhteliselt kulukas või keeruline	32,9	22,3

Gruppide võrdlemisel näeme, et mitte-estlased tajuvad end suhteliselt abitumana (ma ei saa tegutseda...), eestlased on mõnevõrra enam valmis keskkonnasõbralikkuse nimel takistusi ületama.

Mis takistab inimesi toimimast keskkonnasõbralikult?

Ehkki enamikul inimestel on mingi arusaam teatud tegevusviisi keskkonnasõbralikkusest või -vaenulikkusest, ei tegutseta sageli sellele teadmisele vastavalt. Milliseid põhjendusi inimesed sellele toovad? Milliseid takistusi keskkonnasõbralikkusele inimesed tajuvad? Me esitasime oma küsimustikus rea võimalikke põhjendusi, nii psühholoogilisi kui sotsiaalseid. Vastuste jaotus on toodud järgnevas tabelis.

Tabel 4

MIS TAKISTAB TEIE MEELEST EESTI ELANIKEL KÄITUMAST KESKKONNASÕBRALIKULT?

1 - ei ole üldse nõus 2 - pigem ei ole nõus 3 - raske öelda 4 - pigem nõus 5 - täiesti nõus

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Inimesed ei tea täpselt, kuidas keskkonnasõbralikult toimida	3,5	e>v	63,7
Inimesed ei näe keskkonnasõbralikkuses otsest kasu endale	3,6	e>v	62,9
Enamik inimesi on liiga vaesed, et toimida keskkonnasõbralikult	3,4	=	52,5
Keskkonnasõbralike toodete ja teenuste valik on väike	3,4	=	50,5
Inimesed ei hooli keskkonnast	3,2	=	47,5
Meil puuduvad tingimused keskkonnasõbralikuks tegevuseks	3,2	v>e	44,3
Keskkonnasõbralik toimimine on ebamugav või liiga keeruline	3,0	e>v	38,5
Keskkonnasõbralikkus on liiga kulukas, see ei ole majanduslikult kasulik	3,1	e>v	36,1
Eestimaa keskkond on suhteliselt heas korras, me ei peagi eriti selle kaitsmiseks vaeva nägema	2,1	e>v	7,7

Peaaegu kaks kolmandikku vastanutest nõustusid sellega, et inimesed ei tea täpselt, mida peab tegema, et olla keskkonnasõbralik ning et inimesed ei näe sellest otsest kasu endale. Üle poole vastanutest pidas oluliseks põhjuseks inimeste vaesust ja keskkonnasõbralike toodete vähest valikut. Põhjendused, mis olid seotud keskkonnasõbraliku tegevuse keerukuse või kulukusega olid suhteliselt vähem levinud. Kui võrrelda gruppe, siis mitte-estlased rõhutavad suhteliselt enam väliste tingimuste puudumist kui takistust, eestlaste puhul on enam väljendunud pragmaatilised argumendid ning üllatuslikult ka viide Eesti suhteliselt heale keskkonnaseisundile.

Valmisolek keskkonnasäästlikeks toiminguteks

Tabel 5

KUIVÕRD VALMIS JA NÕUS OLETE TEIE ISE JÄRGNEVATEKS
TEGEVUSVIISIDEKS?

1 - ei ole üldse 2 - pigem ei ole 3 - raske öelda 4 - pigem olen 5 - olen selleks täiesti valmis

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Eraldama oma kodusest prügist plastesemeid, paberit, klaasi ja patareid, kui nende kogumiseks on välja pandud spetsiaalsed konteinerid	4,3	e>v	87,3
Kasutama säästlikku kütust eluruumide kütmisel	4,2	=	86,1
Eelistama eestimaised tooteid	4,2	=	82,9
Kasutama keskkonnasõbralikke ehitus- ja viimistlusmaterjale	4,1	v>e	82,7
Toetama autovabade piirkondade loomist linnakeskustes	4,1	v>e	78,5
Ostma energiasäästlikumaid koduseadmeid, isegi kui nad on kallimad	3,9	v>e	69,9
Vähendada igapäevaseid jäätmeid	3,8	v>e	64,9
Tarbima vähem vett, et säästa ja kaitsta keskkonda	3,6	v>e	63,9
Loobuma ostmast selle firma tooteid, mis kahjustavad keskkonda	3,8	=	60,4
Liikuma linnas auto asemel bussiga või jalgsi, isegi kui see on eba mugavam	3,5	v>e	56,3
Osalema keskkonnakaitse üritustel	3,4	v>e	50,4
Tegema pikemaid sõite pigem rongiga kui bussiga või autoga	3,4	v>e	46,2
Maksma spetsiaalset maksu, kui ma kindlalt tean, et seda kulutatakse looduse kaitsele	3,1	v>e	42,1
Annetama raha keskkonnaorganisatsioonidele	3,0	v>e	34,8

Küsimuste põhjal moodustatud käitumiskavatsuse indeksi keskmistes väärtustes ilmnud olulised erinevused: mitte-estlased väljendavad enamat valmisolekut toimida keskkonnasõbralikult kui eestlased.

III. Keskkonnateadlikkus

Üldine mure keskkonna pärast

Enamus vastanutest tunnistab keskkonnaprobleemi tõsist (tabel 6).

Tabel 6

MÕNED INIMESED TUNNEVAD MURET KESKKONNA PÄRAST. KUIDAS
TE ARVATE, KAS SEE ...

	Eestlased %	Mitte-eestlased %
on tänapäeval tõsine probleem	82,9	78,5
on rohkem tuleviku probleem	10,0	16,7
ei ole tegelikult probleem	0,7	1,0
ei oska öelda	6,4	3,8

Sama küsimuse on korduvalt esitatud ka Euroopa Ühenduse liikmesriikides korraldatud Eurobaromeetri küsitlusel. Vastavad tulemused 1992. aastal olid 85, 11 ja 2 % ning 1995. aastal 82, 14 ja 2 %. Näeme, et Eesti elanike vastuste jaotus on võrreldav üleeuroopalise jaotusega.

Huvi keskkonnaküsimuste vastu

Mõõdukas huvi keskkonnaküsimuste vastu on omane enamikule vastanutest (tabel 7).

Tabel 7

INIMESTEL ON ERINEVAD SUHTUMISED KESKKONNAPROBLEEMIDESSE. MILLINE VÄIDE ISELOOMUSTAB TEID KÕIGE PAREMINI? (valige üks)

	Eestlased %	Mitte-eestlased %
Keskkonnaküsimused mind ei huvita	1,3	0,7
Tunnen keskkonnaküsimuste vastu veidi huvi, aga muud asjad on praegu minu elus tähtsamad	51,7	40,8
Keskkonnaküsimused on minu jaoks olulised ning ma tahaksin keskkonna heaks midagi teha	34,2	51,2
Keskkonnaküsimused on minu jaoks väga olulised. Arvestan nendega oma kõigis eluvaldkondades	12,9	7,3

Võrreldes erinevaid gruppe näeme, et mitte-eestlastel on enam väljendunud abstraktne keskkonnahuvi, samas kui eestlaste seas on enam neid, kes püüavad oma tegevuses keskkonnaga rohkem arvestada, aga ka neid, kelle jaoks on muud eluvaldkonnad olulisemad.

Üldised arusaamad inimese-keskkonna suhetest on esitatud järgmistes tabelites.

Tabel 8

KUIVÕRD TE NÕUSTUTE JÄRGMISTE SEISUKOHTADEGA?

1 - ei ole üldse nõus 2 - pigem ei ole nõus 3 - ei oska öelda 4 - pigem nõus 5 - täiesti nõus

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Keskkonna kaitsmine on eelkõige meie moraalne kohustus	4,2	v>e	85,9
Elu kvaliteet on tähtsam kui raha või rikkus	4,2	=	83,2
Keskkonna kaitsmine on eelkõige meie ellujäämise küsimus	4,2	=	83,0
Loodusrikkusi peaks kasutama kõigi inimeste põhiliste vajaduste rahuldamiseks, mitte rikkuse kogumiseks	4,0	e>v	79,1
Tänapäeval toodetakse palju mõttetuid asju	4,2	=	78,3
Kokkuhoidlik elu ei ole täisväärtuslik	3,0	v>e	33,6
Selle asemel et muretseda keskkonna pärast, peaksime rohkem hoolt kandma vaeste ja töötute eest	2,9	=	24,2
Majanduse areng on tähtsam kui looduse kaitse	2,2	=	9,5

Võrdluseks: väitega “majanduse areng on tähtsam kui looduse kaitse” nõustus 1994. aasta küsitluses (Kaasik jt 1996) 23% vastanutest.

Tabel 9

ISEGI KÕIK ASJATUNDJAD EI OLE ÜHEL NÕUL SELLES, KUI TÕSISELT INIMTEGEVUS LOODUST OHUSTAB JA KAS SEETÕTTU PEAKS MIDAGI ETTE VÕTMA. KUIVÕRD TEIE NÕUSTUTE JÄRGMISTE SEISUKOHTADEGA?

1 - ei ole üldse nõus 2 - pigem ei ole nõus 3 - ei oska öelda 4 - pigem nõus 5 - täiesti nõus

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Taimedel ja loomadel on samasugune õigus olemas olla kui inimestel	4,6	v>e	95,1
Inimeste tegevusel on sageli looduse jaoks ohtlikud tagajärjed	4,3	=	91,3
Looduse tasakaal on väga õrn ja kergesti rikutav	4,2	=	83,2
Inimkond käib loodusega väga halvasti ümber	4,1	v>e	81,9
Kui inimkond endist viisi jätkab, jõuame varsti suure ökoloogilise katastroofini	4,3	v>e	81,8
Inimene on määranud looduse üle valitsema	2,2	e>v	14,8
Inimkonda ähvardavad keskkondlikud ohud on liialdatud	2,3	=	12,9
Inimestel on õigus loodust oma vajaduste järgi muuta	2,1	e>v	10,3
Looduse tasakaal on piisavalt tugev, et tulla toime tänapäeva tööstusühiskonna mõjudega	2,2	=	7,2

Näeme, et looduskesksed arusaamad on vastanute seas tunduvad ülekaalus, võrreldes inimkesksete arusaamadega. Gruppidevaheliste erinevuste korral torkab silma, et mitte-eestlased väljendavad enam looduskeskseid vaateid ning eestlased on enam nõus inimkesksete väidetega.

IV Loodusesuhe

Eestlased on oma elupaiga ja töö iseloomu tõttu loodusega enam seotud kui mitte-eestlased: nad elavad sagedamini maal ja väikelinnades, nad on sagedamini maa- või metsaomanikud ning kasvatavad sagedamini kodus aiasaadusi või peavad põllumajandusloomi. Ent vaba aja harrastuste seos loodusega (lemmikloomade omamine, vaba aja tegevused looduses) on eestlastel ja mitte-eestlastel enam-vähem ühesugune.

Üldine loodusehuvi

Kui inimestele anti valida rea üldist loodusehuvi iseloomustavate väidete vahel, siis enamik paigutas end mõõdukate loodusehuviliste gruppi. Täielikku huvi puudumist looduse vastu tunnistas alla 1% vastanutest (tabel 10).

Tabel 10

**LOODUS VÕIB INIMESTE ELUS OLLA ERINEVA TÄHTSUSEGA.
MILLINE JÄRGNEVATEST VÄIDETEST KÄIB KÕIGE ENAM TEIE KOHTA?**

(valige ainult üks variant)

	Kõik %	Eestlased %	Mitte-eestlased %
Loodus mind ei huvita	0,5	0,6	0,4
Loodus pakub mulle teatud huvi, aga ta on minu elus muude probleemidega võrreldes üsna kõrvaline asi.	26,5	29,8	18,9
Pean ennast loodusearmastajaks ja tahaksin, et mul oleks rohkem võimalusi loodusega kokkupuuteks	57,7	52,9	69,1
Loodus pakub mulle suurt huvi, püüan loodust sügavalt mõista ja tunnetada	15,2	16,7	11,6

Nagu keskkonnaprobleemide puhulgi (vrd tabel 7) ilmneb, et mitte-eestlastele on enam omane abstraktne ja kavatsuslik loodusehuvi, eestlased püüavad aga oma loodusehuvi enam realiseerida praktiliselt. Samas peab suhteliselt enam eestlasi loodust üsna kõrvaliseks nähtuseks oma elus.

Loodusega seotud tunded

Esitasime oma küsimustikus rea küsimusi looduse ja keskkonnaga seotud tunnete kohta (tabel 11).

Tabel 11

**LOODUSKESKKOND VÕIB OLLA SEOTUD ERINEVATE TUNNETEGA.
PALUN MÄRKIGE, KUIVÕRD ON JÄRGMISED TUNDED TEILE OMASED**

1 - ei ole üldse omane 2 - pigem ei ole omane 3 - raske öelda 4 - üldiselt omane 5 - täiesti omane

	Keskmine	Võrdlus	Nõustujate % (4+5)
Mind ärritab, kui ma näen looduse reostamist	4,4	v>e	90,9
Loodus tekitab minus sageli imetlustunnet	4,3	v>e	88,7
Ma saan väga vihaseks, kui näen loomade julma kohtlemist	4,3	v>e	85,9
Ma leiän loodusest hingelist tasakaalu	4,0	v>e	76,9
Vahel mind kurvastab, kui linnas raiutakse maha põlispuud, et teha ruumi teedele või hoonetele	3,9	v>e	71,1
Kui ma olen õnnetu, leiän ma vahel looduses lohutust	3,8	=	69,0
Ma tunnen ühtekuuluvust taimede ja loomadega	3,3	v>e	47,0
Ma tunnen end abituna, kuna ei saa midagi teha keskkonna heaks	3,4	v>e	45,4
Ma tunnen end süüdi keskkonna saastamise pärast	2,9	v>e	30,0
Looduses olles tunnen tavaliselt igavust	1,6	e>v	5,0

Üle 3/4 vastanutest märgib, et loodus on nende jaoks seotud positiivsete emotsioonidega ning looduse halb kohtlemine tekitab neis negatiivseid tundeid. Kõigi küsimuste puhul täheldasid mitte-eestlased oluliselt tugevamaid tundeid (välja arvatud küsimus looduses tuntava igavuse kohta, mis üllatuslikult oli enam omane eestlastele).

Looduse pühadus ja hingestatus

Lõpuks vaatleme inimeste arusaamu selle kohta, kui võrd on loodus hingestatud või püha.

Tabel 12

MILLINE JÄRGNEVATEST VÄIDETEST VASTAB KÕIGE ENAM TEIE ARUSAAMADELE?

	Eestlased %	Mitte-eestlased %	Kõik %
Loodus on püha, sest see on Jumala loodud	19,1	37,9	24,6
Loodus on iseenesest hingestatud ja püha	59,3	53,9	57,8
Loodus on oluline, ent ta ei ole hingestatud või püha	21,6	8,2	17,6

Gruppide võrdlemisel näeme, et suhteliselt enam mitte-eestlasi seostab looduse pühadust Jumalaga, seevastu looduse hingestatust eitavate inimeste seas on enam eestlasi.

Kokkuvõtteks

Meie küsitluse tulemused ei võimalda väita, et eestlased oleksid keskeltläbi keskkonnasõbralikumad kui Eestis elavad mitte-eestlased. Vastuste üldise mustriga võrdlemisel ilmnes mitmeid erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste loodussuhtes ja keskkonnasõbralikkuses.

Eestlaste elulaad on keskmiselt looduslähedasem, paljuski tingituna sellest, et tunduvalt enam eestlasi elab maal ja väikelinnades. Ent kui kõrvaldada elupaiga mõju, siis ei ilmnenu erinevust eestlaste ja mitte-eestlaste igapäevase keskkonnasõbraliku tegevuse sageduses. Eestlased usuvad enam üksikisiku keskkonnasõbraliku toimimise mõttekusse ja efektiivsusesse ning on orienteeritud toimima keskkonnasõbralikult ka väliste takistuste kiuste. Eestlastele on enam omane pragmaatiline ja ratsionaalne suhtumine loodusesse, nad käsitlevad loodust inimesekeskselt, eelkõige kui ressursi inimeste vajaduste rahuldamiseks. Keskkonnaprobleemidesse suhtuvad nad sagedamini tehnoloogilise optimismi seisukohast ning väljendavad sagedamini inimkeskseid vaateid inimese-looduse suhete osas.

Mitte-eestlasi iseloomustab emotsionaalsem loodusesuhe, nad väljendavad enam ühtekuuluvust loodusega. Nende arusaamad loodusest ja inimese–keskkonna suhetest on vähem pragmaatilised ja enam looduskesksed ning idealistlikud, loodust seostavad

nad oluliselt enam Jumala ja hingestatusesega. Võrreldes eestlastega on nad skeptilisemad üksikisiku keskkonnasõbraliku tegevuse võimalikkuse ja tulemuslikkuse suhtes ning tunnevad end selles suhtes abitumana. Keskkonnasõbraliku tegevuse takistustena näevad nad suhteliselt enam väliste tingimuste puudumist, ehkki samas on subjektiivselt enam valmis keskkonnasäästlikeks toiminguteks. Enamik mitte-eestlasi on linlased, nende loodusesuhe on abstraktsem, enam kultuuri poolt vahendatud.

Piltlikult öeldes – eestlaste seos loodusega tundub olevat rohkem läbi kaalutleva mõistuse, mitte-eestlaste seos loodusega on eelkõige läbi südame. Või teiste sõnadega: eestlaste keskkonnasõbralikkus on maalähedasem, konkreetsem ja praktilisem, mitte-eestlaste keskkonnasõbralikkus on suhteliselt abstraktsem ja idealistlikum.

Skemaatiliselt võiks seda kujutada nii:

Keskkonnasõbralikkus			
Hoiakuline		Käitumuslik	
ratsionaalne	emotsionaalne	reaalne	subjektiivne taotlus
pragmaatiline	moraalne	keskkonnamõju	(käitumiskavatsus)
e>v	v>e	e>v	v>e

Tervikuna lubab esitatud andmestik väita, et tänapäeva eestlased ei ole oluliselt loodusesõbralikumad või keskkonnateadlikumad kui teised Eestis elavad rahvad, nad on erinevad.

Kirjandus

Kaasik, T., Peterson, K. & Kaldaru, H. 1996. Inimene ja keskkond. Muutused Eesti keskkonnateadvuses 1983–1994. Tallinn: Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna keskus.

7.2 EESTIS TEGUTSEVATE ETTEVÖTETE VALMISOLEKUST ÖKOMÄRGISTADA OMA TOOTEID/TEENUSEID

KÜLLIKI TAFEL, ANDRES VIIA

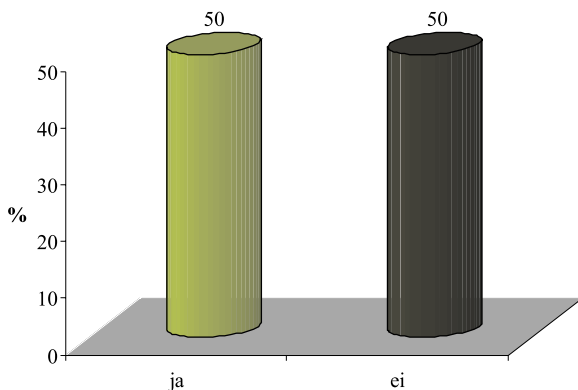
Laiapõhjalist uuringut Eestis tegutsevate ettevõtete keskkonnasõbralikkuse kohta läbi viidud ei ole. Alljärgnevalt tutvustatakse selleteemalist pilootuuringut, täpsemalt uuringut ettevõtete valmisoleku kohta ökomärgistada oma tooteid/teenuseid mitmeid valdkondi hõlmava ökomärgisega⁹⁰. Pilootuuring viidi läbi 2002. aasta kevadel ja see oli suunatud Eestis tegutsevate ettevõtete direktoritele/turundusdirektoritele. Ettevõtted valiti lähtuvalt valdkondadest, milles ökomärki välja antakse⁹¹, muh- gandades neid Eesti oludele. Eemale jäid sellised valdkonnad, kus Eestis tootmine puudub (kodumasinad ja -elektroonika, kontori- ja ehitusmasinad), samuti patareid. Pilootuuringus osales kokku 32 ettevõtet, hõlmates niimoodi enamiku valdkondadest, kus ökomärki oleks võimalik rakendada. Arvuliselt ei jagune ettevõtted valdkondade vahel võrdselt. Põhjuseks on asjaolu, et vastavates valdkondades tegutsevate ettevõtete arv on Eestis väga erinev (kaks paberitootjat *versus* sadakond hotelli), mis tähendab, et ettevõtted ei saagi valdkondade vahel võrdselt esindatud olla. Lisaks tuleb arvestada ka sellega, et küsitluse tegemine langes perioodi, mil Eesti sai majutusettevõtteid hindava ökomärgiskeemi “Roheline Võti” liikmeks ja alustati esimese pilootprojektiga, mis tingis antud ettevõtete suurema teadlikkuse ja aktiivsuse.

Küsitletud 32 ettevõttest tegutsesid kümme ainult koduturul; eksporditi põhiliselt Skandinaaviamaadesse (peamiselt Soome), samuti Läti ja Leetu.

Esmalt uuriti, kui võrd on keskkonna aspekt ettevõtete tootmisse/teenuse pakkumisse integreeritud, täpsemalt, kui võrd on ettevõtted püüdnud kujundada endile keskkon- nasõbralikku mainet.

⁹⁰ ökomärgis, *ecolabel*, экологический знак, *Umweltzeichen* (*n*) – teatud keskkonnanõue- tele vastava toote (ka selle pakendi) või teenuse tähis. Ö-e kasutamiseõiguse võib sätestada rahvusvaheline institutsioon, riik või valitsusväline organisatsioon. Eesti ö-e põhisümbol on rahvuslind suitsupääsuke, see märgis kehtestati 1997. a-l. Esimese kohaliku ökomärgisena Eestis rakendati 1995. a-l Hiiu- ja Roheline Märk, mis omistatakse sätestatud reegleid täit- vatele Hiiu- ja Roheline Märki teenindavatele asutustele (Annist jt 2000, 67). Ökomärgist vt lähemalt 8. peatükis.

⁹¹ Puhastusvahendid, paberitooted, ehituskeemia, ehitusdetailid, ehitustööriistad; aiatööriis- tad ja -masinad, väetised; kontoritarbed ja -masinad; koduelektroonika ja -masinad; tekstiili- tooted, jalanõud, patareid; mööbel; hotellid ja majutusettevõtted.

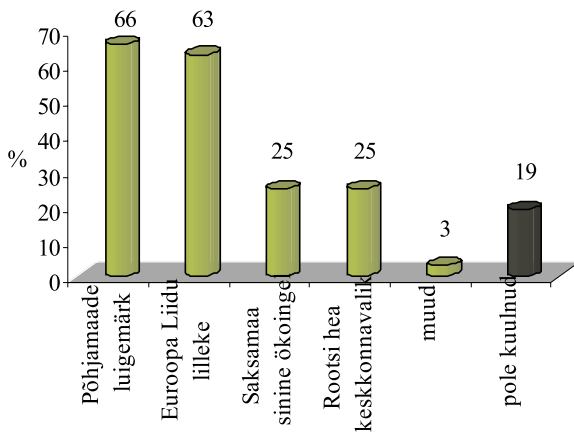
Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 1. Firma on püüdnud endale kujundada keskkonnasõbralikku mainet

Küsitletud firmad jagunevad antud küsimuses täpselt pooleks. 50% firmadest on reklaaminud end mõnest küljest keskkonnasõbralikuna või püüab endale kujundada keskkonna suhtes positiivselt meeletatud ettevõtte imago, 50% mitte. Esimesel juhul on ettevõtjate sõnul tähtsal kohal keskkonnasõbralikud sisendid või on juurutamisel/juurutatud keskkonnajuhtimissüsteem⁹². Teise poole firmajuhtide sõnul oleks keskkonnasõbralikkuse rõhutamine nende tegevusvaldkonnas tavapäratu (nii väitsid mitmed rõivatootjad), osa ettevõtteid pole seda otstarbekaks pidanud, sest nad ei ole arvestanud keskkonnasõbralikkust müügiargumendina.

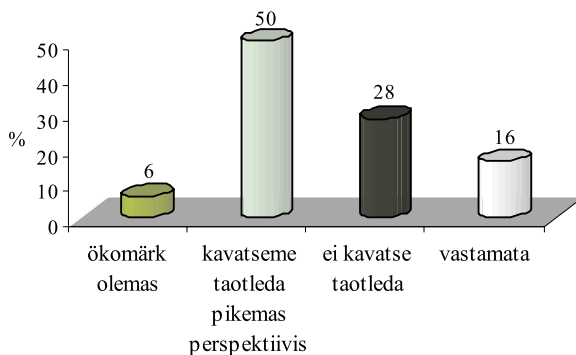
Järgnevalt uuriti, kas ettevõtted näevad ökomärki keskkonnasõbralikkuse väljendamisvormina. Kõigepealt selgitati välja, kuivõrd ökomärgiteadlikud on ettevõtted – kas ja milliseid märke teatakse ning seejärel küsiti, kas ettevõtte tootele/teenusele on ökomärki taotletud.

⁹¹ Keskkonnajuhtimissüsteem on organisatsiooni üldise juhtimissüsteemi osa, mis sisaldab organisatsioonilist struktuuri ja kavandamistoiminguid, organisatsiooni eri juhtimistasandite kohustusi, tavasid ja protseduure keskkonnapoliitika väljatöötamiseks, realiseerimiseks, tulemuslikkuse saavutamiseks, vajadusel taastäiendamiseks ning järgimiseks. Sellisteks on rahvusvahelised ISO 14 000 keskkonnaseeria standardid, samuti EMAS (*Eco-management and Audit Scheme*) (Kiili 2000, 129; Description 2000, 1).

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 2. Ettevõtete ökomärgiteadlikkus

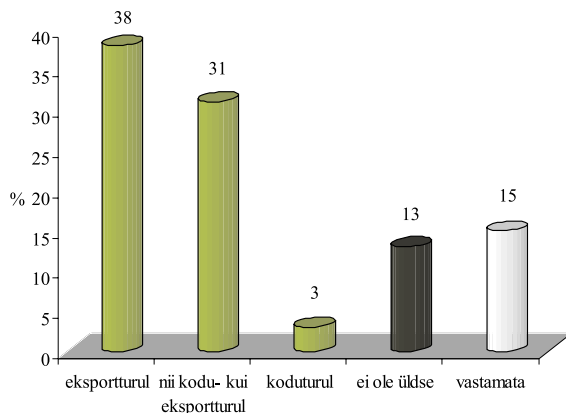
Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 3. Ökomärgi olemasolu ettevõtte toodetel/teenustel

Vastavalt joonisele 2 nimetati kõige rohkem Põhjalaade luigemärki ja Euroopa Liidu lillekest. 19 protsendil vastanustest aga ökomärgialane teadlikkus puudus.

Pilootuuringu põhjal võib väita, et Eestis on kaks ettevõtet, kelle tooted on ökomärgistatud (jooniselt 3 – 6%). Kõige enam on neid ettevõtteid, kes väidavad, et soovivad taotleda ökomärki pikemas perspektiivis. Uuring näitas, et lähitulevikus ei kavatse ükski firma oma tootele/teenusele paljusid valdkondi hõlmavat ökomärki (hotellide Rohelise Võtme skeemiga ühinemine selle alla ei kuulu) taotleda (seetõttu ei kajastu ka jooniselt). 28% vastajatest arvas, et nad ei kavatse ökomärki taotlema hakata.

Järgnevalt vaadeldi, millisel turul (kas eksport- või koduturul) võiks ökomärgist tootel/teenusel ettevõtte jaoks tulu tõusta.

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

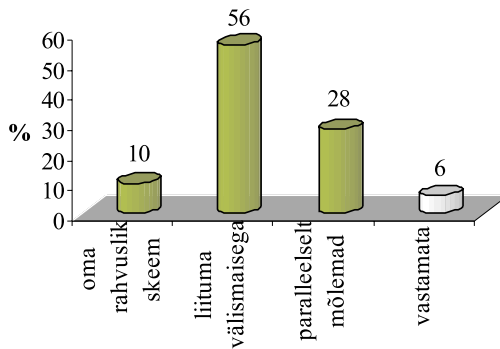
Joonis 4. Millisel turul oleks ökomärk konkurentsieeliseks

38% ettevõtete arvates oleks ökomärk konkurentsieeliseks, kui nad lähevad oma kaubaga välisurule. 31% arvas, et ökomärk on vahendiks, mille abil konkurentidest eristuda nii kodu- kui ka välisurul. 13% arvas, et ökomärk ei anna mingit konkurentsieelist. Põhjuseks, miks ökomärk oleks konkurentsieelis, toodi, et keskkonnasõbralikkus kasvab nii meil kui mujal ja vastav nõue võidakse tulevikus sisse viia riigihankesse.

Küsites, kuidas kujundada ökomärgiga konkurentsieelist, saab uuringu põhjal välja tuua järgmist. Üldiselt leitakse, et ökomärgi kasutamine eeldab eelnevat ökomärgi turulolekut. Samuti arvatakse, et ökomärk toimiks paremini sellistes valdkondades, kus tarbijad mõistavad antud valdkonna keskkonnamõjusid vahetult, nagu näiteks keemiatööstuses. Probleemsemad tunduvad valdkonnad, kus keskkonnasaastamine nii nähtav ei ole; näiteks ei kujutata ette, et ökoseelik kui müügiartikkel võiks müüki toetada. Samas saaks ökomärk müügiargumendiks olla, kui seda kasutatakse koostöös kauplustega.

Kuigi enamjaolt on ettevõtted ökomärgi kasutamise suhtes kahtleval seisukohal, siis näiteks ühe hotelli turundusjuht leidis, et sellele saaks üles ehitada kogu oma toote (antud juhul hotelli) tutvustuse. Hotellinduse valdkonnas leiti, et ökomärki võiks müüa kui elutervet tulevikku. Samuti märgiti, et ökomärgi juurutamine ei pruugiks tingimata olla komplitseeritud, kuna eestlane läheb uute asjadega kergesti kaasa. Eelduseks on muidugi, et oleks tekitatud vastav vajadus, et tarbija hakkaks otsima ökomärgiga tooteid/teenuseid. Märgiti, et inimese vajadust saab tekitada eelkõige laialdast reklaami kasutades. Päris mitmed vastajad leidsid, et ökomärgistatud tooteid/teenuseid võiks pakkuda kui nišitooteid ja -teenuseid, mis oleksid suunatud teadlikumale ja haritumale tarbijale. Samas leidis aga näiteks üks küsitletud tegevdirektor, et ei ole mingit vahet, millele koer (tarbija) dresseeritakse reageerima.

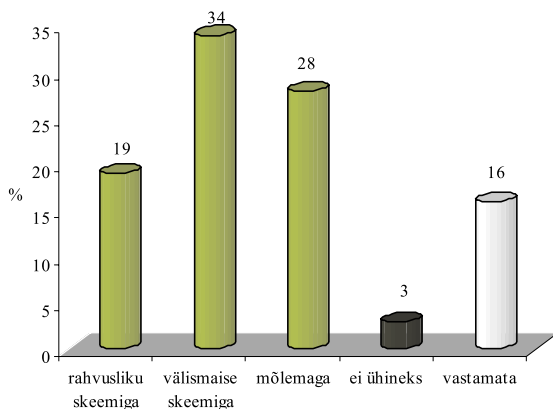
Parafraaseerides eelpool nimetatud vastajat, küsiti järgnevalt, millise – kas kodumaise või välismaise – ökomärgiskeemi peale ettevõtete arvates “peaksid koerad (s.t tarbijad) saba hakkama liputama”.

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 5. Milline ökomärgiskeem peaks Eestis olema

Üle poole vastanutest (56%) leidis, et Eesti peaks liituma mõne olemasoleva välismaise skeemiga, 28% arvas, et kasutada võiks mõlemaid ja 10% arvas, et Eestil oleks vaja oma skeemi. Välismaise skeemi kasuks öeldi, et rahvusvaheline tunnustus oleks ühtlasi ka kodus mõjukam. Samuti võrreldi Eesti oma ökomärgiskeemi rakendamist jalgratta leiutamiselega, mistõttu oma skeem oleks raha raiskamine. Olenevalt Eesti käitumisest tegetseksid ettevõtjad järgmiselt, s.t ühineksid kas:

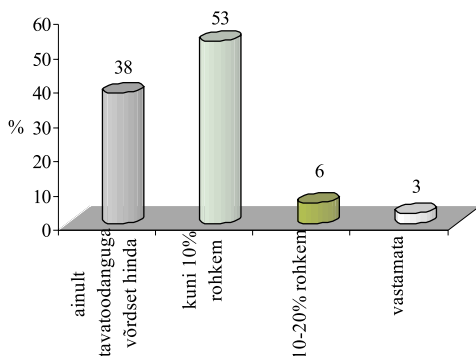

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 6. Ökomärgiskeemi valik (Eesti võtab kasutusele oma rahvusliku skeemi / ühineb välismaisega / paralleelselt nii kodu kui ka välismaine skeem)

Kõige suurem protsent vastajatest eelistaks välismaist ökomärgiskeemi, sellele järgneb variant, mille järgi ettevõtted sooviksid ühineda mõlemaga. Samas märgiti, et ettevõtte käitumist mõjutab see, kuivõrd tugevaks üks või teine märk kujuneb. Arvati, et meie ametnike pädevuse juures ei pruugi Eesti oma ökomärk olla samaväärne Euroopa riikide ökomärgiskeemidega.

Põhjustena, miks ettevõtte ei taotleks oma toodetele/teenustele ökomärki, märgiti eelkõige tarbijate madalat nõudlust antud toodetele/teenustele; seejärel, et ökomärgi taotlemine on kallis ning keerukas. Kuivõrd oleksid Eesti tarbijad ettevõtete hinnangul valmis ökomärgistatud toodete/teenuste eest rohkem maksma, käsitleb järgmine joonis.

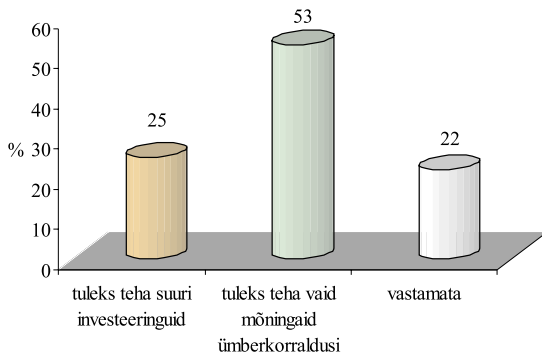

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 7. Eesti tarbija valmidus maksta ökomärgistatud toodete eest

Ettevõtete arvates võib Eesti turgu hinnata kui paljuski hinnast sõltuvat. 38% arvas, et Eesti tarbija on nõus maksma ainult tavahinda. Samas, kuigi ökomärgistatud toodete nõudlust peeti madalaks, leidis 59% firma/turundusjuhtidest, et tarbija on siiski nõus maksma ka rohkem: 53% arvas, et see osa, mis eestimaalane on nõus enam maksma, on kuni 10%, ja 6% vastajatest leidis, et tarbija on nõus ka 10–20% rohkem maksma, et saada ökomärgistatud toode.

Järgnevalt vaadeldi, kuivõrd peaks ettevõtte pingutama, et oma toode/teenus ökomärgistatud saada: kas tuleks teha suuri investeeringuid või ainult mõningaid ümberkorraldusi.

Allikas: Eestis tegutsevate ettevõtete valmisolekust ökomärgistada oma tooteid/teenuseid. Pilootuuring, 2002

Joonis 8. Muudatuste suurus ettevõtte jaoks seoses ökomärgi taotlemisega

Antud jooniselt järeldub, et enam kui pooled ettevõtetest (53%) peaksid tegema vaid mõningaid ümberkorraldusi tootmisliinides või teenuse pakkumise viisides. Suurte investeeringute vajadust nentis 25% vastanutest.

Siiski ei saaks antud jooniselt otseselt järeldada, et ettevõtte tootmisprotsessid või teenuse pakkumise viisid on nii keskkonnasõbralikud. Võib eeldada, et ettevõtted on ennast selles osas üle hinnanud, arvestades, et ökomärgi vääriliseks tunnistatakse tegelikult vaid 5–30% turul olevatest toodetest/teenustest. Lisaks annavad pilootuuringus ettevõtete poolt kirjutatud märkused alust väiteks, et ettevõtted on ökomärgist suhteliselt vähe teadlikud. Kõige ilmekamalt esindab seda järgmine tsitaat: “Kodu ökomärk tähendab, et kaup on eestimaine, aga välismaine ökomärk tähendab, et kaup vastab euronõuetele.” Tsiteeritud vastaja oli sealjuures nende hulgas, kes leidsid, et ökomärgi saamiseks tuleb teha vaid mõningaid ümberkorraldusi. Teisalt leidsid ka ettevõtted ise, et nende ökomärgialane teadlikkus ei ole piisav, arvates siiski, et ökomärk võiks edasist mõtlemisainet ettevõtte toodete/teenuste arendamise juures pakkuda.

Kirjandus

Annist, A., Jüssi, M., Oja, A., Post, R. 2000. *Säästva arengu sõnaseletusi*. Tallinn. SEI väljaanne nr. 1.

Description 2000, lk 3. <http://www.vyh.fi/eng/viron/sustdev/indicat/emas.htm>

Kiili, J. 2000. *Sissejuhatus keskkonnapoliitikasse*. Tallinn: TTÜ kirjastus, 215.

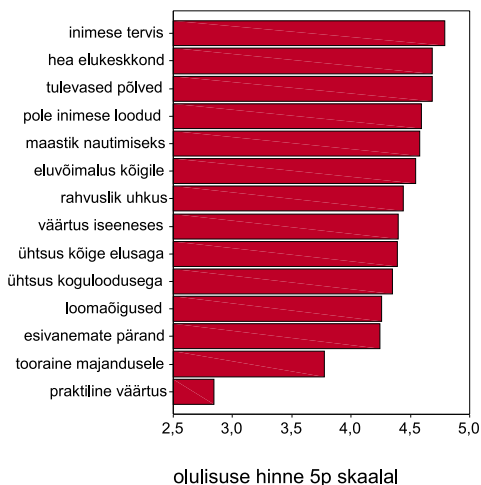
7.3 EESTLASTE SUHTUMISEST KESKKONDA

GEORG TAMM

Hiiumaal 1999. aastal toimunud keskkonnateadvuse-alases küsitluses kasutasime mõtteviiside erinevuse kirjeldamiseks eelpool toodud Eckersley (1992) keskkonnapoliitika voolude tüpoloogiat. Mõnevõrra oli eeskujuks ka samast teooriast lähtuv Grendstadi ja Wollebaeki poolt 1998. aastal Norras tehtud küsitlus. Küsimustikust jäeti paraku välja ökofeminismi idee, kuna ettevalmistavate arutelude käigus leiti, et see mõtteviis on hetkel eesti oludes veel liiga vähe tuntud ja liiga paljude “oletuslike” valikute pakkumine teeb ankeedi asjatult keeruliseks. Samas lisasime loodust kui rahvuslikku kultuuripärandit kirjeldava dimensiooni. Küsimustiku valiidsust – kas kõik inimesed saavad küsimustest ühtmoodi aru – üritasin hiljem (jaanuaris 2001) kontrollida ka 20 intervjuus keskkonnaametnike, ettevõtjate ja omavalitsustöötajatega. Ootuspäraselt suutsid kõik intervjuueeritavad esitatud seisukohti adekvaatselt seletada ja üksikest eristada.

Uurimistööga seotud esmane ülesanne oli kontrollida, kui palju ja milliseid erinevaid keskkonnaeetilisi seisukohti üldse õnnestub niisuguste küsimustega statistiliselt olulisel määral eristada – saada teada, kas ja kuidas “tavaliste eestlaste” mõtlemisloogika mahub niisuguse teooria raamidesse. Täiendav eesmärk oli võimaluse korral vaadata, kas erinevate mõtteviiside toetamine jagab inimesed ka mingiteks iseloomulikeks gruppideks – kas näiteks teatav vanus, haridus või töö iseloom võivad mõjutada erinevate argumentide eelistamist.

Eraldi võetud väidetest-argumentidest nõustusid vastajad kõige üksmeelsemalt vajadusega **kaitsta loodust inimese tervise ja elukeskkonna pärast** (küsimus nr 238, väga oluliseks pidas seda põhjust 82,8%), **kuna tehiskeskkonnas on elu oluliselt halvem** (nr 235, sellega nõustus täiesti 77,3%), säästa loodust ja elukeskkonda tulevastele põlvkondadele (nr 239; väga oluline 72,8% arvates), sest meil ei ole õigust looduse olemise üle ise otsustada (nr 236; sellega nõustus täiesti 72,6% vastajatest).

Seega võib öelda, et Hiiumaa elanike jaoks on keskkonnakaitse ja loodusega suhtlemise juures kõige mõistetavamaks argumendiks või juhtmõtteks nn heaoluökoloogia – **kõige suurem osa inimesi mureseb eelkõige oma tervise ja meeldiva elukeskkonna, mitte niivõrd loodusega seotud idealistlike põhimõtete või rahalise kasu pärast** (niisuguste argumentide toetus jäi alla 70%). Populaarsusel järgmiseks jäid tinglikult *rahvuskultuuriliseks ökoloogiaks* tituleeritud argumendid: maastike ilu nautimine (nr 241; 66,8% pidas väga oluliseks), rahvusliku rikkuse hoidmine (nr 246; väga oluline 61,8%) ja altruistlik – kõigile olenditele eluvõimaluste säilitamine (nr 243; 66,3% väga oluline). Kõige vähem radikaalset toetust avaldati utilitaristlikele-majanduslikele mõtteviisidele looduse suhtes: looduse kasutamisele lihtsalt inimvajaduste rahuldamiseks (nr 231; täiesti nõus 12,9%) või intensiivseks majanduse arendamiseks (nr 232; täiesti nõus 39,4%).

Grendstadi ja Wollebaeki uurimus Norras kasutas iga eeldatava mõtteviisi testimiseks mitut erinevalt sõnastatud seisukohta (näiteks heaoluökoloogilist mõtlemist pidid korruga kinnitama väited, et loodus on inimeste tervise ja sotsiaalse keskkonna kvaliteedi jaoks oluline ning et loodusest tuleb hoolida niivõrd, kui see tuleb kasuks inimese huvidele ja vajadustele). Samas võeti neid väiteid n-õ automaatselt kokku kuuluvatena – kui need on ankeeti kirjutatud ühe kindla mõtteviisi kirjeldamiseks, siis tuleb ka nendega ühekaupa nõustumist tõlgendada toetusena “etteantud raamides”. Kuigi tegelikkuses on võimalik olukord, kus inimesed “panevad üksikuid seisukohti kokku terviklikumaks mõtteviisiks” hoopis teistsuguse loogika järgi, kui aluseks võetud teooria ette annab. Seda vastajate enda loogikat võimaldab mingil määral tabada statistiline faktoranalüüs – millised väited esinevad tavalisel korrelatsioonis (moodustavad ühtse faktori) ja millised üksteist välistavad. Antud juhul oligi nii, et analüüsi tulemus ei kattunud täielikult küsimuste aluseks oleva tüpoloogiaga ja küsimustik ise toimis üksikute mõtteviiside eristamise kõrval veel justkui “ühe suure skaalana” (faktoranalüüsi ühtse skaala sisemise reliaabluse konstant $\alpha = ,805$, ületades tunduvalt aluseks võetud Grendstadi ja Wollebaeki versiooni $\alpha = ,69$)⁹³, millest võib lihtsustades järeldada, et erinevad valikud näitavad pigem võimalikke positsioone mingisuguses üldisemas loodusesse suhtumise küsimuses (alusteooria kohaselt näiteks inimkeskses/looduskeskses suhtumises), mitte aga täiesti iseseisvaid mõtteviise. Järgnevalt on ära toodud tinglike nimetustega faktorite lühikirjeldused.

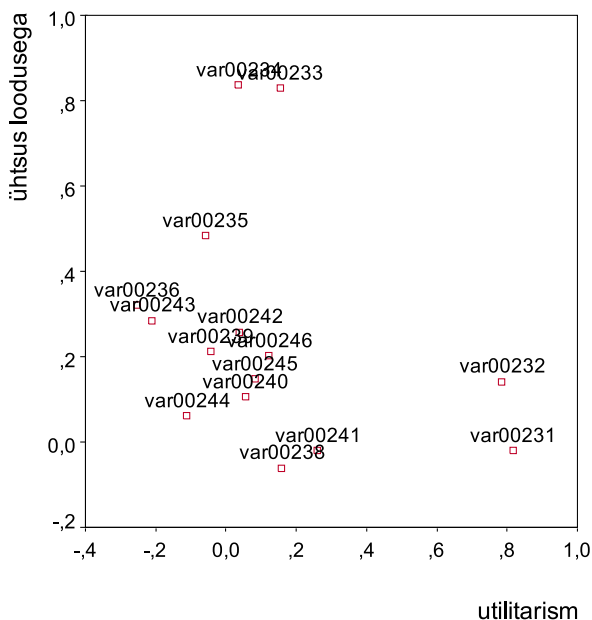
- **Loodus kultuuripärandina (normatiivne ökoloogia).** Loodus on meie rahvuslik rikkus ja uhkus, iseenesest kaitsmisväärne; olulise tähtsusega teadusele; annab inimesele võimaluse nautida ilusaid maastikke. Peame hoidma kõike elusat ja austama loomade õigusi.
- **Ühtekuuluvus, süvaökoloogia.** Inimesed peavad ennast rohkem harima, et mõista oma ühtekuuluvust looduse ja kõige elavaga.

⁹³ skaalade sisemise konsistentsuse – reliaabluse näitajana kasutatakse Cronbachi Alfat. Kui α väärtus jääb alla 0,6 siis on vastuste hajuvus liiga suur ja antud küsimusi ei saa käsitleda ühe tervikliku skaalana.

- **Heaoluökoloogia.** Me peame hoidma loodust kui tervislikku elukeskkonda, kuna elu tehiskeskkonnas ei ole nii hea. Peame seda säilitama ka oma lastele, kuna me pole seda ise loonud ega oma ka õigust selle üle otsustada.
- **Utilitaristlik ökoloogia.** Loodus on väärtuslik peamiselt ressursina ja me peame seda efektiivselt kasutama oma majanduse arendamiseks.

Ilmselt põhjustas suurema erinevuse alusteooria loogikast ka looduse kui rahvusliku kultuuripärandiga seotud väidete kasutamine. Samas on selle dimensiooniga seotud faktor kõige olulisem ja ilmselt iseloomustab hästi eestlastele (hiidlastele?) omast loodusesse suhtumist. Sisuliselt eristab küsimustik antud valimi puhul põhiliselt utilitaristlikku keskkonnakaitse ideoloogiat ülejäänutest: lisaks kõrgele sisemisele reliaablusele on teised faktorid peale utilitaristliku omavahel küllaltki seotud (korrelatsiooni tugevus 0,5–0,6; olulisus ,000). Teistest küsitlusega uuritud näitajatest seostub utilitarism ühtlasi väiksema huviga looduse vastu, looduse (metsa) utilitaristlike väärtuste suurema tähtsustamisega, väiksema murega inimkonna loodusthävitava tegevuse pärast ja inimese kui looduse valitseja tunnustamisega. Utilitarismi pooldajad on pigem keskealised kui väga noored või vanad inimesed, pigem kõrgema haridusega, tõenäoliselt ei pea ennast põlishiidlasteks ega seosta oma laste tulevikku tingimata Hiiumaa või Eestiga ning suurema tõenäosusega elavad 3–5- korruselistes majades. Samas võib üldistatult öelda, et utilitaristlik loodussuhe on Hiiumaal tervikuna üsna vähe levinud.

Seosed loodushuvi, inimtegevuse piiramise vajaduse ja positiivsete väärtuste tunnetamisega looduses võimaldavad mingil määral ka teisi mõtteviise omavahel järjestada “rohkem või vähem loodussõbralikeks” – siis ühelt poolt süva- ja heaoluökoloogia kui kõige “rohelisemad” ja teisalt utilitarism kui kõige “looduskaugem”, ning vahepealne “kultuuriliselt korrektne” variant. Siiski eristub teistest kõige selgemini utilitaristlik suund ja ülejäänute järjestamine on pisut vaieldav. Lahtiseks jääb küsimus, kuivõrd etteantud sõnastused peegeldasid hiidlaste olemasolevaid mõttekonstruktsioone ehk “subjektiivseid teooriaid” inimese ja looduse suhete kohta – sellele vastamine eeldab edasist kvalitatiivsemat uurimistööd. Pigem annab ankeetküsitlus pildi sellest, kuidas inimesed ankeedis etteantud sõnastusi kasutades väljendavad oma loodusesse suhtumist – “etteantud keskkonnapoliitilisi valikuid”. Kõige üldisemalt on vastajatele mõistetavad inimese heaolu ja kultuurse käitumisega seotud keskkonnakaitse põhjendused – nende toetamine ei sõltu oluliselt vastaja haridustasemest, tööalast, elukohast ega vanusest. Süvaökoloogiline mõtteviis seostub mõneti noorema ea ja (veel?) madala haridustasemega – ning utilitaristlik noorema/keskmise keskeaga. Seda võib seostada kvalitatiivse muutusega hariduses viimase kümmekonna aasta jooksul, aga ka perekonnaga seotud majanduslikust vastutusest veel mõjutamata idealismiga. Heaoluökoloogilise mõtteviisi üldmõistetavus ja seotus üldise loodusehuviga jätavad õhku oletuse Hiiumaa kui suhteliselt puutumatu loodusega saare eripärast – kas teistsuguste paikkondade elanikud, kes võib-olla looduse väärtusi elukeskkonnana iga-päevaselt “oma nahal” tunda ei saa, põhjendaksid keskkonna kaitsmist ka samasugusel viisil?

Faktoranalüüs võimaldab muuhulgas kirjeldada piltlikult keskkonnaeetiliste mõttemüüside omavahelist asendit: rõhutatud utilitarism (küsimused nr 231 ja nr 232) ja tugev ühtsustunne loodusega (küsimused nr 233 ja nr 234) on üksteisele selgelt vastanduvad, aga hüdlaste seas enamlevinud keskkonnaeetilise mõttemüüsi suhtes ühtviisi kauged äärmused: tervisliku elukeskkonna, looduse ilu, laste eest hoolitsemise, rahvusliku uhkuse ja “korraliku käitumisega” seotud argumendid moodustavad nende suhtes “omaette hoidva” tiheda grupi.

8. IGAÜKS SAAB OMA IGAPÄEVASTE VALIKUTEGA MUUTA ÜHISKONDA JÄTKUSUUTLIKUMAKS

Oleme jõudnud raamatu viimase peatükini. Siin kohtuvad omal moel kõik eelmistes peatükkides kirjeldatud mosaiigikillud. Esimestes artiklites vaatlesime inimese ja looduse suhte erinevaid võimalusi ning raamatu esimene pool lõppes visiooniga säästvast ühiskonnast, kus tasakaaluetika kehtib – tasakaal inimese ja teda ümbritseva vahel on ühiskonna aluspõhimõte. Raamatu teises pooles uuriti, kuidas väärtused väljenduvad erinevates, nii seadustatud kui vabatahtlikes lepetes ning kuidas valitsusvälised organisatsioonid ning kodanikualgatus on kaitsnud looduse õigusi. Seejärel andsime erinevate sotsioloogiliste uuringute alusel ülevaate, milline on eesti inimeste loodussuhe ja ettevõtjate hoiakud ökomärgise kasutuselevõtuks, mille aluseks on väärtused, teadmised ja kogemused. Mis on aga meie õigetest ja keskkonnatasakaale hoidvatest väärtusest kasu igapäevaelus? Kas igapäevast meist sõltub, kui palju raiutakse (vihma)metsi, põletatakse naftat, sünnib arengumaades lapsi või kui palju neist nälgivad? Nendele küsimustele ei ole ühest vastust. Otseselt sõltub vähe, kaudselt aga küllalt palju – autori arvates on jätkusuutlik elulaad ja maailmavaade olulisem rahalises kusus mõõdetavast mõjust.

Looduse väärtustamine ja suhtumine väljendub eelkõige meie igapäevastes valikutes. Valikuid on suuri ja väikeseid: kelleks saada, milliseid keeli õppida, millal kasutada rasestumisvastaseid kaitsevahendeid jne on suured valikud. Millist küpsist, kütet, tooli, elektripiiri, piima või kala osta on väikesed, olmelised, igapäevased valikud. Käesolevas peatükis kirjeldame, kuidas erinevad mehhanismid aitavad teadlikul tootjal ja tarbijal keskkonnatasakaalukalt toimida.

Roheliste rattaretk oli keskkonnasõbralik

Juba 14. korda toimunud roheliste rattaretkel „Kuidas elad, Võrtsjärv?” maikuus 2003 rakendas Eesti Roheline Liikumine keskkonnajuhtimise süsteemi, mille raames üritati rahvarohke rattaretke mõjud ümbritsevale keskkonnale viia miinimumini. Saadud kogemusi oleks kasulik rakendada ka teistel sarnastel massiüritustel Eestis. Retkel osalejad löid kaasa jäätmete sorteerimises, et võimalikult suur osa retkeliste poolt tekitatud jäätmetest läheks prügimäe asemel taaskasutusse. Toitlustamisel kasutati komposteeritavaid ning looduses kergesti lagunevaid tseluloosist toidunõusid ning kergeltlagunevaid puiduspoonist lusikaid massiüritustel harjumuspäraseks saanud ühekordsete plastnõude asemel. Retkelistele pakuti Tansaania väikefarmidest imporditud õiglase kaubanduse (ingl k *Fair Trade*) teel hangitud kohvi.

(<http://www.greengate.ee/contents.php?t=8&show=3530>).

8.1 KESKKONNAMÄRK TOOTEL KUI SUHTLEMISVAHEND TOOTJA JA TARBIJATE VAHEL

AHTO OJA

Enne mõistete defineerimist ja teema avamist jutustan kolm lugu:

1. Mall läks poodi, et osta küpsiseid. Raha oli tal keskmiselt, aga lisaks küpsiste hinnale vaatas Mall väga tähelepanelikult, mis materjalist on küpsiste pakend, kas seal on ka mõnda märki, mis annab infot toote pakendi materjalist, tootjamaast, keskkonnakoormusest, säilitusainete sisaldusest, säilimisajast jne. Mall valis eestimaise (kandis märke “Hea eesti maitse” ning “Roheline energia”), paberpakendis, säilitusainevaba ja põhjamaade keskkonnamärgi kandva küpsisepaki, mis oli keskmise hinnaga.
2. Juhanil läks samuti kõht tühjaks ja poodi tuli minna temalgi, ikka küpsiste järele. Tal oli igasugusest infost “savi”, kuna töötades hommikust õhtuni arvutiga, oli tal infoallergia ja vähemalt poes ei vaevanud ta oma pead küpsisepakilt mingite märkide otsimisega, veel vähem peenes kribukirjas teksti lugemisega. Ta haaras riiulilt esimese ettejuhtuva, läikivasse kilesse pakitud, samuti keskmise hinnaga küpsisepaki, teadmata, et see on toodetud Kagu-Aasias, kubiseb säilitusainetest ja selle Eestisse transportimiseks on kasutatud lennukeid ja veoautosid, mis kõik koormavad keskkonda saastaga, rääkimata pakenditootmise mürgistest jääkainetest, mis ilma puhastamata põhjavette jõuavad.⁹⁴
3. Kord ühel loengul metsa sertifitseerimisest rääkides hüüdis üks vanem ja soliidse välimusega vanahärra siinkirjutajale ebaviisakalt vahele, et see on üks jama jutt, sest sertifitseerimine toob metsaomanikule ainult kulusid ja mingit rahalist kasu sellest metsaomanik ei saa. Mille peale hüüdis samast vanuseklassist proua tagapingist, et väga õiget juttu räägin, tema laseb oma metsa 100% ära sertifitseerida ja ei luba sinna mitte kedagi mitte midagi tegema. Järjekordne näide, et nii palju, kui on inimesi, on erinevaid arvamusi ja väärtushinnanguid ning kõik need on õiged. Ainult et viisakad inimesed austavad üksteise erinevaid väärtushinnanguid ning maailmavaadet ja arukad (õpihimulised) on alati huvitatud, miks teised inimesed väärtustavad teisi asju, millised on erinevuste põhjused. Uusi tõsiasi ja argumente teada saades võib inimene oma maailmavaadet muuta, kui see uut infot ja uusi kogemusi saades mõistlik tundub.

Kuidas lood lõppesid?

1. Mall oli tugeva tervise ja hea tujuga, saanud hea hariduse tegi ta meelepärasest tööd ning tundis ennast üldiselt hästi.

⁹⁴ Esimesed kaks lugu on autori väljamõeldised, sestap sellist kirjeldatud mõjudega Kagu-Aasia toodet ei pruugi meie poodides müügil olla.

2. Juhan kannatas tugevate allergiate all, ta ei saanud enam nahakihelemisest lahti ja silmad valutasiid ka kogu aeg. Juhan tundis ennast eriti kehvasti siis, kui ta sattus internetis uudise peale, kus kirjeldati koos õudsete fotodega, kuidas Kagu-Aasia küpsisetootmise tagajärjel mürgitunud põhjavesi on põhjustanud kümnete inimeste haigestumise ja üksikute huku. Ka Juhani lapsed kannatasid erinevate allergiate all ja üleüldse oli elu üks rist ja viletsus.⁹⁵
3. Soliidne vanem härra osutus puidutooteid tootva suurfirma turundusdirektoriks. Ühel heal päeval helistas talle välismaine partner, kes oli huvitatud kogu tehase toodangu ostmisest eelseisvate aastate jooksul, aga ainult ühel tingimusel: puit peab pärinema sertifitseeritud metsast. Selle tehase toodang ei olnud sertifitseeritud. Nüüd hakkas turundusdirektor mõtlema, et see loengul räägitud jutt metsa sertifitseerimisest ei olnudki ikka nii väga suur jama, nagu talle algul oli tundnud. Igatahes miljoneid töötav tehing oli käest läinud.

Samas ei saa tasakaalustatud metsamajandamise põhimõtteks pidada ka vanema daami suhtumist, et mets tuleb võtta 100% kaitse alla ja ei tohi liigutada lillegi. Metsa tuleb majandada juurdekasvu piires, tasakaalukalt, arvestades metsa bioloogilisi, kultuurilisi, puhkemajanduslikke ja teisi vajadusi.⁹⁶

Mida mina nendest lugudest õpiksin?

1. Mall oli keskkonnateadlik tarbija, kes aitas nii näiteks toodud kui ka paljude teiste igapäevaste valikutega kaasa ökotsivilisatsiooni tekkele. Kodumaise toote eelistamisel on mitu head külge: (a) Eesti tootjad saavad oma kauba ära müüa, see suurendab nende kasumit, riik saab oma kasu maksude kaudu; (b) nii toode kui pakend on tavaliselt tehtud kohalikest toorainetest, mis vähendab transpordikulusid ja sellega seonduvat keskkonnakoormust; (c) paberist pakend kas põletatakse või laguneb ta (kompostis) keskkonnoahutult; (d) säilitusainete puudumine on igal juhul tervisele kasuks; (e) mõne ökomärgi olemasolu viitab sellele, et ka tootja on keskkonnateadlik – ta on valinud oma võimalustele sobivaima märgi – ja üldiselt võib keskkonnamärkidega tooteid pidada keskkonnasõbralikemaks kui ilma märkideta; (f) antud näites toodud “Rohelise energia” märk tootel näitab, tootja maksab kasutatava energia eest natuke kallimat hinda, saadud tulu investeeritakse keskkonnateadlikkuse tõstmise ja taastuvenergeetika edendamise projekti-desse Eestis.
2. Juhani loost saab teha järelduse pealiskaudsusest, kiirest eluviisist ja ainult oma nina ette nägemisest, meie näite puhul edendab kaugel toodetud kaup Aasia majandusruumi kasumikkust. Kilepakend ei lagune, vaid koguneb

⁹⁵ Toodud lood on viimse piirini lihtsustatud, eesmärgiga näidata iga pisemagi valikuga kaasnevaid võimalikke mõjusid nii tervisele, keskkonnale kui ka rahvusvahelisele kaubandusele, maksudele jne.

⁹⁶ Erinevalt esimesest kahest jutust, mis olid väljamõeldised, on viimane lugu Eestis saajandi-vahetuse paiku autoriga (ja ka vastava turundusdirektoriga) tegelikkuses aset leidnud.

prügimägedesse, kaugel toodetud toode sisaldab tavaliselt palju säilitusaineid, mis ei pruugi tervisele hästi mõjuda,⁹⁷ kaugelt transportimine koormab keskkonda saasteainete keskkonda eraldumise kaudu, jne.

3. Turundusdirektori loost on õpetlik järeldada, et esmapilgul harjumatu asi võib osutuda siiski majanduslikult kasumlikuks. On ju edukate ettevõtete pikaajalise edu pant just uue mõtte, toote või aspekti juurutamine enne teisi. Kui esimesed kaks lugu olid tarbijakesksed, siis viimane oli tootjakeskne. Uudishimulik lugeja võib nüüd küsida, milleks sellel välismaisel tootjal või edasimüüjal oli üldse vaja sertifitseeritud puidust toodet? Kui vastata – sellepärast, et sealne tarbija nõuab –, siis on selles kindlasti tera tõtt. Sealsetel turgudel on teadlik tarbija passiivsest sildilugemisest asunud aktiivsesse suhteja ja mõjutaja rolli. Kui tarbija küsib järjepidevalt sertifitseeritud, keskkonnamärke omavaid tooteid, on ka tootjad hakanud mõtlema, et kui tarbija neid tahab, siis tuleb neid järelikult tootma hakata. Kui nüüd tähelepanelik lugeja küsib uuesti, kust see tarbija teadlikkus tuleb, siis siin on oma roll (tavaliselt) jällegi vabähendustel, kes vastavat teavitustööd teevad. Mingil hetkel hakkavad neid toetama ka teised kodanikeühendused, tarbijakaitse, tervisekaitse ning need tootjad ja edasimüüjad, kes sertifitseeritud kaupa toodavad või müüvad.

Keskkonnaga tasakaalus olla on POPP, popp on olla ÖKOPOPP, trendikas noor on keskkonnateadlik noor. Trendikas ökopopp noor suhtub kriitiliselt massikultuuri, massitarbimist õhutavatesse mõttetutesse reklaamidesse ja küsib järjepanu poodidest, millal saabuvad müügile keskkonnasõbralikud tooted, miks neid pole. Ta palub edastada poodide juhtkonnale (kirjalikult) oma soovid/nõudluse keskkonnasõbralike (ökomärgistatud) kaupade järele.⁹⁸ On tehtud ka ettepanekuid suunata seadustega reklaamide sisu, et saasta reklaamimist vältida – kuni äärmuslike meetoditeni, kus reklaamitootjate kasumist teatud protsent läheb näiteks keskkonnareklaamifondi, mis organiseerib jätkusuutliku elulaadi reklaami tellimise, edastades infot saastoodete ja keskkonnaga tasakaalus olevate toodete, tervisetoodete jne. kohta. Sellised reklaamid väärtustavad ühiskonnas tervikuna ökopoppe, s.t keskkonnatasakaalukat eluviisi.

⁹⁷ Tähenärija võib vastu vaielda, et ka kõikide säilitusainete mõju tervisele on uuritud ja ohutu tagatud. Kindlasti on, seepärast kasutamegi tinglikku näidet. Samas on selge, et allergiliste haiguste põhjused on enamasti teadmata. Siinkirjeldatu eesmärk ei ole väita kindlat seost säilitusainete ja allergiate vahel, vaid panna lugeja mõtlema, mille alusel ta oma valikuid teeb ja kuidas see tema heaolu kasvatab või kahandab.

⁹⁸ Siin tuleb muidugi teadvustada ohtu, et kui kümme korda poest küsida ja midagi ei muutu, siis võib tekkida asjale käega löömise tunne. Selle vastu aitab kaine mõistus, küsida ja olemasoleva toodangu piires oma valikuid teha tuleb ikkagi. On vaja teadvustada, et väärtushinnangute muutus võib kesta aastakümneid, kui oma suhtumise muutmiseks üldse mitte algust teha, siis ei muutu olukord ka kümne aasta pärast.

Tegevuste, toodete ja tooteahelate sertifitseerimine – mis on mis?

Eelnenud lugudele toetudes on lihtsam ka selgitada, mis on sertifitseerimine, kuidas see on suhtlemisvahendiks tootja, töötaja, edasimüüja, lõppmüüja ja ostja vahel ning miks seda suhtlemist vaja on? Kas kuidagi teistmoodi ei saaks? Ei saa, ei saa kohe mitte, keskkonda painavad ju eelmainitud globaalprobleemid ja nende lahendamise üks võimalus on suhtlemine tootja ja tarbija vahel “keskkonnamärgistuse” keeles.

Mida näitab keskkonnamärk tootel?

Keskkonnamärk tootel näitab, et see vastab teatud tingimustele. Tingimused võivad olla erinevad, puudutades näiteks kas toorainet (selle päritolu), tootmis- või teenindusviisi, ettevõtte juhtimise kvaliteeti, ettevõtte keskkonnamõjusid, toote liikumist selle erinevatel etappidel. Kokkulepitud tingimusi nimetatakse standarditeks. Kes need kokkuleppijad on? Need on ühesuguse maailmavaate ja väärtushinnangutega inimesed. Kokku võivad leppida ka riikide valitsused, selle näiteks on rahvusvaheline standardiorganisatsioon (*International Standard Organisation* – ISO). Tuntumad ISO standardid on kvaliteedijuhtimise standard (ISO 90000 seeria) ja keskkonnajuhtimise standardid (ISO 14000 seeria). ISO standardite täitmist hinnatakse ettevõtte suhtes ja tunnistus (ehk sertifikaat) standardi järgimise kohta “ripub direktori kabineti seinal”, kuid tavaliselt ei kajastu tootel endal. Hindamist, kas tunnistuse taotleja toodang vastab standardis kokkulepitud nõuetele, viib läbi kolmas sõltumatu osapool – sertifitseerija. Tavaliselt on sertifitseerimine litsentseeritud tegevus, mis tähendab, et ka hindaja ise peab teatud tingimustele vastama ja tulemuste kvaliteedi kindlustama.

Standardiga seatud tingimuste täitmine võib kajastuda ka tootel, sellisel juhul ongi tegemist keskkonnamärgiga. Et tarbija oskaks seda ära tunda ja selle alusel otsustada, on vaja, et tarbija teaks, mida üks või teine märk tähendab (vt lähemalt järgmises artiklis toodud keskkonnamärkide kirjeldusi).

Lisaks riikidele võivad kokku leppida ka huvigrupid, kellel võib olla küll erinev maailmavaade ja missioon, kuid nad kõik teadvustavad endale, et nad on elulises ja otseses sõltuvuses ühest ja samast (kas taastuvast või taastumatust) loodusvarast. Mõnikord sellesse riikide valitsusi isegi ei kaasata, sest poliitilised valitsused võivad kiiresti vahelduda ja probleemiks on, kuidas iga järgmine valitsus eelmise lubadusi edasi täidab. Sellise vabatahtliku valitsusväliste huvigruppide poolt kokkulepitud standardi mudeli mõistmiseks tutvustan Metsaohalekogu (*Forest Stewardship Council* – FSC) standardit. FSC loodi mittetulundusühinguna 1994. aastal ja registreeriti Mehhikos, kus Oxaca linnas oli kuni 2003. aastani ka selle peakorter. FSC loomise ajendiks oli riikide valitsuste suutatus Rio Tippo kohtumisel vastu võtta Metsade Kaitse Konventsioon. Seal piirduti ainult Säästva Metsanduse Põhimõtete fikseerimisega, millest aga reaalses elus midagi tuleneda ei pruugi ega ole tulenenudki. FSC on huvitav selle poolest, et kõigil selle liikmetel on oma missioon, metsa majandajad tahavad maksimaalset kasu, looduskaitjad tahavad loodusväärtusi kaitsta ja ka inimeste (töölise, põlisrahvaste ja kultuuriväärtuste) huvide eest tuleb seista. Erinevatele taotlustele vaatamata on kõigi huvides, et metsa jätkuks, et metsa majandamine ja metsa mõjutavad tegevused oleksid jätkusuutlikud. Tavalistest rahvusvahelistest organisatsioonidest erineb FSC veel ka selle poolest, et püüeldakse tasakaalu poole arenenud ja arengumaade huvide vahel.

Selle tagamiseks on FSC kolm koda: majandus-, keskkonna- ja sotsiaalkoda ning igas kojas on Põhja ja Lõuna alamkoda. Liikmed jagunevad enam vähem võrdselt kõikide kodade vahel ja otsus loetakse peassamblee poolt vastuvõetuks, kui poolt on vähemalt 2/3 kõikidest liikmetest. Selline süsteem tagab, et ükski huvigrupp ei saa üksinda oma ettepanekut läbi suruda.

Gloobaalselt on FSC majanduslikult elujõulise, sotsiaalselt arvestava ja metsaõbraliku majandamise tingimused kokku lepitud FSC üleilmses standardis⁹⁹. Lisaks sellele on omavahel sarnaste metsaökosüsteemide puhul välja töötatud piirkondlikud ning riikide standardid. Riiklike puhul on standardi väljatöötajaks ja hoidjaks Töörühm. Ka Eestis on registreeritud mittetulundusühing Eesti FSC Töörühm, mis on välja töötanud Eesti FSC standardi ning taotleb sellele tunnustust FSC Nõukogult. FSC registreeritud kaubamärki võib kasutada ainult vastava sertifikaadi omanik. FSC-l on kaks standardit, üks metsa kasvatajale ja teine töötlejale/transportijale. Viimast nimetatakse ka tarneahela sertifikaadiks (*chain-of-custody* – COC). Eesti esimene FSC sertifikaadi omanik on Lembit Laks Virumaalt. 2001. aastal sertifitseeriti ka riigimetsi majandav Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK). Sellega oli FSC standardi kohaselt sertifitseeritud metsapindala poolest Eesti esimene Ida-Euroopa riik.

FSC kui kaubamärgi väärtus Eesti-siseses kontekstis ei ole väga suur. Esiteks on siinne metsamajandus lähtunud aastasadade jooksul põhimõttest, et rohkem ei raiuta, kui juurde kasvab¹⁰⁰ ning ka muid metsaga seotud loodusväärtusi on piisavalt kaitse alla võetud.¹⁰¹ Vaeslapse osas on ehk metsatöölise õigused ja metsaga seonduvad kultuuri-väärtused. Siiski on ka metsakultuuriloolisi väärtusi kajastavaid konverentse peetud, kogumikke üllitatud (Ahas & Relve 1997, Prits 1999) ning ka tööliste õiguste ja tööohutusega rohkem tegelema hakatud.

FSC olulisim väärtus on tema rahvusvahelisus, kuna suurem osa arenenud maade kvaliteetpuidust imporditakse arengumaadest. Lihtsustatult: Londoni tavatarbija ei pruugi teada, kust on pärit puit, kui ta tooli ostab. Samal ajal toimub arengumaades halastamatu vihmametsade pindala vähenemine, laste tööjõu kasutamine, kohalike kultuuritraditsioonide hävinemine. Metsa raiutakse valimatult ja uusi puid ei istuta keegi, kusjuures vihmametsade ökosüsteem ei ole isetaastuv. Maharaiutud metsa asemele ei kasva uus mets, vaid tavaliselt piirkond kõrbestub, kuna seal puudub alustaimestik, päike kuivatab pinnase läbi ja tuul viib mulla minema. Samuti ei ole paljudes riikides tugevat metsa uuendamise traditsiooni ega ka vastavat seadusandlust, seetõttu ongi metsa hävitamine paratamatu. Kui aga metsaraiuja tahab oma palke müüa Londoni hulgimüügiturul, siis ei pruugi see enam nii hõlbus olla, sest töötledjad nõuavad FSC sertifitseeritud puitu, kuna tarbijad nõuavad omakorda FSC kaubamärgiga toodet (tooli). Mitmed suured hulgimüüjad Suurbritannias ja Ameerika

⁹⁹ <http://www.fscoax.org>, 09.05.2003

¹⁰⁰ 2003. aasta kevadel oli päevakajaline teatud metsatüüpides (kuusikutes ja männikutes) toimuv üleraie, kuna kogu lubatud aastane raiemaht ei jagunenud metsa kasvukohatüüpide järgi.

¹⁰¹ Lühiajalises perspektiivis on vabaihendused viimasel sajandivahetusel toonud küll välja ka mõningad ohud selle põhimõtte eiramisel, mille tagajärjel teatud metsatüüpides on raiutud rohkem kui istutatud (<http://www.roheline.ee/index.php3?what=forest/materials.html> 09.05.2003).

Ühendriikides on teatanud, et müüvad ainult FSC sertifitseeritud puitu. Nii toimubki kahesuunaline suhtlemine metsaomaniku ja tarbija vahel. Ideaalis võib (trendi)teadlik Londoni tarbija mõjutada arengumaa vihmametsaomanikku toimima kohalikke inimesi, kultuuri ja loodust hoidavalt. Metsaomanikuks võib olla riik, eraisik, kohalik kogukond, välismaine metsafirma jne, metsa sertifitseerimise seisukohalt ei ole sel enam nii suurt tähtsust. Võib arvata, et ükski teine skeem – ei seadus ega mingi muu mehhanism – ei pruugi tagada praktilises elus jätkusuutliku metsamajandamise põhimõtete elluviimist.

Keskkonnamärgistuse juures on olulisim, et seda ei kuritarvitataks nende tootjate poolt, kes keskkonnanõudeid ei täida, kuid panevad siiski oma toote ette lisandi 'bio', 'öko' või midagi muud niisugust, kuid toode ise ei pruugi vastata mingitele nõuetele, keskkonnanõuetest kõnelemata. Seetõttu on märgil ja märgil vahe sees ja sellest arusaamiseks tuleb olla teadlik, tuleb tõe välja selgitada ja libaloodussõbrad ehk "roheline ajupesuteostajad" ühiskonna (virtuaalsesse) häbiposti naelutada.

Erinevaid keskkonnamärke tutvustame järgmises peatükis ja loodame, et see aitab lugejal teha oma valikuid jätkusuutlikumal moel!

Kirjandus

Ahas, R. & Relve, H. (toim) 1997. *Mets ja kultuur*. Tartu: Eesti Roheline Liikumine.

Belials, V. 2002. *Luuu Metsakooli toimetised 2002*. Luua: Luua Metsakool.

Eller, K. 1999. *Minu mets ehk kuidas jääda rikkaks*. Eestimaa Looduse Fond.

Prits, M. 1999. *Metsandus Eesti kultuuripildis*. Tartu: Eesti Põllumajandusülikool, Avatud Ülikool, Metsanduslik uurimisinstituut.

8.2 KAS ÖKOMÄRK VÕIKS OLLA EESTI MÄRK – TEADLIKU TARBIIJA VÕIM JA VÕIMALUS EESTIS

KÜLLIKI TAFEL, ANDRES VIIA

Ökomärk – mis see on?

Ökomärk jõudis laiemal avalikkuse ette 1990. aastate esimesel poolel, mil asutati enamik ökomärgiskeemidest. Erinevatel andmetel on maailmas neid kokku kuni 40 (*Eco-labelling...* 1998, 2); domineerivad rahvuslikud skeemid, millega võivad ühineda ka teiste riikide tootjad või teenuse pakkujad. Eksisteerib ka kaks n-ö rahvusvahelist, tegelikult küll rohkem regionaalset skeemi: Põhjamaade luigemärk (*The Nordic Swan Label*), mis hõlmab Soomet, Rootsit, Islandi, Taanit ja Norrat; ning Euroopa Liidu lilleke (*EU Eco-label*), mis kehtib lisaks Euroopa Liidu liikmesriikidele ka Norras, Islandil ja Lichtensteinis (*Perustietoa...* 1998, 1; *Pohjoismainen...* 2001, 1).

Ökomärgid võeti kasutusele, et pakkuda tarbijale võimalust leida ja valida tooteid teenuseid, mis tekitavad keskkonnale vähem kahju. Ei saa ju otsustada selle järgi, kui tootjad/teenuse pakkujad reklaamivad oma tooteid/teenuseid stiilis “meie pesupulber ei sisalda kloori ega optilisi kirkastajaid”. Seetõttu võetigi kasutusele ökomärgid, et lihtsustada tarbija ostuotsuseid ja mõjutada neid keskkonnasõbralikkuse suunas. (Keskkonnaveeb...,1)

Keskkonnamõju väljendavaid, keskkonda propageerivaid jne märke on palju; ökomärk on nende hulgas üks objektiivsemaid. Keskkonnamärgi, s.h ökomärgi kõige üldisema definitsiooni kohaselt on selline märk juhend, mis aitab tarbijal valida vähem keskkonda kahjustavat toodet/teenust (*What...*, 1). Defineerides ökomärki täpsemalt, on tegemist vabatahtliku positiivse märgiga, mida annab välja kolmas sõltumatu osapool. See tähendab, et ökomärk on vabatahtlik, kuna ettevõtja saab ise valida, kas ta ühineb selle süsteemiga või mitte. Vabatahtlikkuse efekt kehtib ka tarbijate juures: tarbijal on võimalus hääletada n-ö oma rahakoti abil, ta valib vabatahtlikult, kas osta toodet/teenust või mitte. Ökomärk on positiivne, selles sisaldub üleskutse keskkonnasõbralikkusele ning see sõnum ei väljenda mitte ainult seda, et keskkonda ei ole toote/teenusega otseselt kahjustatud, vaid seda, et keskkonna hoidmise nimel on midagi rohkemat ära tehtud (*Ecolabelling...*, 1). Asjaolu, et ökomärki annab välja kolmas sõltumatu osapool, on tunnistuseks, et tootja või teenuse pakkuja on oma kauba (toote või teenuse) kvaliteedis nii kindel, et annab selle kolmandale poolele hindamiseks. Kolmas sõltumatu osapool on ettevõttest eraldiseisev organisatsioon/agentuur/amet, kes töötab toote/teenuse keskkonnamõju hindamiseks välja vastavad kriteeriumid, lähtudes toote elutsüklist, ja teostab ka tootjate ja teenuste pakkujate üle järelevalvet (Green... 1999, 1; *Environmental...* 1998, 11 ja 12). Kehtib reegel, et lisaks keskkonnasõbralikkusele peab toode/teenus olema kvaliteedilt võrdväärne või isegi parem oma vastavatest ökomärgita konkurentidest (*Eco-labelling* 2000, 2; *Ei...* 1999, 5). Seega peaks kolmanda osapoolle hinnang olema tarbijale mitmekordseks garantiiks, et tegemist on tõepoolest kvaliteetse toote/teenusega (Larinkoski 1999, 8).

Toodete/teenuste ring, millele ökomärgi andmise kriteeriumid on maailma praktikas välja töötatud, on umbkaudu paarikümne valdkonna suurune. Üldjuhul ravimitele ja toiduainetele ökomärke ei anta, toiduainetele kehtivad omad mahemärgi skeemid.

Ökomärke võib jagada kahte gruppi: on üldised ökomärgid ja spetsiifilised ökomärgid. Üldiste ökomärkide puhul antakse sama märki paljudele erinevat liiki toodetele/teenustele, alates pesupulbrist kuni mööbli või majutusteenuseni välja. Spetsiifilised ökomärgid seevastu hindavad ainult ühte valdkonda, üldjuhul on selleks turism, hotelli- ja majutusteenused.

Regionaalsed ja rahvuslikud ökomärgid Euroopa Liidu piires

Põhjamaade luigemärk Euroopa Liidu lilleke Saksamaa ökomärk
- Sinine ökoingel Rootsi ökomärk –
Hea keskkonnavalik

Hispaania ökomärk Prantsusmaa ökomärk
– Prantsusmaa
keskkonnanormid Hollandi ökomärk Austria ökomärk

Tuntumad ökomärgid väljaspool Euroopat

Jaapani ökomärk USA ökomärk –
Roheline Märk Uus-Meremaa ökomärk Kanada ökomärk
Keskkonnavalik

Selguse mõttes tuleb märkida, et toodetele/teenustele antakse/paigaldatakse ka ökomärkidega sarnaseid märke, milleks võivad olla negatiivsed märgid ja informeerivad märgid. Negatiivsed märgid, mida nimetatakse ka hoiatuslikeks märkideks, on kohustuslikud – erinevalt positiivsetest märkidest, nagu on seda ökomärgid. Negatiivsed märgid viitavad toote/teenuse negatiivsetele omadustele ja annavad juhendi selle riskivabale kasutamisele. Näiteks, toode ei tohi põletada, kuna põletamisel eraldub toksilisi gaase. Informeerivad märgid on samuti kohustuslikud märgid. Erinevalt ökomärkidest viitavad nad sellele, et toode koormab keskkonda vähem ja ainult teatud osas. Informeerivad märgid paigaldatakse näiteks plastitoodetele, aitamaks kindlaks teha, millisest (kuivõrd keskkonda saastavast) plastikust on toode valmistatud (Väisänen 2001, 1; Keskkonnaaveb..., 9, 11; *Environmental...* 1998, 9, 11–12).

Hoiatavad keskkonnamärgid

tuleohtlik

Informeerivad keskkonnamärgid

roheline punkt

Libaökomärgid

söövitava toimega

Viska prügikasti!

Ökomärkide juures tuleb rääkida veel nn libaökomärkidest. Need on sellised märgid ja sümbolid, mida ettevõtte on ise välja mõelnud, andmaks oma toodetele või pakenditele “rohelisemat” muljet. Need märgid ei ütle aga tegelikult tarbijale toote koostise ega selle keskkonnamõju kohta midagi. Nad tekitavad tarbijas ainult segadust: milline märk on õige, milline on lihtsalt reklaam (*The Swedish...*, 6).

Ökomärgid Eestis – tarbija võimalus täna

Eestil oma rahvuslik ökomärk praktiliselt puudub. Välja on töötatud logo, kuid toote/teenuserühmad ja hindamiseks vajalikud kriteeriumid märgi andmiseks puuduvad, kuigi sellega tegeldakse juba varsti pea kümmekond aastat. Tegelikult tasuks arutada, kas Eestil olekski tingimata oma rahvuslikku ökomärgiskeemi vaja. Ei saa öelda, et see lihtsustaks tarbijate valikut, kuna erinevaid (kõikvõimalikke) märke on väga palju ning uue märgi juurdetoomine oleks samm veel märgikirevama pildi suunas. Samas tehakse ökomärk ikkagi eesmärgiga, et see tarbijale meelde jääks ja ta vastavalt – loodussõbralikumalt – tegutsema hakkaks. Samuti võiks kahelda Eesti tootja/teenuse pakkuja motivatsioonis Eesti oma ökomärgiskeemiga ühineda. Kahtlemine põhineb kahel omavahel seotud aspektil: kuna ökomärgiga ühinemine on ettevõttele pigem kallis kui odav, siis saaksid taotlejad olla eelkõige keskmised ja suurettevõtted¹⁰², need

¹⁰² Ökomärgiskeemid on üldjuhul isefinantseerimise põhimõttele üles ehitatud, s.t et skeemi elujõulisus on otseses sõltuvuses sellest, kui palju ettevõtteid skeemiga on liitunud. Kuna tavaliselt tuleb märgi kasutamiseks maksta mingi kindel protsent märgistatud toote läbimüügist, siis oleks oluline, et märki taotleksid keskmised ja suurettevõtjad. Vastasel juhul ei tule ökomärgiskeemi alalhoidmisest ja edasiarendamisest midagi välja, samuti puudub raha selle propageerimiseks.

aga on või püüavad olla vähemalt mingis osas ekspordile suunatud. Olles eksportija, taotleb ettevõtte suurema tõenäosusega oma kaubaartiklitele rahvusvaheliselt teada olevat ökomärki. Eesti rahvusliku ökomärgiga välisurul tarbijaid võita on selgelt kulukam ja väiksema edulootusega ettevõtmise.

Kuigi Eestis mitmeid valdkondi hõlmav ökomärgiskeem puudub, on olemas mõningad valdkonnaspetsiifilised ökomärgid. Aastast 1996 on olemas Hiiuama roheline märk – Loodussõbralik teenindus –, mida antakse vastavatele majutus- ja söögikohadele Hiiuamaal. 2000. aastast alates töötatakse välja Eesti ökoturismi märki EHE – Ehtne ja huvitav Eesti.

Eesti ökoturismi märk EHE – Ehtne ja huvitav Eesti

Hiiuama roheline märk – Loodussõbralik teenindus

Seega, rääkides ökomärgistatud toodetest/teenustest Eesti turul, saame põhimõtteliselt rääkida ainult välismaiste ökomärgidega varustatud toodetest/teenustest.

Ülevaadet selle kohta, kui palju ja milliseid välismaiste ökomärgidega varustatud tooteid/teenuseid Eestis leidub, anda ei saa, kuna üheski registris (nt tollis) ökomärgi olemasolu kaupadel kirja ei panda. Siiski võib meie kaubandusvõrgust märgistatud tooteid leida, erinevatest ökomärgidest tasub otsida Põhjamaade luigemärki, Rootsi head keskkonnaalalikut (Bra Miljöväl), samuti Saksamaa sinist ökoinglit. Eestis leidub ka ökomärgistatud teenuseid: kümme hotell (majutusasutust) on ühinenud/ühinenud majutusteenusid märgistava ökomärgiskeemiga Roheline Võti (Green Key), samuti on Eestisse jõudnud väikesadamaid, randu ning jahte hindav ökomärk Sinine Lipp (Blue Flag).

Roheline Võti (*Green Key*)

Sinine lipp (*Blue Flag*)

Kuigi Eesti kaubandusvõrgus ökomärgistatud tooteid leidub, ei ole midagi tehtud selle heaks, et tarbija need sealt tingimata ka üles leiaks. Keskkonnateadliku tarbija ostuotsuseid ei suuna kauplustes vastavad infolehed, ökomärgistatud tooteid ei ole eraldatud märgistamata toodetest. Ehkki reklaam üldiselt propageerib tarbimist ja on seetõttu keskkonna seisukohalt negatiivne, siis ökomärgi propageerimise kohta nii öelda ei saaks. Vastupidi, ökomärgi reklaamimine õhutaks küll tarbima, kuid õhutaks seda samas tegema arukalt ja kooskõlas keskkonnaga. Praegu võib aga Eesti kaubandusvõrgus leida veel juhtumeid, kus eestikeelse sildi pealekleepimisega kaubale kaetakse ühtlasi kinni ostjale suunatud märgid, sealhulgas ökomärgid.

Samamoodi nagu turundajad ei ole endi jaoks avastanud välismaised ökomärke kui müügiargumenti, ei ole eestimaised tootjad/teenuse pakkujad pidanud vajalikuks ja/või põhjendatuks ühineda välismaiste ökomärgiskeemidega, et eristuda oma konkurentidest.

Lähtudes eelöeldust, saab tarbija keskkonnasõbralik valik toetuda Eestis vaid tema enda isiklikule aktiivsusele, mida siiski pärsib vastavate toodete/teenuste kesine valik. Tarbija isiklikku aktiivsust piiravad omakorda tema vähesed teadmised, kui mitte keskkonnasõbralikkusest üldiselt, siis ökomärkide olemasolu ja tähenduse koha pealt küll. Aga kas ökomärgis võiks sisalduda potentsiaali saada eestlasele – nii tarbijale kui tootjale/teenuse pakkujale – omaseks asjaks?

Ökomärk – Eesti märk?

Ökomärk väljendab mõtteviisi. Ökomärgistatud toodete/teenuste eelistamine ei ole pelgalt mingi kaubamärgi eelistamine teisele, see on oluliselt põhimõttelisem valik, mis sisaldab vastutust ja lähtub eetilisusest. Kuigi ökomärk on suhtumise ja võimu näitamise vahend just tarbija jaoks, saab vaadata ökomärki ühtlasi ka kui võimalust tootja jaoks. Kujundamaks ökomärgist Eestile kui tervikule omast asja, ei saa piirduda vaid tarbijatepoolse aktiivsuse propageerimisega – nende vastavate nõudmiste esitamisega ettevõtjatele. Tuleb rääkida ka ettevõtjate iseseisvast aktiivsusest (sõltumatult tarbijate nõudmistest) ning mõlemat loomulikult riigi toetusel. Argumendid, mida tarbijad võiksid esitada ettevõtjatele ökomärgi taotlemiseks, peaksid näitama kasu ettevõtjale endale (soovides teist poolt mõjutada, tuleb näidata, mis kasu on sellest teisel poolel endal).

1. tees: Ökomärk kui võimalus Eesti eksportijatele¹⁰³

Eksport on väikeriigi majanduse mootoriks. Ekspordi edule aitaks paljuski kaasa eksportööri tuntuks sihtriigis. Tuginedes uuringutele¹⁰⁴, ei ole Eesti oma peamiste ekspordipartnerriikide seas just ülemäära tuntud. Samas on tuntuks asjaolu, mis määrab

¹⁰³ Antud teesi eelduseks on, et Eesti oleks eelnevalt ühinenud mõne välismaise ökomärgiskeemiga või oleks ettevõtte ise endale taotlenud selle riigi (riikide ühenduse) ökomärgi, kuhu ta ekspordib.

¹⁰⁴ Vt näiteks Eesti Välisinvesteeringute Agentuuri tellitud uuringuid "Eesti maine uuring Skandinaavia potentsiaalsete investorite seas" aastal 2000 ja "Research into Estonia's Image among Potential Investors" aastal 1999; samuti Emori koostöös Interbrand'iga tehtud uuringut "Eesti tuntuks! Tulemused kvalitatiiuuringutest" aastal 2002.

tarbijate ostueelistusi enam kui rõhuline madalale hinnale või püüe lüüa konkurente kvaliteetsema toote/teenusega. Välisurule minnes on madalale hinnale rõhuline suhteliselt primitiivne lähenemine ning toote/teenuse kvaliteetsus on vaid tarvilikuks, kuid mitte piisavaks tingimuseks.

Kuna Eesti tootjamaana ei ole tuntud, s.t *made in Estonia*’t (nüüd küll *Welcome to Estonia*) ei teata, võivad uued turule toodavad tooted/teenused tunduda välismaise tarbija jaoks riskantsed¹⁰⁵. Välismaise tarbija ebakindluse vähendamiseks ning ühtlasi oma tootele/teenusele edu tagamiseks on vaja tootele/teenusele lisada midagi tarbija jaoks omast. Ökomärk oleks üks sellistest vahenditest, mis liigitaks võõrriigi tooted/teenused sealse tarbija jaoks “koduste” hulka.

2. tees: Ökomärk kui uus “asi” Eesti turu jaoks

Uus toode või teenus ei pruugi aga tähendada tingimata riski ning üldjuhul annavad eelise just nimelt uuendused. Välismaisele turule minnes tagaks ökomärk tootel/teenusel selle, et sealne tarbija vastava toote või teenuse keskkonnasõbralikkuse ära tunneks. Eestis aga saaks ökomärki propageerida kui täiesti uut lähenemist. Juhul, kui Eesti võtaks kasutusele oma ökomärgiskeemi või ühineks mõne olemasolevaga, siis annaks ökomärk tootel/teenusel esimestele liitujatele konkurentsieelise seetõttu, et konkurendil seda pole. Lisaks jääb pioneeri positiivne mulje ettevõttele kauaks ajaks püsima; ka veel siis, kui konkurendid on jõudnud tegevust kopeerida, s.t enda toodetele/teenustele ökomärgi võtta.

Ökomärgi kui uue asja turule toomise edu võib seletada ka Eesti tarbija kõrge vastuvõtlikkuse astmega, mis tuleneb Eesti kui üleminekumaa fenomenist. Olles siirderiik, ei ole kindlad seisukohad, s.h tarbimisharjumused, välja kujunenud, mistõttu ollakse aldis proovima midagi uut. Kui selline “kaasajooksiku” mentaliteet omab tihtipeale negatiivset varjundit, siis ökomärgi kui uue asja omaks võtmine oleks vastupidiselt tavajuhtudele positiivne nähtus.

3. tees: Ökomärk kui võimalus väikefirmadele¹⁰⁶

Arvestades ressursside piiratust, pole väikefirmadel võimalik investeerida suurtesse reklaamikampaaniatesse, seetõttu on neil ka üsna raske turul tarbija tähelepanu võita. Ökomärgiskeemiga liitudes on väikefirmal võimalik olla osa millestki suuremast, s.t reklaam, mida tehakse ökomärgile, laieneb automaatselt ka temale. Samuti võib ökomärk lihtsustada toodangu pääsemist suurte jaekettide riulitele (Kokkulepe... 2002, 21). Ökomärk tootel/teenusel annaks ettevõttele põhimõtteliselt võimaluse (teistsugusest) reklaamist täielikult loobuda, arvestades, et tarbija märkab tema kaupa turul pelgalt ökomärgi olemasolu tõttu. Tavareklaam asenduks minimalistliku reklaamimise põhimõttega – värvitu lihtne pakend, kus peal vaid kauba koostis ning siis ka ökomärk.

¹⁰⁵ Riskantne, s.t Eesti kui endine sotsialistlik riik; Venemaa lähedus ja sellest tulenev ebakindluse kandumine ka Eestile jne.

¹⁰⁶ Antud teesi eelduseks on jällegi, et Eesti peaks olema eelnevalt ühinenud mõne välismaise ökomärgiskeemiga või on ettevõtte ise endale taotlenud selle riigi (riikide ühenduse) ökomärgi, kuhu ta ekspordib.

Selline reklaam olekski ökomärgile omane ja samas sisaldaks analoogtoote/teenusega võrreldes suuremat võimalust tarbijale silma jääda. Lisaks saaks ettevõtte potentsiaalselt reklaamile kulutatavad rahad ümber suunata näiteks toote/teenuse arendusse, mis keskmistes ja väikefirmades kipub tagaplaanile jääma.

Ökomärk on vahend, millega saab inimene (tarbija/ettevõtja) väljendada oma suhtumist ümbritsevasse keskkonda, ehk teiste sõnadega: ostes ökomärgistatud toote või hankides oma tootele ökomärgi, saab inimene ise midagi looduse heaks ära teha.

Kui vaadata keskkonnasõbralikkuse, s.h ökomärgi, propageerimist veelgi laiemast vaatevinklist, saab öelda, et see võib tuua kasu kogu riigile. Keskkonnahoiu arendamine tekitab riigist usaldusväärse ja võrdväärse partneri mulje, s.t välismaised tootjad ei vaata Eestit kui kohta, kuhu võiks näiteks jäätmeid eksportida või rajada tööstusharu, mis saastab (tugevalt) ümbritsevat keskkonda.

Veelgi enam, keskkonnalähedase suuna rõhutamise olulisus väljub ka majanduskonteksti piiridest, ulatudes riigi üldise arengutee valimise tasandile. Lühidalt öeldes, olemise põhjendatust, kui võrd teistele – Eestist väljaspool elavatele inimestele – arusaadav olemise vajadus oleks täidetud. Arusaadavus ei ole küll riigi märgi puhul piisav tingimus, kuid tarvilik igal juhul.

Kirjandus

Ecolabelling – A two days research-project on the Internet. 7, <http://www.mna.hkr.se/~ene7/Ecolabel.htm>

Eco-labelling and the Green Consumer. University of Bradford: January 1998. 10, <http://www.brad.ac.uk/acad/envsci/Reasearch/SB/Consume.PDF>

Eco-labelling. 2000. 11, <http://www.un.org/documents/ecosoc/cn17/1996/background/ecn171996-bp8.htm>

Ei mikä tahansa merkki. Vaan virallinen pohjoismainen ympäristömerkki. 1999. 5

Environmental Labeling. Issues, Policies and Practices Worldwide. United States Environmental Protection Agency. Office of Prevention, Pesticides and Toxic Substances. Dets. 1998. 322, <http://www.epa.gov/opptintr/environmental-labeling/docs/wwlabel3.pdf>

Green labels. Consumer interests and transatlantic trade tensions in eco-labelling. Consumers International. Office for developed and Transition Economies. 1999. 52, http://www.consumersinternational.org/campaigns/Green_labels.pdf

Keskkonnaveeb – ökomärk. 13, <http://www.hot.ee/keskkonnaveeb/okomark/okomark.htm>

Kokkulepe ühiseks turundustegevuseks. // Äripäev (2002) nr 67 (2132), lk 21.

Larinkoski, H. Ekosähköä vedestä, puusta ja tuulesta. 1999. 8, <http://www.yle.fi/ekoisti/ark99/27-10.htm>

Perustieto Euroopan ympäristömerkistä. 1998. 5, http://europa.eu.int/comm/environment/ecolabel/pdf/triptyque/triptyque_fi.pdf

Pohjoismainen ympäristömerkki: joutsenmerkki. 2001. 2, <http://www.sfs.fi/ymparist/pohjois.htm>

The Swedish Society for Nature Conservation and Eco-labelling. 9, <http://www.snf.se/bmv/english/ecolabelling.htm>

What is Eco labelling? 1, <http://www.gen.gr.jp/eco.html>

Väisänen, P. K. *Ympäristömerkinnät.* 2001. 1, <http://www.vyh.fi/palvelut/yritys/ympmerk.htm>

Lõpetuseks

Iga raamat saab ükskord läbi nagu iga laul või reiski. Meil on hea meel, kui lugeja on selle reisi meiega kaasa teinud ja loodame, et ta leidis seda, mida otsis – sekka mõne üllatusegi. See raamat on sissejuhatus säästvasse arendamisse, mille üheks võimalikuks filosoofiliseks aluseks on keskkonnaetika. Peab tunnistama, et üks esimesi käsikirja visandeid oli palju kindlalt kõneviisis – mis on õige ja mis väär ning kuidas tuleks toimida, et olla keskkonnaga tasakaalus. Pärast omavahelisi vaidlusi leidsime, et kuigi näeme oma missioonina jätkusuutliku elulaadi levitamist, ei saa me eeldada, et see on ka kõigi lugejate missioon ja maailmast arusaamise viis. Sestap otsustasime, et kirjutame oma lood ja ütleme, mida meie õigeks peame, aga ei väida, et see on ainuõige. Me loodame, et panime lugeja mõtlema, küsimusi esitama ja ise vastuseid leidma. Me leppisime kokku, et esitame niipalju argumente, kui suudame, et lugejad hoomaksid, missugused on lood keskkonnaga ja tema saastamisest tulenevate probleemidega, ühiskonna säästva arendamisega ning meie kõigi tulevikuga, et sellest nii palju räägitakse.

Raamatu lisadest leiab lugeja mõned säästva arendamise olemust käsitlevad tekstid, samuti mõned inglise keelest tõlgitud jätkusuutliku arendamise kokkulepped ja ettepanekud, milliseid tulevikus võiks sõlmida.

Aitäh lugemast ja kaasa mõtlemast! Soovime, et lugeja oma valikuid tehes ei arvestaks üksnes endaga, vaid ka teiste inimestega ja loodusega enda ümber nagu ka tulevikus elavate inimestega ja loodusega nende ümber!